

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

EL KAİDE

MODERN OLMANIN ANLAMI

Türkçesi: Zehra Savan

EVEREST

JOHN GRAY

JOHN GRAY

John Gray, London School of Economics'te Avrupa Düşünüşü profesörüdür. Bundan önce Oxford Üniversitesi'nde politika profesörlüğü ve Oxford'daki Jesus College'de öğretim üyeliği yaptı. Yeni Sağ'ın eski bir destekçisi olan Gray, sonradan görüşlerini tekrar gözden geçirmiş ve muhafazakârlığın geleneksel politik çözümleri ile sosyal demokrasinin artık geçerli olmadığına inanmaya başlamıştır. Düzenli olarak *The Guardian* ve *Times Literary Supplement*'a yazılar yazan Gray'in politik teori konusunda kaleme aldığı pek çok kitap vardır. Evlidir ve Oxford'da yaşamaktadır.

Zehra Savan

1979 Manisa doğumlu. İlk ve ortaöğrenimini Manisa'da tamamladı. Boğaziçi Üniversitesi Mütercim-Tercümanlık bölümünden mezun oldu. Aralarında Asya (Michael Ignatieff), *Haremden Kaçan Şehrazat* (Fatima Mernissi), *Terör Cininin Kovulması* (Ariel Dorfman) da dahil olmak üzere çeşitli kitaplar çevirdi. Halen çeviri hayatına devam ediyor.

JOHN GRAY
EL KAİDE
Modern Olmanın Anlamı

Türkçesi:
Zehra Savan

§

DORSET COUNTY LIBRARY,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

30 MAY 2009

John Gray
EL KAİDE
Modern Olmanın Anlamı

Özgün metin
El Qaeda
and what it means to be modern
(faber and faber, 2003)

Kapak tasarımı: Mithat Çınar
İngilizce'den çeviren: Zehra Savan
Dizgi: Hülya Fırat

© John Gray, 2003 / Faber&Faber Limited
© 2004; bu kitabın Türkçe yayın hakları
Akcalı Telif Hakları Ajansı aracılığıyla Everest Yayınları'na aittir.

Birinci Basım: Şubat 2004

ISBN: 975 - 289 - 128 - 4

Baskı ve Cilt: Melisa Matbaacılık

Tel: (0212) 674 97 23

Faks: (0212) 674 97 29

EVEREST YAYINLARI

Ticarethane Sokak No: 53 Cagaloglu/İSTANBUL

Tel: 0 212 513 34 20-21 Faks: 0 212 512 33 76

Genel Dağıtım: Alfa, Tel: 0 212 511 53 03 Faks: 0 212 519 33 00

e-posta: everest@alfakitap.com

www.everestyayinlari.com

*Bu kitabı,
onu mümkün kılan
Mieko'ya ithaf ediyorum.*

İçindekiler

Teşekkür ix

- 1 El Kaide Neyi Yok Etti 1
 - 2 Üç Modern Proje 5
 - 3 İlk Modernleştiriciler 23
 - 4 Küresel Serbest Pazarın Çok Kısa Bir Tarihçesi 38
 - 5 Jeopolitik ve Büyümenin Sınırları 51
 - 6 Savaşın Dönüşümü 62
 - 7 Amerikan Barışı mı? 74
 - 8 Modern Olmanın Anlamını Niçin Hâlâ Bilmiyoruz? 88
- Kaynaklar 105
- Dizin 117

TEŞEKKÜR

Bu kısa kitapta, El Kaide'ye ve *Straw Dogs: Thoughts on Humans and Other Animals* (Granta Books, s. 174-6)'da ifade ettiğim, modern olmanın ne anlama geldiğine ilişkin bir düşünce geliştirdim. Bu kitap, argümanı daha sonra sunduğum, biraz farklı bir tarzdadır. Yine de, belli konularla ilgilenen okuyucuların, kitabı ayırdığım bölümlerden istediklerini bulup alabileceklerini umuyorum.

Bu kitabı hazırlarken bazı insanların yardımını aldım. Faber'deki editörüm Neil Belton'ın bana her aşamada sunduğu rehberliği olmasaydı, kitabın tamamlanması mümkün olmazdı. Adam Phillips'le yaptığımız sohbetler, kitabın nasıl yazılabileceğine ilişkin düşüncelerimde etkili oldu. Bazı insanlar da müsved-

delere dair değerli yorumlarıyla yardımcı oldular. Bunlar arasında Bryan Appleyard, J. G. Ballard, Nick Butler, Robert Cooper, David Cornwell, Fred C. Ikle, Michael Lind, Shaun Riordan, G. W. Smith ve George Walden'ı saymak istiyorum. Söylemeye bile gerek yok ki (ama yine de söylüyorum) ortaya çıkan bu kitaptan yalnız ben sorumluyum.

John Gray

EL KAİDE

MODERN OLMANIN ANLAMI

1 EL KAİDE NEYİ YOK ETTİ

“İnsanlık” sözcüğü çok uygunsuzdur; belirli hiçbir şey ifade etmez, tek yaptığı bütün mevcut kavramlar karmaşasına alacalı bir tür yanı tanı eklemektir.

Alexander Herzen¹

11 Eylül 2001’de Washington ve New York’a saldıran intihar eylemcileri, binlerce sivili öldürüp Dünya Ticaret Merkezi’ni yerle bir etmekten daha fazlasını yaptılar. Batı’nın egemen mitini yok ettiler.

Batı toplumlarına, modernitenin her yerde aynı ve her zaman güvenli tek koşul olduğu inancı egemendir. Toplumlar modernleştikçe giderek birbirlerine daha çok benzerler. Aynı zamanda da daha iyi olurlar. Modern olmak *kendi değerlerimizi* -her za-

man söylemekten hoşlandığımız şekliyle Aydınlanma'nın değerlerini- gerçekleştirmek demektir.

Hiçbir klişe, El Kaide'yi ortaçağa bir geri dönüş olarak nitelendiren klişe kadar zihni uyuşturucu değildir. Bu, küreselleşmenin bir yan ürünüdür. Doksanlarda ortaya çıkan dünya çapındaki uyuşturucu kartelleri ve üstü kapalı ticari ortaklıklar gibi, bu da mali denetimsizliğin muazzam yurtdışı servet havuzlarını meydana getirdiği ve organize suçun küreselleştiği bir dönemde ortaya çıkmıştır. En belirgin özelliğinin -bu özellik dünya çapında organize suçun özelleştirilmiş bir biçimini yansıtır- geçmişte var olması imkânsızdı. Aynı şekilde, dikkat çekici yok etme eylemleriyle yeni bir dünyanın daha hızlı kurulabileceği inancı da ortaçağda kesinlikle yoktur. El Kaide'nin en yakın habercileri, on dokuzuncu yüzyıl sonu Avrupası'nın devrimci anarşistleridir.

Devrimci terörün modern bir icat olduğundan şüphe eden kişi, yakın geçmişi unutmakta başarılı olmuş demektir. Sovyetler Birliği, iktidarsız veya çatışmasız bir dünya şeklindeki Aydınlanma idealini somutlaştırma çabasıydı. Sovyetler Birliği bu ideal uğruna milyonlarca insanı öldürmüş ve köleleştirmiştir. Nazi Almanyası ise tarihteki en kötü soykırım hareketini gerçekleştirmiştir. Bunu da yeni bir insan türü yaratma amacıyla yapmıştır. Daha önce hiçbir çağ böyle projeler doğurmamıştır. Gaz odaları ve Sovyet çalışma kampları *modern*dirler.

Modern olmanın pek çok yolu vardır; bazıları gaddarcadır. Ancak tek yolun olduğu ve bu yolun her zaman iyi olduğu inancı derinlere kök salmıştır. On sekizinci yüzyıldan itibaren bilimsel bilgi artışının ve insanlığın esaretten kurtuluşunun kol kola yürüdüğüne inanılmaya başlanmıştır. Bu Aydınlanma akidesi -çünkü çok geçmeden dinsel bir kisveye bürünmüştür- en açık ifadesini, on dokuzuncu yüzyılın başında kendine Pozitivizm adını veren, yabansı, bazen tuhaf ancak büyük ve kalıcı etkileri olan entelektüel harekette bulmuştur.

Pozitivistler, toplumların bilime dayandıkça zorunlu olarak birbirlerine daha fazla benzeyeceğine inanıyorlardı. Bilimsel bil-

gi, toplumun amacının mümkün olduğunca çok üretim olduğu, evrensel bir ahlak doğuracaktı. İnsanlık, teknolojiyi kullanarak kendi gücüyle dünyanın kaynaklarını aşacak ve doğal yetersizliğin en kötü türlerinin üstesinden gelecekti. Yoksulluk ve savaş ortadan kaldırılabilirdi. İnsanlık bilimin kendisine verdiği güçle yeni bir dünya yaratabilecekti.

Bu yeni dünyanın doğasına ilişkin uzlaşmazlıklar her zaman olmuştur. Bu, Marks ve Lenin'e göre sınıfsız ve eşitlikçi bir anarşi; Fukuyama ve neolibarellere göre ise evrensel bir serbest pazar olacaktı. Bilime dayalı bir geleceğe ilişkin bu görüşler birbirlerinden çok farklıdır, ancak bu durum ifade ettikleri akidenin gücünü hiçbir şekilde zayıflatmamıştır.

Pozitivist fikirler Marks'ın üzerindeki derin etkileriyle, Sovyetler'in merkezi ekonomik planlama alanında felakete dönüşen deneyine esin kaynağı olmuştur. Sovyet sistemi çöktüğünde bunlar serbest pazar kültüründe yeniden ortaya çıkmıştır. Sadece Amerikan tarzı 'demokratik kapitalizm'in gerçekten modern olduğuna ve muhakkak her yere yayılacağına inanılmaya başlanmıştır. Böylece evrensel bir uygarlık meydana gelecek ve tarih sona erecektir.

Bu fantastik bir inanç gibi görünebilir, öyledir de. Daha fantastik olanı ise bugün buna hâlâ yaygın olarak inanılmasıdır. Bu inanç dünyanın dört bir yanındaki ana akım siyasi partilerin programlarını şekillendirmekte, Uluslararası Para Fonu gibi kurumların politikalarını yönlendirmekte ve El Kaide'nin geçmişten bir kalıntı gibi görüldüğü 'terör savaşı'nı kızıştırılmaktadır.

Bu görüşün yanlış olduğu açıktır. Komünizm ve Nazizm gibi, radikal İslam da modernidir. Batı karşıtı olduğunu iddia etmesine rağmen, İslami geleneklerle olduğu kadar Batı ideolojisiyle de şekillenmektedir. Marksistler ve neoliberaler gibi radikal İslamcılar da tarihi yeni bir dünyaya giriş olarak görürler. Hepsi de insanın durumunu yeniden yaratacaklarına inanırlar. Bütünüyle modern olan bir mit varsa, işte budur.

El Kaide'nin öngördüğü yeni dünyada güç ve çatışma ortadan kaybolmuştur. Bu, mümkün bir modern toplum reçetesi değil,

devrimci hayal gücünün bir ürünüdür ancak. El Kaide'nin öngördüğü bu yeni dünyanın bu açıdan Marks ve Bakunin'in, Lenin ve Mao'nun ve çok yakın bir geçmişte tarihin sonunu ilan eden neoliberal müjdecilerin ortaya attığı fantazilerden hiçbir farkı yoktur. Bu modern Batılı hareketler gibi, El Kaide de insan ihtiyaçlarının sürekliliği konusunda tökezleyecektir.

Modern mite göre bilim, insanlığın kendi kaderinin sorumluluğunu yüklenmesini sağlayacaktır; ancak 'insanlık' da bir mitten, köhnemiş bir dinsel inanç kalıntısından ibarettir. Gerçekte sadece, çatışan hedeflerine ulaşmak için bilimin kendilerine verdiği, her geçen gün artan bilgiyi kullanan insanlar vardır.

2 ÜÇ MODERN PROJE

1914'te Avrupa belki de modernizmin sınırlarına ulaşmıştı... Her alandan her kafa, her türlü görüşün buluştuğu birer nokta; her düşünür ise uluslararası bir düşünce sergisi haline gelmişti. Bazı kafaların eserlerindeki çelişkiler ve karşıt eğilimlerin zenginliği, o günlerin başkentlerindeki çılgın ışık gösterilerini andırıyordu... Böyle bir karnavalı gerçekleştirebilmek ve onu yüce bilgelik ile insanlığın zaferi kılmak için ne çok maddi servet, işgücü ve planlama harcanmış, kaç yüzyıl yağmalanmış ve apayrı kaç yaşam birleştirilmiştir!

Paul Valery¹

Yüzyıl önce Avrupa kendisini bütün dünya için bir model olarak görüyordu. Ezici ekonomik ve askeri güçten destek alan uy-

garlığı bütün diğer uygarlıklara üstün görünüyordu. Birçok Avrupalı, yirminci yüzyıl boyunca Avrupa değerlerinin her yerde kabul göreceğinden şüphe etmiyordu.

Bir açıdan haklıydılar. Sovyet komünizmi, Nasyonel Sosyalizm ve İslamcı köktendincilik; bütün bunlar Batı'ya saldırı şeklinde tanımlanmaktadır. Aslında bu üç proje de en doğru şekilde modern Avrupa idealini gerçekleştirme çabası olarak anlaşılır.

Birinci Dünya Savaşı felaketi, Avrupa'nın özgüvenini sarstı, fakat aynı zamanda yirminci yüzyılın, Avrupa'nın model alındığı en hırslı modernleşme girişiminin koşullarını da oluşturdu. Sovyet deneyini Avrupa'daki bir iç savaş mümkün kılmıştı. Yine de bu, Avrupalı bir projeydi.

Soğuk Savaş zaman zaman hâlâ Doğu ile Batı arasında bir çatışma olarak adlandırılmaktadır; ancak bu, Doğu Ortodoksluğu ve ondan çok daha uzun zaman önce ortaya çıkan Batı Hıristiyanlığı arasındaki gerçek çatışmayı unutmak demektir. Eğer Rusya hiçbir zaman açıkça Batılı bir ülke olmadıysa bunun nedenlerinden biri kendisini din konusunda Batı'ya her zaman muhalif olarak tanımlamasıdır. 'Batı'nın düşmanı olmak şöyle dursun, Sovyet komünizmi Rusya'yı Batılılaştırmaya yönelik birçok başarısız çabadan biriydi.

Uzun yıllar Batılı bilim adamları, Sovyet sistemini, Rus geleneklerinden olan despotluk ve barbarlığa geri dönüş şeklinde açıklamaya çalıştılar. Gerçek ise bunun neredeyse tam tersidir. Çarlık Rusyası'nın birçok kusuru vardı. Birçok uğursuz katliam yapılmıştır, ancak insanlığı mükemmelleştirme amacıyla gerçekleştirilen toplu katliamlar Çarların işlediği suçlar arasında yer almıyordu. Bu Rusya'da, kendisini haklı olarak ta Jakobenlere dayanan devrimci şiddet geleneği içinde gören Lenin'le birlikte başladı.

Sovyet sistemi şüphesiz Rus despotik yönetim geleneklerini kullanmış, ancak bir Ortodoks manastırında doğmamıştır. Bu sistem, Rus topraklarında Batı rejiminin kök salmasını sağlamaya yönelik bir girişimdi – kesinlikle ne ilk ne de sondu. Sovyet-

ler'in çöküşünden sonra Rusya bir Batı ülkesi olmamıştır. Batı'ya yönelik tarihi belirsizliğe geri dönmüştür – bu ikili duygu, ülkeyi Batı modeline göre yeniden kurmaya yönelik başka bir girişimin yıkıcı sonuçlarıyla daha da derinleşti.

Sovyet komünizmi, Batı uygarlığının ortasında doğmuştu. Başka bir ortamda ortaya çıkması mümkün değildi. Marksizm, ilerlemeye yönelik Aydınlanma inancının -ki bu da Hristiyanlık umutlarının dönüşmüş haliydi- sadece radikal bir biçimiydi.²

Aydınlanma düşünürlerinin tümünün, ilerleme düşüncesine sıcak baktığı söylenemez. Voltaire -yüce filozof- bile bu düşüncüyü her zaman desteklemiyordu.³ Yine de Marks, bilginin gelişmesinin, insanlığın geçmişte bilinen her şeyden daha iyi bir geleceği yaratmasını sağladığını söylerken Aydınlanma'nın ana eğilimine uyuyordu.

Herkesin bildiği gibi, Marks Hegel felsefesini tersine çevirmiştir. Hegel tarihin, evrilen kavramların birbirini takip etmesinden ibaret olduğunu ileri sürerken, Marks fikirlerin gelişimine, toplumun maddi temelindeki değişimlerin hâkim olduğunu iddia ediyordu. Daha az bilinen bir şey varsa, o da Marks ve Hegel'in tarihe ilişkin görüşlerinin ancak bir Yahudi-Hristiyan kültürde ortaya çıkabileceği idi.

Hegel ve Marks, tarihi son perdesi kurtuluş olan ahlaki bir drama olarak görmek konusunda Yahudilik ve Hristiyanlığı izlemişlerdir. Diğer kültürlerde bu görüş bilinmemektedir. Hintliler ve Çinliler gibi, Yunanlılar ve Romalılar için de tarihin her şeyin üzerinde bir anlamı yoktur. Onlara göre tarih, doğal dünyada gördüklerimizden farkı olmayan bir çevrimden ibarettir.

Marksizm, Yahudi-Hristiyan tarih görüşüne dayanan bir Aydınlanma felsefesidir. Başka bir deyişle, Marksizm prototipsel olarak Batılı bir doktrindir. Yani Bolşevikliğin de başka bir Batılılaşma projesi haline geldiği Rusya'da böyle anlaşılmıştır. Büyük Petro'dan beri, Rus görüşünün bir kesimi ülkeleri için tek kurtuluş yolunu tamamıyla bir Avrupa ülkesi haline gelmekte buluyordu. Lenin'in diktatörlüğü, Rusya'yı Avrupa modeline göre

modernleştirmeye yönelik girişimler zincirinin bir halkasından ibarettir.

En başından beri Bolşevikler'in amacı, Avrupa yaşamının en ileri tarafları olarak gördükleri özellikleri kopya etmektir. Burada hızlı sanayileşme zorunluydu. Köylü yaşamının kökü kazınmalı ve tarım fabrika modelinde yeniden düzenlenmeliydi. Refaha giden tek yol -Amerikalı mühendis F. W. Taylor'ın çalışma sahasında zaman ve hareket üzerinde yaptığı, Lenin'in de hayran olduğu çalışmaları temel alınarak düzenlenen- seri imalatı. Marks'ı izleyen Bolşevikler, insanın esaretten kurtuluşu için sanayinin gerekli olduğuna inanıyorlardı. Sanayi, doğaya karşı insanın gücünün ifadesiydi. İnsanlık, doğal dünyayı sınai kullanıma sunarak ihtiyaçlarını giderebilirdi. Aynı zamanda da dünyaya insanın önemine dair bir iz bırakabilirdi.

Bolşevikler, Marks'ın sadık müritleri olarak doğayı insanlaştırmayı amaçlıyorlardı. Tarımı kolektivize etmekle işe başladılar. Sonuç, Rusya'nın kendi kendini besleme kapasitesinin yok edilmesi oldu. Milyonlarca köylü kamplarda, açlıktan öldü. Rusya'nın büyük bir bölümü çoraklaştı. Sovyet dönemindeki terör ve sefalet, Rus topraklarında silinmez izler bıraktı. Doğa insanlaştırılmıştı.

Sovyet sisteminin kökleri Aydınlanma'nın en ütopyacı hayallerine dayanır. Lenin, devrimci bir terör döneminin ardından devletin ortadan kalkacağı inancından hiç vazgeçmemiştir. Troçki rehine alınması ve öldürülmesini, her insanın Michelangelo ve Shakespeare'in yeteneklerine sahip olacağı bir dünyaya giden yoldaki gerekli bir aşama sayarak savunmuştur. Bu hastalıklı hayallerin peşinde ise epey kan dökülmüştür.

Bolşevik ütopyasını gerçekleştirme girişiminin sonucu totaliter bir rejim olmuştur.⁴ Bu, Marks'ın özgün görüşündeki bir bozulma değildir. Aksi yöndeki sayısız iddianın tersine, bunun pratikteki tek sonucu ancak böyle olabilirdi. Marks'ın komünizmi kavrayışı, insanlar arasındaki çatışmaların başlıca kaynağının toplumun sınıflara ayrılması olduğunu öngörür. Bu sorunun üstesinden gelindikten sonra ise devlet gücü gereksizdir.

Gerçekte insanlar arasındaki çatışmaların kökleri çok daha karmaşıktır. Sınıf ayrımları, çatışmanın nedenlerinden sadece biri ve nadiren en önemlisidir. Ayrımın daimi kaynakları, etnik ve dinsel farklılıklar, doğal kaynakların azlığı ve rakip değerlerin çarpışmasıdır. Bu tür çatışmaların üstesinden gelinmesi mümkün değildir; bunlar ancak hafifletilebilirler. Geleneksel yönetim biçimlerindeki denge ve kontrol sistemleri de bu olguyla başa çıkma yöntemleridir.

Devleti ortadan kaldırma girişimi sınırsız bir yönetimle sonuçlanır. Lenin, Stalin rejiminin temellerini atmıştır. Buna karşılık Lenin'in diktatörlüğü de Marks'ın komünizm idealinde içkindir. Çatışma ve iktidarın olmadığı bir dünya hedefinin peşinde koşulan her yerde bunları devamlı olarak totalitercilik izler.

Sovyet totaliterliği nasıl Aydınlanma düşüncesindeki kusurların bir sonucuysa, yıkılışı da böyledir. Sovyet devletinin mahvına sebep olan şey ekonomik başarısızlık değildi. Tetiği çekenler -Marks ve daha sonra da neoliberrallerce kabul edilen modern dünya görüşüne göre- artık var olmaması gereken güçlerdi.

Şüphesiz tarihsel rastlantılar da bunda rol oynamıştı. Reagan'ın Yıldız Savaşları'nın, gerçekçi bir ulusal savunma programından çok, bir uydurma propaganda denemesi olması daha muhtemeldir; ancak bunlar, Sovyet elitinin bir kesimini, sistemin ayakta kalmak için değişmek zorunda olduğuna inandırmıştı. Mikhail Gorbaçov, Sovyet rejiminin durgunlaştığı ve yozlaştığı şeklindeki bir anlayışa tepki olarak ortaya çıktı; ancak onun reformlarının tek gerçek sonucu, rejimin meşruiyetten tamamıyla yoksun olduğunun ortaya çıkarmasıydı. Sovyet devleti, emsalsiz bir şekilde, yönetenlerden veya yönetilenlerden çok fazla şiddet görmeden yıkılmıştır.

Sovyet rejiminin zayıflığının arkasında yatan şey, milliyetçiliğin ve dinin gücünün azalmasıydı. Polonya, kısmen kilisenin gücü sayesinde totaliterlik sonrası devamlılığını sağlayan ilk ülke olmuştur. Afganistan'ın Sovyet işgaline karşı direnebilmesi de

-o dönemde Batı tarafından desteklenen- İslamcı köktendinciliğin gücünden kaynaklanmaktadır.

Sovyet deneyi, muazzam bir insani bedel ödenerek, başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Böyle olmasına karşın başka birçok ülkede tekrarlanmıştır. Sovyet sistemi, Çin'de Maocu dönem boyunca ekonomik gelişim modeli olmuştur. Çin'in Sovyet modelinden sapmasında -Kültür Devrimi sırasında bazı bakımlardan böyle olmuştur- amaç, daha gerçek bir sosyalizm biçimini gerçekleştirmektir. Sonuçta Rusya'dakinden bile daha kötü olmuştur – muazzam boyutlarda insan yaşamı ve özgürlüğünün yitirilmesiyle birlikte, yoğun çevresel tahribat. Çin, ancak 1980'lerde Marksist miras reddedildiği zaman kendi yolunda yürümeye başlamıştır.

Sovyet terörü, gerek boyutu gerekse yeni, sosyalist bir insanlık meydana getirme amacı bakımından, son derece moderndir. Aynı şey Nazi soykırımları için de geçerlidir.

Nazizm kötü ve delice fikirlerin bir karışımından ibarettir. Teosofistler ile okültistler, antisemitik Hristiyanlarla ve İskandinav tanrılarına tapınmak için yaratılan yeni devlet kültürlerinin taraftarlarıyla çekişmiş; Herder'in Romantik milliyetçiliğinin bozulmuş bir şeklini savununanlarsa 'bilimsel ırkçılık'ı savunanların yanında yürümüştür. Böyle bir karmaşaya ilişkin kesin bir görüşü denemek tehlikelidir. Buna karşın Nazilerin modern dünyaya ya da Aydınlanma'ya açıkça düşman olmadıkları bellidir.

Hitler'in Nazizmin modern bir proje olduğundan hiç şüphesi yoktu. Henry Ford'un ve Amerikan seri üretim tekniklerinin ateşli bir hayranı olan Nazi lideri, teknolojiyi insan gücünü artırmının bir yolu olarak görüyordu. Bilim de insanlığın -veya bir bölümünün- evrimi kontrol etmesini sağlıyordu. En iyi insan türlerinden üstün bir ırk üretilecekti. Geri kalanlarsa, ya yok edilecek ya da köleleştirilecekti.

Nazilerin yarattığı tehlike çok kimse tarafından anlaşılmadıysa, bunun nedeni kısmen çok modern oluşlarıydı. Otuzlu yıllarda İngiltere'yi yöneten Edward dönemi İngilizleri, iki tekerlekli atlı arabaların ve Reynolds'la Gainsborough'un tablolarıyla süslü

sayfiye evlerinin dünyasından geliyordu. Bunlar iktidarlarını, parlamenter kurumlar ve son derece hiyerarşik bir toplumsal yapı vasıtasıyla uyguluyorlardı. Nazilerse otobanlar ve ağır sanayi dünyasından gelmişti. Bunlar, parlamenter kurumları yıkmak için mitingleri, toplumu yeniden şekillendirmek içinse kitle iletişimini kullanıyorlardı. Eğer sanatta habercileri varsa, bunlar Ekspresyonizm ve Fütürizm gibi yenilikçi hareketlerdedir.

Nazi modernizmini anlayan birçok kimse ona hayrandı. Hitler'in dünya görüşü, Avrupa'nın ilerici entelektüellerinin bazı kesimlerinin dünya görüşüyle ortak unsurlara sahipti. J. D. Bernal ve Julian Huxley gibi sola yakın bilim adamları, bilimin daha üstün bir tür yaratmak için kullanılabileceği düşüncesi üstünde durmuşlardır. G. B. Shaw ve H. G. Wells ise pozitif öjenik dalıyla yakından ilgileniyordu. Birçok sosyalist (aralarında ilk Fabiancıların pek çoğu da bulunuyordu) Nietzsche'nin düşüncelerine hayrandı. Antisemitizm, 'Yahudi sorunu' üzerine uzun uzun yazan Hilaire Belloc ve Wyndham Lewis gibi yazarlarla yaygınlaştı. Nazi fikirleri ancak geriye bakıldığı zaman anormal görünmektedir. O dönemde bu fikirler, birçok insanın inandığı şeylerin uç bir şeklinden ibaretti.

Nazizm genellikle Batılı değerlere bir saldırı olarak görülür.⁵ Aslında Sovyet komünizmi gibi Nazizm de, birçok güçlü Batılı gelenekten bazılarını kendinde topluyordu. Naziler, Aydınlanma'nın hoşgörü, kişisel özgürlük ve insanların eşitliği ilkelerini hor görüyorlardı. Buna karşın onun en kibirli umutlarını paylaşıyorlardı. Marks gibi onlar da, teknolojinin gücünün insanın durumunu değiştirmek için kullanılabileceğine inanıyorlardı.

Naziler kendilerini devrimci olarak Jakobenler ve Bolşeviklerle bir görüyorlardı. Arthur Koestler'in savaş zamanlarını anlatan romanı *Arrival and Departure*'da, felsefeyle ilgilenen bir Nazi diplomatı -o dönemde yaygın olan bir tipten- Nazizmin Fransız Devrimi veya Sovyet komünizminden daha enternasyonalist olduğunu belirtir:

Etkileriyle Bastil'in ya da Petrograd'daki Kış Sarayı'nın zaptedilmesinden çok daha enternasyonalist olan, gerçek bir devrim yaptığımızın farkında değil misiniz?.. Gözlerinizi kapayın. Avrupa'nın harita üzerinde Ural Dağları'na kadar boş olduğunu hayal edin. Sadece enerji sahaları var; hidroelektrik, yerin altındaki manyetik maden filizleri, kömür damarları, petrol kuyuları... Bütün o gülünç, dolambaçlı sınırları, enerji sahalarımızı parçalayan Çin duvarlarını ortadan kaldırın; dik-katsizce yanlış yerlere kurulan sanayileri bir kenara atın ya da başka yerlere aktarın; gerekli olmayan bölgelerdeki fazla nüfusu tasfiye edin; bazı yörelerin, gerekirse de ülkelerin tamamının nüfuslarını başka yerlere, onlara ihtiyaç duyulan alanlara ve ırk olarak en uygun oldukları üretim türüne aktarın; şebekenize egemen olabilecek bütün rahatsız edici güç hatlarını, yani kiliselerin, denizaşırı sermayenin, geçmişe ait her türlü felsefenin, dinin, etik ya da estetik sistemin etkisini ortadan kaldırın...

Naziler geçmişi inkâr ederek modern teknolojiyi insan gücünün -bugüne değin görülmedik çaptaki intihar etme gücünün de- vasıtası olarak benimsediler:

Bir şeye giriştik – hayalgücünü aşacak kadar muazzam ve heybetli bir şeye. Artık insan için imkânsızlık diye bir şey yok. İlk kez ırkın biyolojik yapısını hedef alıyoruz. Yeni bir homo sapiens türü üretmeye başladık. Kötü kalıtmıli araçları ayıklıyoruz. Avrupa'daki çingeneleri yok etme veya kısırlaştırma görevini fiilen tamamladık; Yahudilerin tasfiyesi de bir-iki yıl içinde bitecek... Devrimimizde derialtı şırıngasını, neşteri ve kısırlaştırma cihazını ilk kullananlar bizleriz.⁶

Nazilerin başarısı, sadece Almanya değil, birçok Avrupa ülkesinden kendine muhafazakâr taraftarlar buldu, ancak Naziler asla geleneksel sosyal düzenin yeniden kurulmasına çalışmadı. Prusyalı bir muhafazakâr ve başına ödöl konularak Almanya'dan

kaçmak zorunda bırakılana kadar Hitler'in en yakın adamlarından biri olan Herman Von Rauschning'in söylediği gibi: "Nasyonal Sosyalizm, anarşistlerle komünistlerin hayal ettikleri daha büyük çapta bir 'kitle ayaklanması'na ulaşma başarısı anlamında tartışılmaz şekilde gerçek bir devrimci harekettir."⁷

Nazizm, birçok Avrupa ülkesinde, özellikle de Vichy Fransa'sında, kendisinde sosyal devrimin önüne geçmenin bir yolunu görenler arasında destek bulmuştur. Ancak kısa zamanda farkına varacakları gibi yanılmışlardır. Komünizm gibi Nazizm de toplumu bütünüyle değiştirerek insanlığı yeniden yaratmak istiyordu.

Liberal değerlerin muhaliflerinin Aydınlanma'nın düşmanları olduğunu sanmak hatadır. Her ikisi de bilim ve teknolojiyi benimseyen Sovyet komünizmi ve Nazizm, kaynağını Aydınlanma'dan alan tutkularla hareket ediyordu. Bu ikisi aynı zamanda da tamamen antiliberaldi.

Nazizm gibi bir şeyin tekrarlanması mümkün müdür? Daha birkaç yıl önce, küreselleşmenin politikanın merkezi zeminine yönelik bir hareketi meydana getirdiğine dair neredeyse evrensel bir uzlaşmış oluşmuştu. Aslında öngörülebileceği gibi, aşırılığı tetikleyen şey de budur.

Avrupa'da yirmi birinci yüzyılın başındaki aşırı sağ partiler daha önceki bir dönemden geriye kalanlar değildi. Bunlar ırkçılıklarını ve antisemitizmlerini kesinlikle atalarından almış, ancak açık bir modernist deneye girişmişlerdir. Avrupa aşırı sağının, faşizmi modernleştirmeye yönelik bir girişim olarak onun bir tekrarı olduğu pek söylenemez. Naziler gibi bu kesim de, modernitenin Avrupa'nın en karanlık geleneklerinden bazılarını kuşatan bir biçimini geliştirmektedir.

Avrupa'da iki dünya savaşı arasındaki dönemle bugün karşılaştırıldığında bazı farklılıklar görülmektedir. O dönemde politik hayata kitle partileri egemenken, bugün siyasi partiler gücünü yitirmektedir. Çok sayıda insanın harekete geçirildiği durumlarda, Greenpeace gibi tek bir meseleye eğilen gruplar ya da antikapitalist hareket gibi örgütlü olmayan şebekeler söz konu-

sudur. Savaş döneminde Avrupa'nın büyük bölümünde demokrasi zayıflamıştı; oysa bugün güçlenmiştir. O zaman ciddi ekonomik kriz vardı. Şimdiyse -şu an için- Avrupa her şeye karşın ilerlemektedir.

Bu farklılıklar aşırı sağın değişen stratejilerinin nedenidir. Naziler demokrasiyi devirmişti. Bugün de aşırı sağ onu sömürmektedir. Naziler işsizleri ve işsizlik tehlikesi karşısında olanları harekete geçirmiştir. Yeni aşırı sağ ise, üretim endüstrilerinin ve -yavaş yavaş- hizmet endüstrilerinin gelişmekte olan ülkelere kaymasıyla birlikte gelirleri ve toplumdaki konumları tehlikeye düşen işçileri hedef almaktadır. Naziler, dönemin konvansiyonel mantığına uygun olarak korporatist ekonomik politikaları destekliyordu. Bugünse aşırı sağ, bir yandan küreselleşmenin tehdidi altındaki gruplardan destek alırken, diğer yandan da küreselleşmeyi benimsemektedir. Le Pen'in Ulusal Cephe'si dışında, Avrupa'daki aşırı sağ konvansiyonel neoliberal ekonomik programı benimsemiştir.

Avrupa'nın son on yılda aşırı sağın yeniden canlanmasına tanıklık ettiği bir rastlantı değildir. İki dünya savaşı arasındaki dönemde olduğu gibi radikal sağ, liberal toplumların güçsüzlüğünü bunların savunucularının çoğundan daha iyi anlamaktadır. Aşırı sağ, küreselleşmenin en zengin ülkelerde bile kaybedenlerinin olduğunu anlayıp bunların servetlerini göçe ve Avrupa kurumlarının uzaklığına bağlayarak politikanın çeperinden merkezine gelmiştir. Aşırı sağ partileri bugün Avusturya ve İtalya gibi bazı Avrupa ülkelerinde ulusal hükümette yer almaktadır. Danimarka ve Hollanda gibi diğerlerindeyse politik gündemi şekillendirmektedirler.

Avrupa, ulusal hükümetlerin güçlü ulusüstü kurumlarla bir arada olduğu postmodern bir devletin prototipi olabilir.⁸ Eğer böyleyse, bu kesinlikle tersine çevrilemez bir gelişme değildir. Avrupa kurumları, tarihi ulusal kimliklerin yerini alamaz ama onları aşındırabilir. Bu şekilde zayıflayan ulusal kültürlerse aşırı sağın gelişebileceği ideal zeminlerdir.

Avrupa Birliği, kendisini ABD'ye rakip olma potansiyeliyle alternatif bir modern gelişme modeli olarak göstermektedir. Buna karşın Birliği tek bir ekonomiye dönüştürme projesi, Amerika'nın kıta çapındaki serbest pazarını taklit etme yönünde bir girişimdir. Bu, Avrupa kapitalizminin ayırıcı meziyetlerini tehlikeye atmaktan başka, başarısızlığı Avrupa tarihi tarafından çok önceden belirlenmiş bir projedir. Amerika'nın işgücü hareketliliğini mümkün kılan, güçlü bir ulusal kültürdür. Avrupa ise, uzun zaman önce yerleşilen toprakları ve asi milliyetleriyle, asla Amerika'nın düzeyinde bir hareketliliğe sahip olamaz. Böyle bir hareketliliğin istenip istenmediği de açık değildir. Bununla birlikte eğer tek para biriminin yıkıcı ekonomik dengesizliklere yol açması istenmiyorsa, bu zaruridir.

Ulus-devlete ilişkin doğal olan hiçbir şey yoktur. Bunun modern bir yapı olduğu açıktır. Zaman içinde yerini başka politik düzen biçimleri alabilir. Ancak şu an için ulus-devlet -bugün yönetimin meşruiyetinin üzerine dayandığı- demokrasinin üst sınırını simgelemektedir. Aslında Avrupa'nın ulus-devletin ötesine geçme girişimi, demokrasinin ötesine geçme yönünde bir girişimdir. Böyle bir hareket kaçınılmaz olabilir, ancak aşırı sağa tehlikeli bir çekicilik kazandırdığı da gerçektir.

Avrupa'nın ulus-devletin ötesine geçme deneyine giriştiği sırada, ulus-devlet kurmak dünyanın her yanında hâlâ gelişmenin temelini oluşturmaktadır. Bu bazı açılardan kötüdür. 7. bölümde başarısız olmuş devletleri tartışırken ileri süreceğim gibi, Avrupa ulus-devletini kopya etmek genel olarak imkânsızdır. Uygulanabilirliğinin görüldüğü yerlerde de, bedeli ağır bir girişim olmaktadır.

Avrupa modeline uygun olarak modernleşme konusunda en başarılı deneme Türkiye'de gerçekleşmiştir. Atatürkçü rejim Sovyetler Birliği'nden daha uzun sürmüştür. Toplumda bulduğu destek açısından, meşruluğu kıyaslanamayacak kadar büyüktür. Yine de İslamcı hareketlerden kaynaklanan ve giderek artan bir baskı altına girmektedir. Türkiye'deki Avrupa modelinin gelece-

gi belirsizdir. Avrupa dışında en başarılı modernleşme denemelerinden bazıları, yerli kültürlerine yeni teknolojiyi aşılayan ülkelerde olmuştur. Avrupalı modelleri taklit etme girişimi Rusya'da felakete yol açarken, Asya ülkeleri Batı'dan ödünç aldıkları şeylerde çok daha seçici davranmışlardır. Buna rağmen Avrupa'nın modernliğinden tamamen uzak kalmayı başaramamışlardır.

Yerli modernleşmenin paradigmatic örneği Japonya'dır.⁹ Liberal ve Marksistlerin tarih kuramlarının aksine, Japonya'daki endüstrileşme feodal sosyal düzenin parçalanmasına yol açmamıştır. Feodal çağdan miras alınan sosyal kurumlar temelinde gelişmiştir. Bugün Japonya, İngiltere ve Almanya'yla kıyaslanabilecek kadar olgun bir endüstriyel topluma sahiptir. Batılı değerleri kabul etmemiştir ve edecek gibi de görünmemektedir. Buna karşılık, bazıları talihsiz olan Batılı kaynaklardan yoğun çapta ödünç almaya zorlanmaktadır.

1853'te Komodor Perry'nin gelişinden sonra, Japonya'nın, eğer Çin ve Hindistan gibi bir Batı sömürgesi olmak istemiyorsa, kendisini bir Avrupa ulus-devletini model alarak yenilemekten başka seçeneği kalmamıştı. Reform dönemi sonrası Avrupa'daki Protestan Hristiyanlığın aksine, buradaki modernleşme bir halk dinini -Şinto- bir devlet kültüne dönüştürmeyi de kapsıyordu. 1905'teki Tsushima Savaşı'nda Japon donanması Rus imparatorluk donanmasını yok ettiği zaman, Japonya bir Avrupa gücünü yenen ilk Asya ülkesi oldu; ancak bu zafer, savaşçı bir milliyetçiliğin egemen olduğu bir döneme yol açtı. Japonya, Avrupalı güçlere karşı direnebilmek için onları taklit etmek zorunda kaldı.

Çin ve Hindistan, Batılı modelleri değil yerli geleneklerini temel alarak modernleşmeye çalışmak konusunda Japonya'yı izliyorsa da, bazı Batılı uygulamaları taklit ettiklerini kendileri de görecektir. Ödünç alınanların tamamı istenen şeyler olmayacaktır.

Hindistan, yeni endüstriler -yazılım üretimiyle ilgili olanlar gibi- geliştirmekteki başarısıyla Batılı yorumculara kendinden söz ettirmektedir. Bu başarı gerçektir ama Batılı fikirleri görmezden gelmekten kaynaklanmaktadır. Bir-iki bölgesi dışında Hin-

distan hiçbir zaman Marksizmi benimsememiş ve daha yeni olan liberal k lte karşı da inatla direnmiştir. Batı ideolojilerine karşı nispeten bağışık olmasının sonucu olarak Hindistan, Çin'e Maoocu dönemde, Rusya'ya ise neoliberal doksanlarda uğrayan felaketlerden kurtulmuştur, ancak yine de Avrupa'nın modernliğinin bazı yönlerini benimsemeye zorlanmaktadır.

On dokuzuncu yüzyılın sonuyla yirminci yüzyılın başında ortaya çıkan, Hinduizmi reforma tabi tutma hareketi İngiliz örneklerin taklididir. Hindu hareketi, İzci Çocuklar Hareketi'ni model almıştır. Hinduizm bizzat yeniden tanımlanmış ve böylece -şinto gibi- son derece karmaşık bir inanç ve âdet sistemi daha çok bir Batı dinine benzemiştir. Batı'nın etkilerine direnebilmek için Batılı fikir ve örgütlenme biçimleri Hindistan'a ithal edilmiştir.

Çin de benzer ikilemlerle karşı karşıyadır. Çin devleti Batı'nın ekonomik tavsiyelerini daima geri çevirmiştir. Batı'nın şimdi onun bilgeliliğini alkışlamasıyla da görüldüğü gibi, bu konuda gayet hassas davranmıştır. Ancak Çin'in Batı'nın hayranlığını kazanabilmesi için, onun gücüne direnecek kadar g cl  olması gerekmektedir.

Çinli yöneticiler ülkeyi g cl , modern bir devlete dönüştürmek konusuna eğilmişlerdir; ancak böylece Avrupa'nın izlediği yolu izlemektedirler. Bugün bildiğimiz gibi Fransız ulusu, askerlik ve eğitim sisteminin bir ürünüdür. Napolyon devleti bu kurumları kullanarak yolun önünde duran büyük bir dil ve gelenek çeşitliliğini ortadan kaldırmış ve daha önce var olmamış bir ulusal kültür yaratmıştır. Bugün Çin devleti de Tibet'te aynı şeyi yapmaktadır. Çin, ulusal bir kültür yaratmak için devletin gücünü kullanarak Avrupalı bir örneğin izinden gitmektedir.

Batılı modellerdense kendi kültürel geleneklerine dayanarak modernleşmeye çalışan ülkeler akılcıca davranmaktadır. Ancak bunlar Batılıların gücüne karşı direnirken bazı bakımlardan Avrupalı modern devlet prototiplerine benzemekten kurtulamazlar. Avrupa'nın yarattığı modern dünyanın zorunluluklarından hiçbir ülke kaçamaz.

Üçüncü bir modern hareket de modern dünyayı reddettiğini iddia etmektedir. Radikal İslam kendisini modern değerlerin düşmanı şeklinde görmektedir. Muhaliflerinin birçoğu da bu görüşü kabul etmiştir. Bir yorumcu, bir karmaşa yığınını tek bir formüle indirgeyerek şöyle yazmıştır: “11 Eylül, İslamcı faşistlerin moderniteye saldırısıydı.”¹⁰ Aslında radikal İslam, apaçık modernliğiyle temelde faşizme benzer.

Radikal İslam’a yakın hareketler Avrupa’da ortaçağ düzeninin parçalandığı dönemde ortaya çıkmaya başlamıştır. On beşinci yüzyıl başında Bohemya’daki Jan Huss gibi Reform dönemi Hristiyanları, kutsal kitabın saf mesajına dönmek amacıyla kilisenin otoritesini reddediyordu. Yaklaşık aynı zamanlarda Almanya’da Thomas Muntzer de, kısa zaman içinde yeni bir topluma ilişkin hayallerle özdeşleştirilmeye başlayacak olan, binyılcı bir Hristiyanlığı yayıyordu. Eziyet dönemlerine rağmen, bir ustalar ağı -Özgür Ruhun Kardeşleri- Avrupa’nın dört bir yanında birkaç yüzyıl boyunca etkinliğini sürdürdü. Bu binyılcı hareket, sadece kilisenin değil, ahlakın otoritesini de reddediyordu.¹¹

Ortaçağ toplumları birçok şiddetli çatışma içindeydi, ancak otoriteye kuvvetli bir inanç vardı. İlk modern binyılcı hareketler ise yerleşik otoriteyi reddediyordu. Bu anlamda bunlar radikal İslam’ın habercileridir; ancak öte yandan terör eylemleriyle yepyeni bir dünyanın kurulabileceğini hayal etmiyorlardı. Radikal İslam’ın gerçek habercilerini, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Avrupa’da eylemle propagandaya girişen devrimci hareketlerde görmek mümkündür.

Devrimci terör Çarlık Rusyası’nın, hızlı değişimlerin meydana geldiği son dönemlerinde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde şehirler genişliyor, okuryazarlık artıyor, nüfus hızla büyüyor ve yeni bir işsiz entelektüel sınıfı ortaya çıkıyordu. Rusya’da hızla modernleşen bir toplumun bütün işaretleri vardı. Okullarından atılan ve politik bir silah olarak teröre alışan öğrenciler -birkaç yüzyıl önce Bohemya ve Almanya’daki binyılcı kültürler gibi- mitsel

bir geçmişe yönelmiyorlardı. Bunlar, modern erkek ve kadınlar olarak, mitsel bir geleceğe yönelmişlerdi.

Bu geleceğe ilişkin görüşleri son derece bulanıktı. Bu geleceğin varsayılan faydalarından çok, yıkımın kendisiyle ilgileniyorlardı. Rus anarşizminin babası Mikhail Bakunin, bu tavrı ünlü bir sözünde özetlemişti: “Yıkım arzusu aynı zamanda yaratıcı bir arzudur.” Bu sloganla hareket edenlere göre terör, iradenin zafferiydi.

El Kaide’yle Avrupa’nın devrimci anarşizmi arasında farklar vardır. On dokuzuncu yüzyıl sonundaki anarşistler, sivil halkları değil, kamu görevlilerini hedef alıyordu. Terörü yaygın olarak kullanmıyorlardı. El Kaide ise aksine sivillere toplu kayıplar verdirmeyi hedeflemektedir. Buna karşın bu modern Avrupalı devrimcilerle ortak yönleri, ortaçağdaki herhangi bir şeyle olduğundan daha fazladır. Eğer Usame bin Ladin’in bir habercisi varsa, on dokuzuncu yüzyıldaki Rus terörist Sergei Nechaev’dir; kendisine Romanov’un Sarayı’nın hangi üyelerinin öldürüleceği sorulduğu zaman Nechaev şöyle cevap vermiştir: “Hepsi.”

Joseph Conrad romanı *The Secret Agent*’ta bu türden devrimci nihilizmin canlı bir tasvirini sunar. Conrad’ın bu romanında, Londra’daki Rus Büyükelçiliği’nin Başsekreteri, terörün etkili olması isteniyorsa toplumun en kutsal inançlarını hedef alması gerektiği şeklinde bir gözlemde bulunur: “Bugünün en kutsallar kutsalı fetişi bilimdir.” Bundan dolayı Rus diplomatı ajan provokatörüne Greenwich’teki Kraliyet Rasathanesi’ni havaya uçurması emrini verir. Astronomi bilimine tahsis edilen bir binaya saldırmak “anlaşılmaz, açıklanamaz, neredeyse akla hayale sığmayacak kadar gülünç ve şiddetli bir yıkım eylemidir.” İşte bu yüzden çok etkili olacaktır: “Sadece delilik hakikaten ürkütücüdür çünkü onu tehditle, iknayla ya da rüşvetle yatıştıramazsınız.”¹²

Conrad’ın zamanında en önemli bilim fizikti. Bugünse ekonomidir. El Kaide de yıldızların incelenmesine değil, ticarete tahsis edilmiş bir binayı yıkmıştır. Strateji aynıdır – gösterişli terör eylemleriyle dünyayı yeniden yaratmak.

Radikal İslam'ın zihinsel temellerini atmak konusunda hiç kimse Mısırlı düşünür Seyyid Kutub kadar çok şey yapmamıştır. 1906'da küçük bir köyde doğan Kutub, amcasıyla yaşamak üzere Kahire'ye taşınmış ve Eğitim Bakanlığı'nda müfettiş olarak ilk işine girmiştir. Asıl mesleği yazarlıktır. Hapishanedeyken yazdığı, Kuran tefsirini konu alan birkaç eseri, İslamcı militanlar arasında bugün hâlâ yaygın olarak okunmaktadır. *Cihad* yani kutsal savaş kavramını ilk kez açıkça siyasi bir bağlamda kullanan Pakistanlı ideolog Ebul Ala Mevdudi'den (1903-1979) etkilenen Kutub, Müslüman cemaatinin önde gelen düşünürü olmuştur. 1966'da ise Nasır tarafından idam edilmiştir.

Kutub'un yazılarının ana teması, modern Batılı toplumlardaki manevi boşluktur. Kutub, birçok Amerikalı gibi ABD'yi modern toplumun paradigması olarak görmüş ve yıllarca orada yaşamıştır. Buranın dünyadaki en dindar toplumlardan biri olduğunu anlayamamıştır.

De Tocqueville'den başlayarak birçok kavrayışlı ziyaretçi Amerika'daki yoğun dindarlığı kaydetmiştir. Bilgi temelli, ileri toplumlara ilişkin standart sosyal-bilimsel kurama göre, Amerika'nın giderek daha seküler olmak konusunda Avrupa'yı izlemesi gerekmektedir; ancak böyle bir eğilime dair en ufak bir kanıt yoktur. Tam tersine, Amerika'nın kendine özgü dindarlığı her geçen gün daha çarpıcı bir şekilde dile getirilmektedir. Bütün ileri ülkeler arasında en güçlü köktendinci hareketin vatanı burasıdır. ABD'yle kıyaslanabilecek başka hiçbir ülkede politikacılar bu kadar sık İsa'nın adını anmamaktadır. Başka hiçbir yerde devlet okullarından Darwinciliği kovmaya yönelik hareketler yoktur. Aslında ABD, Türkiye'den daha az seküler bir rejimdir.

Amerika'nın inançsız bir toplum olarak görülmesi son derece ilginçtir, ancak bu Kutub'un dünyaya ilişkin dargörüşlülüğünün bir parçasıdır. Eğer Amerika modernse köktendinciliğin de öyle olabileceği Kutub'un aklına gelmemiştir. Bu düşüncenin onun aklına gelmemesi çok muhtemeldir. Çünkü gelseydi, kendisinin de modern olduğunu anlardı.

Her halükarda Kutub'da en çok nefret uyandıran şey Amerikan hayatının özgürlüğü olmuştur. Bir kilisenin sosyal kulübüne katılan Kutub, kulüp üyeleri papazın yumuşak bakışları altında "Baby, It's Cold Outside" şarkısının melodisi eşliğinde dans ederlerken, "kollar kolları sarmış, dudaklar dudaklarla buluşmuş, göğüsler göğüslere dayanmış" halde sergilenen aleni cinsellik karşısında dehşete kapılmıştı. Kutub, Amerikalıların bahçelerinin çimlerine gösterdikleri özeni, cemaat ruhunun olmamasının bir ifadesi olarak kınıyordu. Cazı da "siyahların ilkel eğilimlerini ve gürültü arzularını tatmin etmek için icat ettikle 'bir müzik türü' şeklinde eleştiriyordu.¹³

Kutub'un yazıları Batı nefretiyle doludur ama fikirlerinin çoğunu Batılı kaynaklardan almıştır. Özellikle Avrupa anarşizmine çok şey borçluydu. Yöneten ve yönetilenlerin olmadığı bir dünya yaratmaya yönelik devrimci öncü fikrinin, daha önce İslam düşüncesinde benzeri görülmemiştir. Bunun Avrupa'nın radikal ideolojisinden alındığı açıktır. Malise Ruthven'in söylediği gibi: "Devrimci anarşinin, 'bazı kimselerin başkalarını yönetmesine izin veren her sistem kaldırılсын' sözünde örtük olarak bulunan mesajı, İslami yönetimle ilgili klasik veya geleneksel fikirlerden çok, ta Jakobenlere kadar giden radikal Avrupalı fikirlere dayanır. Aynı şekilde Kutub'un savunduğu devrimci öncü fikrinin de İslami bir kökü yoktur... Öncü, aynı zamanda Jakobenlere kadar uzanan bir soydan, Bolşevikler ve Baader-Meinhof çetesi gibi sonraki Marksist gerillalar vasıtasıyla Avrupa'dan ithal edilen bir kavramdır."¹⁴

Kutub'un devrimci mücadeleye ilişkin fikirleri de yakın geçmişe ait Avrupa mahsülleri idi. Son derece modern bir anlayışla hakiki gerçeğin kaynağı değil, bir sanat eseri olarak gördüğü Kuran'a yaklaşımı da böyleydi. Kutub'a göre, iman öznelliğin bir ifadesi, iradeyle gerçekleştirilen kişisel bir taahhüttü. Binder'in dediği gibi: Kutub, "görünüşe göre, Avrupa romantizminin sömürge dünyasının kültürel elitine miras bıraktığı, Kant sonrası liberal bireycilik estetiğini benimsemiştir."¹⁵

Radikal İslam'ın entelektüel kökleri Avrupa'nın Kontra-Aydınlanması'nda yatmaktadır.¹⁶ On sekizinci yüzyıl sonu ve on dokuzuncu yüzyıl başında şekillenmeye başlayan bu düşünce akımında, David Hume gibi Aydınlanma düşünürlerinin rasyonel kuşkuculukları bizzat aklın reddine yol açmıştır. J. G. Hamman, dinsel vahyin yanında yer alarak rasyonel sorgulamayı reddediyordu. Kierkegaard, öznel deneyim olarak dini inancı savunuyordu. J. G. Herder ise hepsi de bazı bakımlardan eşsiz olan birçok kültür olduğuna inanarak Aydınlanma'nın evrensel uygarlık idealini reddediyordu. Daha sonra, on dokuzuncu yüzyılda Fichte ve Nietzsche gibi düşünürler iradeyi akıl karşısında yüceltmişlerdir.

Radikal İslam'ın modern bir hareket olduğunu gösteren şey, akli reddetmesidir. Ortaçağ dünyası inançla birleşmiş, ancak akli küçümsememiştir. Bu çağın dünya görüşü, Yunan rasyonalizmiyle Yahudi-Hristiyan teizminin birleşiminden kaynaklanıyordu. Ortaçağın genel düzeninde, Doğanın rasyonel olduğuna inanılıyordu.

Dünyanın iradeyle yeniden şekillendirilebileceği şeklindeki romantik inanç, akla dayalı evrensel bir uygarlık yönündeki Aydınlanma idealinin olduğu kadar, modern dünyanın da bir parçasıdır. Biri, diğerine tepki olarak ortaya çıkmıştır. Her ikisi de birer mittir.

On dokuzuncu yüzyılda Romantizm, Fransızların evrensel bir uygarlığı kendilerinde somutlaştırdıkları şeklindeki iddialarına karşı Almanlar'ın bir protestosuydu. Yirmi birinci yüzyılın başında Romantik fikirler, Amerikan evrenselciliğine karşı direnişin bir parçası şeklinde geri döndü. El Kaide kendisini modern dünyanın alternatifi olarak görmektedir, ancak yararlandığı fikirler özde modernidir. Karl Kraus'un psikanalize ilişkin olarak söylediği gibi: radikal İslam, şifası geçindiği hastalığın bir belirtisidir.

3 İLK MODERNLEŞTİRİCİLER

Kökleri binlerce yıllık tarihe yayılan gelenegin güçlerinin dağılımının, nicel herhangi bir yolla kavranması mümkün değildir.

Leszek Kolakowski¹

Düşünce tarihi bir ironi yasasına tabidir. Düşüncelerin sonuçları vardır; ancak bunlar nadiren yazarlarının umdukları veya istedikleri sonuçlar olurken, hiçbir zaman sadece bunlardan ibaret kalmazlar. Büyük çoğunlukla da tam zıddı olurlar.

Pozitivistler, modernitenin ilk peygamberleridir. Marks üzerindeki etkileri vasıtasıyla, yirminci yüzyılın komünist rejimlerinin arkasında yer alırlar. Aynı zamanda da ekonomi üzerindeki şekillendirici etkileriyle, komünist merkezi planlamanın yıkılışı-

nın ardından küresel serbest pazarı kuran ütopyacı toplum mühendislerine esin kaynağı olmuşlardır.

Pozitivist öğretinin üç temel akidesi vardır. Birincisi, tarihi bilimin gücü yönlendirir; artan bilgi ve yeni teknoloji, insan toplumundaki değişimin nihai belirleyicileridir. İkincisi, bilim sayesinde doğal kıtlığın ustesinden gelinecektir; bu gerçekleştiği zaman da kadim felaketler olan yoksulluk ve savaş sonsuza dek ortadan kaldırılacaktır. Üçüncüsü, bilimdeki ilerlemeyle ahlak ve politikadaki ilerleme birlikte gerçekleşir; bilimsel bilgi ilerleyerek daha sistematik olarak düzenlendikçe, insani değerler de giderek bir noktada birleşecektir.

Bu Pozitivist inanç, Marks'ın komünizm idealine hayat vermiş; İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra geliştirilen "modernleşme kuramları"na bilgi sağlamıştır. Bugün de küresel serbest pazarın mimarlarına rehberlik etmektedir.

Pozitivizmin kurucusu, Kont Henri de Saint-Simon'dur (1760-1825).² Saint-Simon, uşağına her sabah kendisini "Unutmayın, monsieur le comte, yapacağınız büyük işler var," diyerek uyandırmasını tembihlermiş. Belki de hayatı bu yüzden böyle olaylı geçmiştir. Saint-Simon, on yedi yaşındayken orduya alındı ve Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda Fransız kuvvetleriyle birlikte savaştı. Askeri kariyerinin ilerleyen döneminde esir alınarak Jamaika'da enterne edildi; birçok muhteşem planından ilkinin bundan sonra tasarladı – Nikaragua Gölü vasıtasıyla Atlantik ve Pasifik'i bağlayan bir kanalın planı, ancak bunu Meksika Valisi'ne sunuşu başarısızlıkla sonuçlandı. Fransız Devrimi sırasında göç eden ya da giyotinle öldürülen soyluların boşalttığı evleri satın alarak bir servetin sahibi oldu. Görünüşe göre, bir süre İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nda ajan olarak görev yapmıştır.

Saint-Simon sonraki yıllarda zor günler geçirdi. Haksız yere cinayete teşvikle suçlanarak özel bir akıl hastanesinde birkaç yıl geçirdi. Uşağının ona her gün büyüklüğünü hatırlatması, Saint-Simon'un arzuladığı başarıyı kazanmasına yetmemişti. Son yıllar-

rında sadece sadık uşğından aldığı destekle açlıktan ölmekten kurtuldu.

Saint-Simon bir maceracıydı. Aynı zamanda da ilk modern sosyalistti. Toplumu, her biri üretim araçlarıyla farklı bir ilişkiye sahip olan bağımsız sınıflar şeklinde analiz etmiş ve pazar kapitalizmini anarşik, müsrif ve berbat şekilde istikrarsız olduğunu söyleyerek şiddetle eleştirmiştir. Saint-Simon'un kapitalizmi eleştirisi çok etkili olmuştur. Ancak bundan daha etkili olan bir şey de onun insanlığın geleceğine dair görüşleriydi; bunlar yirminci yüzyılın sonunda ütopyaçı evrensel serbest pazar projesinde yeniden ortaya çıkmıştır.

Saint-Simon'a göre, gerçekte mevcut toplumlar kaotik ve bölünmüştür; ancak bunun nedeni, bu toplumların bilimin bulgularını özümsememiş olmalarıdır. Toplumdaki ilerleme, bilimdeki ilerlemenin yan ürünüdür. Bilgi ilerledikçe, insanlık da ilerler.

Her toplum belli bir dizi aşamadan geçmek zorundadır. Hepsi de dünyaya ilişkin dinsel görüşten, metafizik bir bakışa, buradan da pozitif -ya da bilimsel- aşamaya geçmek zorundadır. Bu üç aşamanın her birinde insanın bilgisi daha kesin hale gelecek ve -Pozitivistler için hayati önem taşıyan bir nokta- daha sistematik biçimde düzenlenecektir. Sonunda, bütün toplumlar bu aşamalardan geçtiği zaman, ahlak, sonuçları fizik veya kimya kadar objektif olan bir bilim haline gelecektir. Bu noktada geçmişin ahlaki ve politik çatışmaları ortadan kaybolacaktır.

Çatışmanın olmadığı yerde iktidara da ihtiyaç kalmaz. Marks'ın Saint-Simon'dan aldığı bir sözle ifade ettiği gibi, insanların yönetiminin yerini eşyaların idaresi alacaktır. Marks, Comte'un çalışmasına ilişkin çok az şey biliyordu; onu ancak 1860'ların sonunda okumuş, sonra da reddetmişti; ancak Saint-Simon'un Marks üzerindeki etkisi derindi. Saint-Simon, bilginin artması ve üretimin sürekli olarak genişlemesiyle birlikte, devletin ortadan kalkacağına inanıyordu. Marks da, komünizm düşüncesinin çekirdeği olan bu kanıda Saint-Simon'u izliyordu.

Pozitivistler sadece toplumu değiştirmeyi amalamıyorlardı. Amaçları yeni bir din kurmaktı. Saint Simon, bütün bilim adamlarının kalıcı bir “ruhban sınıf” oluşturmak üzere birleştiklerinde, “pozitif kuram”ın yeni bir “kilise”nin temeli olacağına inanıyordu.³ O, “insanlığın yirmi bir seçkin kişisi”nden oluşan bir topluluğun Newton Konseyi olarak adlandırılmasını öngörüyordu. Newton’un evrensel çekim dşncesi “yeni bilimsel sistemin temeli”ydi. Bu, aynı zamanda “yeni dinsel sistem”in de temeli olmalıydı.⁴ Bununla birlikte Saint Simon’un yeni dininde tanrılıkla yer değiştiren çekim yasası değildi. Buraya insanlık yerleştirilmişti. Saint-Simon’un son yapıtı *Nouveau Christianisme* idi (1825) – Yüce Varlığı insan türü olan yeni bir Hristiyanlık eşidi.

Pozitivizmin pratikte bir dine dönüşmesi, Saint-Simon’un ölümünden kısa bir süre sonra -bu hareketi inceleyen bir tarihinin sözleriyle- “Saint-Simoncular kendilerini dinsel bir klte dönüştürdü”lerinde başladı.⁵ Kısa bir süre sonra Pozitivist kült bütün kilise gereçlerini edinmişti – ilahiler, sunaklar, kendilerine has giysiler giyen rahipler ve Arşimet, Gutenberg, Descartes ve diğer rasyonalist azizlerin adı verilen aylardan oluşan kendine ait bir takvim.

Pozitivist bilginlerin en etkilisi olan Auguste Comte (1798-1857) Pozitivizmin dine dönüşümünü tamamladı. Bir yerel yönetim memurunun oğlu olan Comte kariyerine 1814’te ulusal giriş sınavında gösterdiği parlak başarıyla Paris’teki Ecole Teknikokulunu’na girerek başladı. Bu dönemdeki genç *teknisyenlerin* “Ecole’de köprü yapmanın öğrenildiği şekilde bir din yaratılabileceği”ne inandıkları söylenir.⁶ Comte’un yeni bir din kurmaya yaklaşımı kesinlikle rasyonel olmaktan çok duygusaldı; ancak Ecole Teknikokulu’ndaki akranları gibi toplum mühendisliğinin gücüne neredeyse sınırsız bir inanç besliyordu.

Comte, Saint-Simon’un çevresinde gelişen kültü yermeyle işe başladı. Bir zamanlar Saint-Simon’un korumasında olan Comte, ondan sert bir şekilde ayrıldı; bundan sonra yaşlı adama olan en-telektel borcunu reddetti. Yine de Saint-Simon’un Pozitivizmin

pozitivist, günde üç kez parmağıyla başındaki -frenoloji bilimine göre- iyilikseverlik, düzen ve ilerleme itkilerinin bulunduğu noktalara vurarak istavroz çıkarmalıydı. Çocuğun iki koruyucu azize teslim edildiği vaftize benzer, Takdimle başlayıp Birleşme Ayiniyle sona eren dokuz Pozitivist ayın vardı. Öldüğünde iyi Pozitivistin cesedi, her Pozitivist tapınağın çevresinde bulunan kutsal ormanlara konulacaktı. Burada anısı Yüce Varlık'la birleşecekti. Bu ibadetler, Paris'te yaşayacak olan, İnsanlığın Büyük Ruhani Lideri tarafından düzenlenecekti. Comte, vasiyetinde, İnsanlık Dininin daimi genel merkezi olan kendi evini koruyacak on üç kişilik bir grup tayin etmişti.

Comte, Pozitivist ruhban sınıfının örgütsel yapısı ve görevlerini şöyle belirlemişti:

Tam bir papaz olana kadar geçen yedi yıl esnasında her rahip yedi ansiklopedik bilimin tamamını öğretmeli ve vaaz etme güçlerini geliştirmelidir. Bundan sonra gerçek bir papaz olur... Her felsefi papaz evi, yedi papaz ve üç rahibe sahiptir. Bunların konutları Başpapaz tarafından değiştirilebilir... Rahiplere ait bu mekânların sayısı, bütün Batı dünyası için iki bin olacaktır. Bu, her altı bin kişi için bir görevli veya bütün yeryüzü için yüz bin görevli demektir.

Comte, bilmeden, gülünç bir tarzda şöyle yazmıştır: “Bu oran çok düşük gelebilir; fakat aslında gereken bütün hizmetlerin görülmesi için yeterlidir.”⁸

Pozitivistler yeni dinin kurulmasına, detaylar konusunda saplantılı bir dikkatle yaklaşmıştır. Yeni giyim tarzları icat edilmişti. Yelekler, ancak başka bir kimsenin yardımıyla giyip çıkarılacak şekilde arkadan düğmeli olarak tasarlanıyordu. Amaç özgecilik ve işbirliğini teşvik etmektir. Maalesef sonuç -Saint-Simon'un “bedenin rehabilitasyonu”na ilişkin sözlerini ilk anlamıyla anlayarak- şakirtlerinin seks ayinlerine katıldığından şüphelenen polisin baskınlarını kışkırtacaktı.

Pozitivist din -T. H. Huxley'in deyişiiyle "Hristiyanlığın olmadığı Katoliklik"- son derece gülünçtü. Aynı zamanda da son derece etkiliydi. İnsanlık Tapınakları sadece Paris'te değil Liverpool ve Londra'da da yayıldı, burada Lamb's Conduit Caddesi'nde küçük bir pozitivist tapınak kuruldu. Pozitivist Kilise, Latin Amerika'da da kayda değer bir başarı elde etti. Comte'un "Düzen ve İlerleme" sloganının ulusal bayrağın bir kısmını oluşturduğu Brezilya'da bugün hâlâ etkin Pozitivist tapınaklar vardır. Fransa'da, Comte'un teknokratik elit idaresine ilişkin fikirlerinin Ecole Teknikokulu'nda kalıcı etkisi olmuştu. Uzun bir süre mektuplaşmayı sürdürdüğü John Stuart Mill üzerindeki derin tesiri aracılığıyla Comte, liberalizmin seküler hümanizmle -ya da Comte ve Mill'in deyişiiyle, İnsanlık Diniyle- özdeşleştirilmesine yardımcı oldu.⁹

Bütün saçmalıklarıyla birlikte İnsanlık Dini, yirminci yüzyılın seküler dinlerinin prototipidir. Marksizm ve neoliberalizm onun akidesini somutlaştırmıştır: Bilimsel bilginin gelişimiyle insanlık kendisini insan yaşamının kadim kötülüklerinden -savaş, despotluk ve kıtlıktan- kurtarabilirdi.

Saint-Simon ve Comte, bu Aydınlanma inancını Marquis de Condorcet'ten (1743-94) miras almışlardı. Condorcet, insan zihninin ilerlemesi üzerine ünlü bir incelemenin yazarıydı ve insan doğasının mükemmel olduğunu iddia ettiği bu makalede şu soruyu sormaktaydı: Bilginin artması, "insanın ahlaken iyiliğinin sınırsız ilerlemeye açık olduğunu ve doğanın gerçeği, mutluluğu ve erdemi kopmaz bir zincirle birbirlerine bağladığı"nı göstermez mi?¹⁰ Condorcet, devrimci Robespierre hükümeti tarafından tutuklandıktan sonra cezaevinde ölmüştür.

Saint-Simon ve Condorcet'in tanışmış olmaları pekâlâ mümkündür; ancak Saint-Simon ve Comte, her halükârda İnsanlık Dini'nin en temel inançlarını Condorcet'ten almıştır: Bilimin ilerlemesi bir rastlantı değil; içkin olarak ilerleyen insan zihninin doğasının sonucudur. Bilim, insanlığın doğasında var olan iyilikle birleştiği zaman, insanların içinde bulunduğu koşulları değiştirebilir.

Saint-Simon ve Comte, Condorcet'le birlikte, insanlığın yönetim ve toplum konusunda elde ettiği ilerlemenin, insan aklının ilerlemesinin kaçınılmaz bir sonucu olduğuna inanıyorlardı. Tarih, bizzat kaçınılmaz olan insan zekâsının gelişiminden ibarettir; burada bilim tarafından keşfedilen gerçekler, toplumu dönüştürmek için kullanılır. İnsan türünün geleceği, türün meselelerindeki ilerleme yasasına göre öngörülebilir. Saint-Simon şöyle yazmıştır: "...insan aklının ilerlemesi öyle bir noktaya ulaşmıştır ki burada politika konusundaki en önemli yargılar, doğrudan yüksek bilimler ve fizik bilimlerinden edinilen bilgilerden çıkarılabilir, öyle de yapılmalıdır. Benim amacım, politikaya pozitif bir nitelik getirmektir."¹¹

Saint-Simon ve Comte, "pozitif" bir siyaseti arzuluyordu; burada bilim, insanlığın esaretten kurtuluşu için kullanılacaktı. Bu, onların liberal olduğu anlamına gelmez. Marks gibi, onlar da bilimdeki ilerlemenin liberal bireyciliği gereksiz kıldığını inanıyorlardı. Ancak Marks'ın aksine, ortaçağa sempatiyle bakıyorlardı. Sonuç olarak da muhafazakâr düşünürlerle ittifak arayışı içindeydiler.

Comte, tarihin, kendi zamanı gibi "kritik" dönemlerle "organik" dönemler arasında gidip geldiğini iddia etmiştir. Ancak toplumun geçmişe dönebileceğini asla hayal etmemiştir. Bir Aydınlanma düşünürü olarak, Comte insanlığın bir gün geçmişte olduğundan daha iyi yaşayabileceği fikrine bağlıydı, ama organik toplumlara hayranlığından dolayı gelecek hayaline geçmişten unsurlar da katmıştı. Pozitivist düşünce, kısmen bu nedenden ötürü, Avrupa sağını sürekli olarak cezbetmiş, bu durum otuzlu yıllarda faşizmin entelektüel uçlarında yüzeye çıkmıştır.

Hem Saint-Simon hem Comte, Joseph de Maistre'nin fikirlerinden etkilenmiştir. Aşırı bir ortodoks Katoligi olan de Maistre, hayatı boyunca Aydınlanma'ya düşman olmuştur. Pozitivizmin önde gelen bilginlerinin bu derece acımasız, tutucu bir düşünürle ortak noktalarının ne olduğunu görmek güç olabilir. Ancak Saint-Simon'a göre, insanlığın geleceği, de Maistre ve Voltaire'in

birleşiminde yatıyor olabilir – bu düşünceye bu kitabın son bölümünde yine döneceğim.

Pozitivizmde sağa çekici gelen en önemli nokta, Saint-Simon ve Comte'un, bir toplumun biliminin sağlam bir şekilde fizyolojinin gerçeklerine dayanması gerektiği kanısından kaynaklanıyordu. Saint-Simon, fizyolojinin bütün “insani bilimler”de merkezi ve asli olduğunu her zaman vurgulamıştır. Comte ise “sosyal fizik” adını verdiği, fizyoloji temelli sosyal bir bilim geliştirmeyi hedefliyordu, -kendi deyişiyle- bu bilim sayesinde “modernlerin felsefi sistemi gerçekten tamamlanacaktır.”¹² Böylece farklı insan tiplerine yönelik inanca parlak bir entelektüel otorite sağlayan, sosyal bilimin fizyoloji üzerine temellenmesi gerektiği düşüncesinin Avrupa sağı için oldukça cazip tarafları vardı.

Saint-Simon ve Comte'un hakkında hiçbir şey bilmedikleri fikirlerin gelişiminden onları sorumlu tutmak saçmadır; ancak frenoloji gibi sözde bilimleri yirminci yüzyılda Avrupa'daki aşırı sağın siyasi fikirlerine bağlayan açık bir düşünce halkası vardır. Comte'un frenolojiyi kullandığını kaydetmiştik. Daha sonra on dokuzuncu yüzyılda frenoloji, İtalyan hukukçu Cesare Lombroso'nun (1835-1909) geliştirdiği “kriminal antropoloji”de rol oynayacaktı. Pozitivist fikirler, Lombroso'nun düşüncesini bazı bakımlardan şekillendirmiştir. Lombroso'ya göre, suçlu davranışına doğuştan bir yatkınlık vardır ve bu yatkınlık, fizyoloji ve fizyonomi çalışmalarıyla ortaya çıkarılabilir. Uzmanların öncü rol oynadığı bir yargı sistemini savunan Lombroso, “antropometri” tekniklerinin kullanılmasını önermiştir. Bu teknikler, suçluların ve “suçlu tipleri”nin teşhis edilmesi için, yüz ve kafatasının yanı sıra, boy ve diğer fiziksel özelliklerin ölçümünü içermektedir. Lombroso'nun antropometrik yöntemleri, İtalyan adalet sisteminde ve diğer birçok ülkede, İkinci Dünya Savaşı'na kadar kullanılmıştır.

Frenoloji aynı zamanda ırk kuramlarının geliştirilmesinde de kullanılmıştır. 1860'larda İngiliz Antropoloji Enstitüsü'nün kurucusu John Beddoe, İrlandalıların “Afrikanoid” olduğu iddiasını

desteklemek için kullandığı, kafatası özelliklerini temel alan bir “Esmerlik Endeksi” geliştirmiştir. Yirminci yüzyılda “kafatası ölçüm teknikleri” Naziler tarafından “Ariler”i “Ari olmayanlar”dan ayırt etmek için kullanılmıştır.

Pozitivizmin sağda ve solda çekiciliği, bilimin otoritesine sahip çıkmasından kaynaklanıyordu. Neredeyse her zaman bilime başvurulması, liberalizmin reddiyle bir arada olmuştur. Yine de bu çok yönlü doktrin, yirminci yüzyılın sonunda liberal değerleri daha dar bir biçimde evrenselleştirmek isteyenler arasında yeniden ortaya çıkmıştır.

Eğer Pozitivizm yirminci yüzyılın en güçlü seküler dinlerinin başlıca kaynağı olduysa, bunu kısmen sosyal bilimlerdeki etkisi vasıtasıyla gerçekleştirmiştir. Pozitivistlere göre modernite, bilimsel bilginin kullanımı aracılığıyla dünyanın dönüştürülmesidir. Comte’a göre söz konusu bilim -oldukça spekülative bir tür- sosyolojyeydi. Serbest pazarın ideologlarına göreyse bu bilim -spekülative-likleriyle ondan hiç de aşağı kalmayan bir disiplin olan- ekonomidir. Ancak hangi bilim olursa olsun sonuçlarının her yere uygulanması gerekir.

Pozitivist metodolojide, sosyal bilimin fizik biliminden hiç farkı yoktur. Her ikisinin de modeli matematiktir. Ölçülemediği takdirde hiçbir şeyin bilinmesi mümkün değildir. Comte sosyolojiyi bu görüşe başvurarak icat etmiştir – bu kendisinin ortaya attığı bir terimdir; ancak matematiğin insan bilgisinin en ideal formu olduğu fikri, en güçlü şekliyle ekonomide kendini göstermiş ve burada küresel serbest pazar fikrinin doğuşuna yardım etmiştir.

Ekonomistlerin büyük çoğunluğu farkında olmadan -çünkü çok azı, kendi alanındaki herkesten daha az, düşünce tarihi konusunda bilgi sahibidir- düşünüş tarzlarını Pozitivistlerden miras almışlardır. Saint-Simoncu ve Comtecu fikirler, Mantıkçı Pozitivizm vasıtasıyla ekonomiye girerek bu disiplinin standart metodolojisi haline gelmiştir.

Saint-Simon ve Comte, bütün insan bilgisinin tek bir yasa grubuna indirgeneceği, birleşik bir bilim öngörüyordu. Saint-Si-

mon'a göre bütün bilgilerin tek bir yasaya uygunluğu kanıtlanana kadar insan aklının evrimi tamamlanmayacaktı. Saint-Simon insan zekâsının gelişiminin on ikinci ve son aşamasına ilişkin olarak şöyle yazmıştır: “Evrenin tek ve değişmez bir yasayla yönetildiği inancına dayalı olarak bütün bilgiler genel bir sistem halinde yeniden düzenlenecektir. Din, politika, ahlak ve medeni kanun sistemleri gibi bütün uygulama sistemlerinin yerini uyum içinde yeni bilgi sistemi alacaktır.”¹³ Comte da yaklaşık aynı tarzda şunları yazmıştır: “...pozitif felsefenin birinci özelliği, bütün olguları değişmez doğa yasalarına tabi olarak görmesidir. Bizim işimiz... bu yasaların, onları mümkün olan en küçük sayıya indirgeyen bir görüşle, kesin keşfinin peşinden gitmektir.”¹⁴

Birleşik bilim projesi, sosyal bilimlerin metotları bakımından fen ve doğa bilimlerinden hiç farkı olmadığı anlamına gelir. Her ikisi de doğa yasalarını keşfetmeye çalışırlar. Tek hakiki bilgi bilimsel araştırmalardan elde edilen bilgidir ve -sosyal bilimlerde dahil- her bilim, matematik yasalarındaki genellik ve kesinliğin peşindedir. Çünkü Comte'un belirttiği gibi, “matematik... bilimlerin hiyerarşisinde ilk sırayı almalıdır.”¹⁵

Toplum çalışmalarının tek ve birleşik bir bilimin bir parçası olması gerektiği fikri, ekonomiye Viyana Çevresi'nden -1907'den itibaren Viyana'da toplanan bir grup bilim adamı ve filozoftan gelmiştir. Filozof Moritz Schlick'in 1922'de Viyana Üniversitesi'nde profesörlüğe atanmasından sonra, Viyana Çevresi Mantıkçı Pozitivizmin yayıcısı olarak epey başarı kazanmıştır.

Viyana Çevresi kısmen, yüzyılın başında Viyana'da çok etkili bir fizikçi ve balistik uzmanı olan Ernest Mach'ın (1838-1916) felsefesinden doğmuştur. Comte gibi Mach da, din ve metafiziğin aklın ilkel bir aşamasına ait olduğunu savunuyordu. Dünyaya ilişkin bilgiyi sadece bilim verebilirdi. Mach'ın görüşüne göre, bilimsel bilgi insan duyumlarından oluşan bir yapıydı. Comte ve Mach'ın bir sentezi olan Viyana Çevresi ise bilimi, mantık ve ma-

tematiğin zaruri gerçeklerinin duyulardan toplanan verilerle birleşimi olarak görüyordu.

Mantıkçı Pozitivizmin özünde, bilimsel bir dünya görüşünün gelişimi vardı. Mantıkçı Pozitivistler, Saint-Simon ve Comte'tan daha ileri giderek bilimin sadece doğrulanabilir önermelerinin anlamlı olduğunu ileri sürdüler: Doğrusunu söylemek gerekirse, din, metafizik ve ahlak saçmalaktır. Bu doktrin, felsefede ilk Wittgenstein'in yazılarında dilin sınırlarına ilişkin mistik bir ku-ram olarak yeniden ortaya çıkmıştır. Sosyal bilimde de ekonominin fizik ve matematiğe denk, katı bir bilim olma özlemlerini artırmıştır.

Nazizmin yükselişiyle birlikte Viyana Çevresi dağıldı; üyelerinin birçoğu ABD'ye kaçtı. Mantıkçı Pozitivizminse 1940'larda kesin bir tanıma sahip bir hareket olarak felsefedeki varlığı sona erdi. Buna karşın Milton, Friedman ve daha pek çok kişinin görüşlerini şekillendirdiğinden ekonomi üzerinde biçimlendirici bir etkisi olmuştur.

Klasik ekonomistlerin hiçbiri, matematiğin sosyal bilimin modeli olması gerektiğine inanmıyordu. Adam Smith ve Adam Ferguson'a göre, ekonomi tarih üzerine temelleniyordu. Kaçınılmaz olarak, ulusların yükseliş ve çöküşlerine, farklı sosyal gruplar arasındaki iktidar mücedelelerine bağlıydı. Smith ve Ferguson'a göre, ekonomik yaşam ancak bu tarihsel gelişmelerin incelenmesiyle anlaşılabilir. Farklı bir açıdan aynı şey Marks için de geçerlidir. Pozitivizmin sosyal bilimlerdeki yükselişinden beri bu gelenek pratikte ortadan kalkmıştır.

Ekonominin tarihten kopuşu, bu disiplinde etkin bir gerçekdışılığa yol açmıştır. Klasik ekonomistler, pazar yasalarının insan davranışlarının damıtılmış şekillerinden ibaret olduğunu biliyorlardı. Ancak bunlar her tür tarihsel bilginin sınırlarına sahipti. Tarih, insan davranışı konusunda büyük ölçüde düzenlilik gösterir. Aynı zamanda, evrensel yasaları aramayı boş bir çabaya dönüştürecek kadar çeşitlilik de gösterir. Sosyal araştırmaların çeşitli türlerinin, fizik bilimlerinininkiyle eş düzeyde tek bir yasa içe-

rip içermeyişi şüphelidir. Buna karşılık yakın zamanlarda bu ye-gâne davranış tarzının -son birkaç yüzyılda birkaç ÷lkede aralıksız gör÷len “serbest pazar” türünün- her yerde ekonomik yaşamın modeli olması gerektiğı fikrini desteklemek için “ekonomi yasaları”na başvurulmaktadır.

Ekonomik kuram, serbest pazarın en iyi ekonomik sistem tür÷ olduğunu kanıtlayamamaktadır. Serbest pazarların en etkin ekonomik yaşam tarzı olduğı fikri, küresel bir serbest pazar için yürüt÷len kampanyanın entelekt÷el dayanaklarından biridir; ancak etkinliğı tanımlamanın birçok yolu vardır ve bunların hiçbirisi de değersiz değildir. Pozitivistlere göre bir ekonominin etkinliğı, üretkenliğıyle ölç÷l÷yordu. Serbest pazarın gayet üretken olduğı kesindir. Ancak bu, Saint-Simon ve Comte’un da çok iyi anladıkları gibi, bu sistemin insan açısından tatmin edici olduğı anlamına gelmemektedir.

Serbest pazarın evrensel olması gerektiğı düşüncesi, ancak belli bir tarih felsefesini kabul ettiğiniz takdirde anlamlı olmaktadır. Ekonomi, Mantıkçı Pozitivizmin etkisi altında tamamıyla tarih dışı bir disipline dönüşmüştür. Aynı zamanda da Saint-Simon ve Comte’tan gelen bir tarih felsefesini benimsemiştir.

Pozitivizme göre bilim, tarihsel değişimin motorudur. Yeni teknoloji etkin olmayan üretim biçimlerini ortadan kaldırarak yeni sosyal yaşam biçimleri meydana getirmektedir. Bu süreç tarihin her döneminde işlemektedir. Bitiş noktası ise tek bir ekonomik sistemde birleşmiş bir dünyadır. Bilimsel bilginin nihai sonucu da seküler, “dünyevi” bir ahlakla yönetilen, evrensel bir uygarlıktır.

Saint-Simon ve Comte’a göre teknoloji demiryolları ve kanallar demekti. Lenin’e göre elektrikti. Neoliberalilere göreyse İnternettir. Mesaj aynıdır. Teknoloji -bilimsel bilginin pratikteki uygulaması- değerlerde bir yakınlaşmaya yol açar. Bu, Pozitivistlerin savunduğı ve bugün herkesin gerçek olarak kabul ettiğı temel modern mittir.

Pozitivistler bazı bakımlardan yirminci yüzyıldaki şakirtlerinden daha akıllıydı. Maksimum üretkenliğin ekonomik yaşamın hedefi olduğu düşüncesi, Pozitivizmin en etkin -ve zararlı- miraslarından biridir; ancak bu, Saint-Simon ve Comte'un koyu bir şekilde savundukları bir düşünce değildir. Onlar insanların ekonomik birer hayvandan ibaret olmadığını biliyorlardı. İnandıkları şey, bilgi artışı hızlandıkça sosyal bağların muhafazasının her zamankinden daha gerekli olacağıydı.

Saint-Simon ve Comte, en hafif deyimle, dogmacı değildi. İnsan hayatının son derece karmaşık olduğunu biliyorlardı – o kadar ki bir toplumda iyi olan bir şey başka birinde kötü olabilirdi. Voltaire gibi onlar da, insanlık tarihinin gerçek dünyasında en iyi rejimin her yerde aynı olmadığını anlıyorlardı. Pozitivistler, kuramda değilse bile pratikte, modern olmanın birden fazla yolu olduğunu kabul ediyorlardı.

Küresel serbest pazarın mimarlarıysa bu makul politik relativizmden yoksundur. Onlara göre en iyi rejim olan evrenselleşmenin önünde duran tek şey mantıksızlıktır. Buna karşın bunların kurduklarını hayal ettikleri dünya, kesinlikle Pozitivistlerin öngördüğünün aynısıdır. Keynes, *General Theory* (1936) adlı eserinin bitişindeki ünlü bir bölümde şöyle yazmıştır:

....ister haklı ister haksız olsunlar, ekonomistlerin ve siyaset felsefecilerinin fikirleri herkesin sandığından çok daha güçlüdür. Aslında dünyayı yöneten başka çok az şey vardır. Her türlü entelektüel etkiden bağımsız olduklarını zanneden pratik adamlar çoğunlukla ölmüş bir ekonomistin köleleridirler. Her yerde kulağı olan, iktidardaki deli adamlarsa, akademik çevreden kötü bir yazarın çılgınlığını birkaç yıl geriden damıtmaktadır.¹⁶

Keynes'in yazdığı dönemde kamusal politikaya modası geçmiş ekonomik kuramlar egemendi. Bugünse ölmüş bir din tarafından yönetilmektedir. Saint-Simon ve Comte gibi egzotik kişi-

lerle IMF'nin can sıkıcı bürokratları arasında bağlantı kurmak hayalcilik gibi gelebilir, ancak IMF'nin bağlı olduğu modernleşme fikri Pozitivistlerin bir mirasıdır. Dünyanın her köşesine serbest pazar kurmak için çalışan toplum mühendisleri kendilerini bilimsel rasyonalistler gibi görse de, aslında unutulmuş bir kültürün şakirtleridirler.

KÜRESEL SERBEST PAZARIN ÇOK KISA BİR TARİHÇESİ

Gecikmiş, karıştırılan ve belirsiz bir başka sözcük de bugünkü politik ve sosyolojik “modernleşme” terimidir. Eğer bir anlamı varsa bu, Amerikanlaşma benzeri bir şeyin yerine kullanılan karışık ve zayıf bir sözcüktür.

John Lukacs¹

Francis Fukuyama, Soğuk Savaş'ın sonunda, ABD'nin insan yönetiminin nihai biçimini kendisinde somutlaştırdığını ilan etmişti. On iki yıl sonra Michael Hardt, Fukuyama'nın neo-muhafazakârlığına sırf görünüşte zıt olan solcu bir bakış açısından Amerikan imparatorluğunu ilan etti. Sonuçta bu kıyamet habercisi Amerikan ideologlarının umduğu yeni milenyum on yıldan biraz uzun sürdü.²

Daha uzun bir tarih sürecinde Soğuk Savaş bir sapmaydı. Stratejik bakımdan, iki kutuplu bir dünyayı yansıtıyordu. Entelektüel bakımdan ise Batılı ideolojiler arasındaki bir aile kavga-sıydı. Bitişi, yirminci yüzyılın en hırslı Batılılaşıma projesinin başarısızlığını gösteriyordu. Bu boyuttaki bir olay göz önüne alındığında sonuç, ancak başka bir jeopolitik çatışma dönemi olabilirdi.

Rusya, kendisini Batılı bir modele göre yeniden kuracak başka bir girişime katlanmaya mahkûmdu. Komünizmin çöküşü serbest pazarın zirve noktasıyla çakışıyordu. Rusya'da Amerikan kapitalizminin bir versiyonunu kurmaya çalışan toplum mühendislerinin bir nebze tarih bilgisi olsaydı, görevlerinin imkânsız olduğunu anlardı.

Rusya, on dokuzuncu yüzyılın son yıllarında dünyadaki en dinamik kapitalist ekonomilerden birine sahipti; ancak bu, Batı tarzında bir serbest pazar değil, devlet-egemen endüstrilerle vahşi girişimciliğin bir karışımıydı.³ Komünizm sonrası Rusya'da gerçekçi bir ekonomik geçiş programı, Amerikan kapitalizminin idealleştirilmiş bir versiyonunu kurmayı değil, bu tür bir karışımı geliştirmeyi amaçlardı.

Rusya'da pazar reformundaki fiyaskonun sorumluluğunun büyük bir kısmı, Batılıların yönettiği mali kurumların devletin önemini anlayamamalarında yatar. Batılı mali kurumlar, devleti - ya da Rusya'da ondan artakalan şeyi- ekonomik yeniden yapılanmanın önünde bir engel olarak görüyorlardı. Bu, planlanan geçişin başarısızlığını kesinleştiren bir tavidir.

Latin Amerika'nın çok farklı koşullarında karışık sonuçlar doğuran "şok terapisi" politikalarını uygulayan IMF, devlet gücünün hızla azaltılmasını talep etti. Fiyat kontrolleri bir kenara atıldı. Devlet varlıklarının çoğu, bir mülkiyet ve sözleşme kanunu geliştirmek üzere hiçbir şey yapılmadan aceleyle özelleştirildi. Sovyetler döneminde, ekonominin yarısı ila üçte biri arasındaki kısmı askeri-endüstriye tahsis edilmişti. Bu sektörün dağıtılması etkili devlet müdahalesini gerektiriyordu. Oysa dağıtılan

devlet oldu. Rusya'da Batı destekli pazar reformunun nihai sonucu, ekonominin organize suç örgütleriyle yönetildiği bir dönem oldu.⁴

Rusya'da serbest pazarın çöküşü de başka bir başarısız modernleşme girişimiydi ve bunun pratikteki etkileri zirai kolektivizasyonun etkilerine benziyordu. Milyonlarca insanın açlıktan ölmediği doğrudur; fakat doğurganlık ve yaşam süresi çok keskin bir düşüş gösterdi ve bu, gelişmiş bir ülkede eş görülmedik ölçekteki bir nüfus düşüşüne sebep oldu. İnsanların çoğu küçük arazi üretimi sayesinde hayatta kalmıştı. Endüstriyel bir güç olmak için yola çıkan ülke geçimlik ziraate gerilemişti. Görünüşe göre Rusya bir kez daha Batı'yı yakalamakta başarısız olmuş, fakat aslında onu aşma yoluna girmişti. Merkezi planlamadan Batı tarzı serbest pazara geçiş başarısızdı, ancak Sovyetlerin enkazından doğan mafyaya dayalı ekonomi, hipermodern bir kapitalizm türüne dönüştü.

İleri Batı ekonomilerinin en hızlı gelişen sektörlerini, uyuşturucu, fuhuş ve siber-sahtekârlık gibi yasadışı endüstrilerin oluşturduğu bir dönemde, Rus kapitalizmi suça dayalı kökenlerinden dolayı gelişmeye çok uygundur. Batılı ekonomiler, bilgiye dayalı, "hafif" ekonomi hayali peşinde kendilerini iflasın eşiğine getirirken, Rusya doğal kaynakların tehditkâr bir şekilde azalmasından istifade ederek zengin olmaya çalışmaktadır. Vladimir Putin'in incelikli otoriter rejiminin himayesi altında, Rusya artık ekonomik gelişmenin bir öncüsü durumundadır.⁵

Pazar fundamentalizmi, dünyanın başka yerlerinde ileri ülkelerin daha ilkel ekonomik yaşam tarzlarına döndüğü, yeni bir tersine gelişme türünü doğurmuştur. Bu, Arjantin'de görülen modeldir. Bu ülke, yüzyıl önce dünyanın en gelişmiş ülkeleri arasındaydı. Bugünse yoksulluk içindeki bir kaos görünümündedir.

Arjantin'in ekonomik düşüşünü popülist diktatör Peron'un iktidara geldiği 1946 yılından sonraya tarihlemek âdet olmuştur. Aslında ekonomi, Peron'un on yılında, sonraki yıllardan daha büyük oranda büyümüştür. Ekonominin kontrolünün IMF'ye

geçmesinden sonraki dönemde Arjantin ekonomisi fiilen daralmıştır. Arjantin'in çöküşünün ekonomik reformu gerçekleştirmekteki başarısızlığından kaynaklandığı da doğru değildir. Arjantin, IMF politikalarını tamamen uygulamış olsaydı, felaket daha da büyük olacaktı. Her yerde olduğu gibi, IMF mali kemer sıkma politikaları uygulanmasını istedi. Arjantin bütçede ciddi kısıtlamalara giderek bu isteğe boyun eğdi. Sonuç -IMF'dekiler değilse de birçok ekonominin önceden bildiği gibi- zaten daralan ekonominin iyice daralması oldu. Joseph Stiglitz'in belirttiği gibi: "Kısıtlamaların iş hacminde daralmaya yol açması şaşırtıcı değildi; bunlar IMF'nin istediği kadar acımasız yapılmış olsaydı, ekonomik düşüş daha da hızlanacaktı."⁶

Arjantin, IMF tecrübesinin sonucu olarak tersine gelişme örneğinin vitrini haline geldi. Ülkenin bir zamanlar sahip olduğu büyük orta sınıf enkaza döndü. Son derece gelişmiş pazar ekonomisi, takas ekonomisiyle yer değiştirdi. Bugün nüfusunun dörtte birinden fazlası işsizdir. Açlık yaygındır. Adam kaçırmak ve silahlı soygun gibi suçlar olağan hale gelmiştir. Düşüş halindeki ekonomisi ve toplumuyla rejimin bir kez daha değişmesi muhtemeldir.

On yıldan az bir sürede, modern bir devleti, bir Üçüncü Dünya ülkesi seviyesine düşürmek önemli bir başarıdır, ancak Arjantin'de uygulanan IMF politikaları başka ülkelere dayatılanlardan farksızdı. Sarsak adımlarla etrafa çarpa çarpa dünyayı dolaşırken IMF'nin hedefleri değişmiyor. Sorunlar ne kadar farklı olursa olsun, çözümler her zaman aynı. IMF her yerde aynı kapitalizm türünü kurmayı amaçlıyor. Onun politikalarına tabi olan ülkelerin farklı koşulları ve tarihleri göz önüne alındığında ise, bu hedefe ulaşmanın zorluğu kaçınılmaz olarak ortadadır.

Küresel serbest pazar, farklı ekonomik sistemler arasındaki rekabetin sonucu değildir. İngiltere'de on dokuzuncu yüzyılın ortasında yaratılan serbest pazar gibi, bu da siyasi güç tarafından kurulup sürdürülmüştür. İngiliz öncüsünden farklı olarak küresel serbest pazar, denge ve fren mekanizmasından yoksundur.

Her tür siyasi sorumluluktan yalıtılmış bu sistem uzun süre devam edemeyecek kadar zayıftır.

Soğuk Savaş'ın sona erışı, ABD'yi tartışmasız güç konumuna yükseltti. Seksenli yılların büyük bölümünde ABD'yi bırakmayan ulusal gerileme duygusu unutuldu. Doksanlı yılların genelinde ortalığı kasıp kavuran Amerikan mali kıymetlerinin göz alıcı canlılığı, ABD'nin seçilmiş devlet olduğu yönündeki, uzun süredir kabul gören Amerikan inancını artırdı. Amerikan siyasi aktörleri için, Amerikan serbest pazarının her yere yayılacağına inanmak kolaydı. Bunlar IMF ve Dünya Bankası'ndaki denetimleri vasıtasıyla bu süreci hızlandırmaya çalıştılar. ABD'nin, kendilerinin kurdukları rejimin kurbanı olacağı herhalde hiç akıllarına gelmemiştir.

Küresel serbest pazar, Amerika'nın evrensel bir misyonu olduğuna duyulan inançla Pozitivist ekonominin birlikteliğinden doğmuştur. Pozitivist düşünce, ancak yirminci yüzyılın son yıllarında serbest pazar savunusuyla birleşmiştir. Amerikan tarihinin daha önceki dönemlerinde Pozitivist düşüncenin etkisi, serbest pazar fikrine karşı olmuştur. Comtecu fikirlerin etkisi Herbert Croly'nin kitabı *The Promise of American Life*'ta (1909) açıkça görülebilir.⁷ Croly -Walter Lippmann'la birlikte *New Republic*'i kuran gazeteci ve siyasi kuramcı- Amerikan İlerlemeci düşüncesinin bu manifestosunda, Amerika'nın bireyciliğinden vazgeçerek güçlü bir ulusal yönetim geliştirmesi gerektiğini iddia etti. İlerlemeci Hareket içinde bireyciliğin reddedilmesi, Hegel düşüncesinde başka bir kaynak bulur. Birçok İlerlemeci, Woodrow Wilson'un modern devletin modeli olarak Bismarck'ın Prusyası'na duyduğu hayranlığa katılır.

Amerikan sosyal bilimi, yirminci yüzyılın son yıllarında -Vi-yana Çevresi'nin ABD'ye aktardığı- matematiğin bilimsel bilginin her dalı için bir model olduğu şeklindeki Comtecu fikir tarafından derinden etkilenmişti. Ekonomide bu metodoloji verimlilik fikrinde ifadesini buldu. Amerikan ekonomistleri, üretkenliğin ekonomik verimliliğin en iyi ölçüsü olduğunu düşüncesinde Pozitivistleri izlediler, ancak üretkenliğin tek başına insani olarak

kabul edilebilir bir ekonomiyi oluşturmayaacağı şeklindeki bir anlayıştan yoksundular.

Diğer entelektüel gelenekler de serbest pazarın yegâne rasyonel ekonomik sistem olduğu fikrini yaymakta rol oynadılar. Adam Smith'in klasik ekonomistlerinin yeni şakirtleri ve Avusturya Ekolü'nün taraftarları da aynı fikrin misyonerleriydi. Bu farklı etkilere rağmen serbest pazara bilimin otoritesini veren, ekonomik verimliliğin üretkenlik bakımından ölçülebilirliğine ilişkin Pozitivist doktrindi.

Avrupa'da olduğu gibi, Amerika'da da bilim -bu kez, itibari ekonomi bilimi- yeni bir dini yaymak için kullanıldı.⁸ Ekonominin bilim olma iddiaları, yerli bir Amerikan mitiyle ilişkiliydi. Amerikan serbest pazarı evrensel ekonomik sistem statüsüne yükseltildi.

Kurucularına göre Amerika bir deneydi. Deney başarısız da olabilir. Yine de bu deney, başka hiçbir yerde olmayan bir dizi karmaşık başlangıç koşulunu gerektiriyordu. Amerikan yönetim biçiminin evrenselleştirilebileceğini gösteren hiçbir şey yoktu. Buna rağmen birçok Amerikalı, uzun zamandır ülkelerinin evrensel bir misyona sahip olduğuna inanmaktadır. Bu, eşine pek rastlanmayan bir düşünce biçimi de değildir. On dokuzuncu yüzyılda İngiltere, on sekizinci yüzyılda Fransa, on yedinci ve on altıncı yüzyıllarda İspanya ve Portekiz – hepsi de kendilerinin evrensel bir uygarlığın müjdecileri olduğunu hayal ediyorlardı. Amerika'nın kendisini istisnai görmesinde istisnai bir durum yoktur.

On dokuzuncu yüzyılın genelinde, Amerika'nın benzersiz bir kadere sahip olduğuna duyulan inanç korumacılıkta somutlaştı. Yirminci yüzyılın son on yılında Sovyetlerin çöküşü, serbest pazarın -politik ve akademik açıdan- hiçbir zaman olmadığı kadar prestijli olduğu bir zamanda Amerika'yı mega güç yaptı. Bundan sonra da ABD küresel serbest pazarın inşası projesine girişti.

Bu projenin dayanaklarından biri, Amerika'nın kesintisiz refahın sırrını keşfettiğine duyulan inançtı. Mali piyasalardaki de-

netimsizleşmenin, serbest ticaretin ve yeni teknolojinin birleşmesiyle, Amerika'nın konjonktürel dalgalanmayı ortadan kaldırdığı ve Amerikan üretkenliğinde daimi bir artış yaratmayı başardığı iddia edildi.⁹

Joseph Schumpeter -doksanlarda kendisine çok başvurulanan, gerçekten büyük bir ekonomist- kapitalizmin yüksek üretkenliğiyle başa baş giden yaratıcı yıkım fırtınasına dair yazmıştı. Yeni Paradigma'nın kuramcılarıysa, içinde Schumpeter'in fırtınasının hafif bir melteme dönüştüğü bir Yeni Ekonomi'nin doğduğuna inanıyorlardı.

Her zamanki gibi gerçek daha bilindikti. Amerika'nın *fin-de-siècle* ekonomik canlılığı klasik bir balondu. Tek yeniliği büyüklüğüydü. Tarihteki bütün örneklerinden daha büyük ölçüde, bol miktarda ucuz kredi ve yabancı sermaye akışıyla şişiriliyordu.

Bu dönemde Amerikan ekonomisine yatırımın cazip olması kısmen, onun üretkenlikte büyük ve daimi bir artış yaratmayı başardığı düşüncesinden kaynaklanıyordu. Bunun kanıtı çok tartışmalıdır. Amerikan ekonomi istatistiklerinde, malların niteliğindeki değişimleri de hesaba katan, hazcı muhasebe olarak bilinen bir metot kullanılır. Bu muhasebe metodunun kullanılmasının nedeni Amerikan üretkenliğini şişirmektir. Yeni Dönem gazetecilerin iddia ettikleri bu artışın hemen hemen tamamı, bu muhasebe geleneğinin bir eseri olabilir. Bir İngiliz gözlemcinin belirttiği gibi: "(hazcı muhasebenin) etkisiyle, ABD'nin gayri safi yurtiçi hasılasında kaydedilen büyüme, ABD'nin üretimindeki gerçek büyümeyi yılda %0.5'lik oranda şişirmektedir. Bu hesaplama farkı büyük ölçüde, yeni ekonomiye inananları hâlâ heyecanlandırmaya devam eden üretkenlik mucizesine denktir."¹⁰

Başka bir faktör de, Amerika'daki ekonomik canlılığın kısa ömürlü olacağını kesinleştirdi. Bizzat konjonktür dalgalanmasının artık etkin olmadığına inanılması, onun intikamla geri döneceğini kesinleştiriyordu. Yatırımcılar, merkez bankalarının ekonomik canlılık-çöküş dalgasını sona erdirmeyi planladıklarına inandıkları zaman, büyük bir ekonomik çöküntü uzak olamaz.

Sermaye piyasaları, özdenetimi olan sistemler değildir. Hyman Minsky ve George Soros'un¹¹ gösterdikleri gibi, bunlar doğal olarak istikrarsızlardır ve en çok da genelde istikrarlı olduklarına inanıldığı zaman böyledirler.

Yabancı sermaye, son derece yaratıcı muhasebe uygulamaları ve Sovyet tarzı üretkenlik istatistikleriyle, çok büyük olasılıkla hiç var olmamış bir ekonomik mucizeye yatırıma teşvik edildi. Bu her zaman son derece güvenilmez bir durum olmuştur. Enron'un çöküşünü takiben ABD muhasebe standartlarına duyulan güvenin azalmasıyla da, "Amerikan ekonomik mucizesi"nin -yabancı sermaye akını- ana kaynaklarından biri tartışılmaya başlandı.

Talihin tuhaf bir şekilde öngörülebilir tersine dönüşüyle ABD, artık doksanlarda dünyanın dört bir yanına dayattığı serbest sermaye akışı rejiminin insafına kalmıştır. Asya krizi adı verilen kriz ve Rus borçlarının ödenememesiyle kendisini gösteren istikrarsızlık, küresel serbest pazar depreminin merkezine ulaşmıştır. Sonuçsa, jeopolitik dallanmalarla birlikte küresel bir ekonomik sarsıntı olacaktır.

Artan gerginliğe dair birçok işaretler bulunmaktadır. 1997'de patlak veren Asya krizi Batılı ülkelerde Asya kapitalizminin kendine has kusurlarının bir belirtisi olarak yorumlandı. Gerçekte, kriz aynı yılın Temmuz ayında Tayland parasına yapılan spekülatif bir saldırıyla tetiklenmişti. O zaman da görülebileceği gibi bu, sistemik bir mali krize dair erken bir uyarıydı.¹²

Küresel pazarın sınırları içinde kaldıkça, serbest sermaye hareketlerinin istikrar bozucu etkileri rahatlıkla görmezden gelinebilir. Hatta bunlar çok kârlı bile olabilir – Asya krizi esnasında Amerikan tahvil ve bono piyasaları güvenli sığınak statülerinden faydalandığında olduğu gibi. Oysa mali krizin sonunda sistemin merkezini vuracağı, küresel *laissez-faire*'in mantığında vardır.

Nobel Ödüllü birkaç ekonomistin kurduğu ve bazı merkez bankalarının büyük yatırımlar yaptığı, sabit faizle borç veren bir fon olan Long Term Capital Management'ın (Uzun Vadeli Serma-

ye Yönetimi) 1998'in Ağustos ayında Rus hükümetinin dış borcunu ödeyememesiyle birlikte çöküşü, neredeyse küresel bir mali krizle sonuçlanıyordu. Sonuç olarak tehlike atlatıldı, ancak küresel mali sistemin zayıflığı böylece ortaya çıkmış oluyordu.

Amerikan siyasi aktörleri, serbest pazarı dünyanın her yanında kurmak için ellerinden geleni yaparak bu sistemin doğasında var olan istikrarsızlıkları da küresel hale getirdiler. Ekonomik canlanma dönemlerinde dünya piyasalarındaki eşzamanlı hareketler refahı artırır. Aynı şekilde çöküş dönemlerinde de verilen zararı artırır. Pazarın küreselleşmesinin Amerikan balonunun artçı şoklarıyla birleşmesi, son derece tehlikeli bir durum yaratmaktadır. Dünya ekonomisi artık talebi koruyabilmek için yüksek düzeyde Amerikan tüketimine bağlıdır. Amerikalı tüketiciler harcamalarını ciddi ölçüde kısıtığa takdirde, sonuç, otuzlardan bu yana görülmedik boyutta küresel bir ekonomik çöküş olabilir.

Amerika'nın balonun akıbetiyle başa çıkma konusundaki seçenekleri sınırlıdır. Menkul kıymetler piyasasının çöküşüyle birlikte emeklilik planları mahvolan Amerikalıların sermayelerini yeniden oluşturmaya ihtiyaçları vardır.¹³ Eğer borsa daha da düşer veya gayrimenkul piyasasında gelişmeye teşvik edilen balon patlarsa, Amerikalılar yine büyük tasarrufçular haline gelecektir. O zaman da tüketim düşecek ve bunu -boyutu neredeyse bütün dünyayı kapsayan- bir ekonomik durgunluk izleyecektir.

ABD Merkez Bankası, bu sonucu önlemek amacıyla ekonomiyi yeniden başlatmaya yönelik radikal bir Keynesçi programa girişti; ancak 1930'larda Keynes'in savunduğu politikaların amacı ekonomiyi depresyondan kurtarmak iken, Bay Greenspan'ın hiper-Keynesçi deneyi, sürdürülmesi mümkün olmayan bir canlılığı uzatmaya yönelik bir girişimdir. Aralık 1996'da yaptığı bir konuşmada Wall Street'te kaydettiği "mantıkdışı şişkinlik" in havasını indirmeyi başaramayan ABD Merkez Bankası Başkanı, bu şişkinliğe yeniden hayat vermiştir.¹⁴

IMF başka ülkelere parasal ve mali genel kurallar dayatmıştır. ABD ise böyle bir kısıtlamaya maruz değildir. Onu Washington

Mutabakatı hiçbir zaman bağlamamıştır. 11 Eylül'den epey zaman önce kısa vadeli faiz oranları düşük seviyelere indirildi. Terör saldırıları bunların daha da düşmesine neden olduğundan, bu saldırıların geneldeki etkisi teşvik edici oldu. Eğer düşük faiz oranları işe yaramazsa, -muhtemelen- daha az yaygın başka tedbirler denenecektir. ABD Merkez Bankası'nın gücü azımsanmamalıdır. Ancak yine de Amerikan ekonomisinin nihai mercii o değildir.

ABD son süpergüç olabilir, ancak küresel piyasaların yönelimlerini belirleyemez. Tarihin en büyük menkul kıymet piyasası balonu esnasında, ABD dünyanın en fazla borçlu ülkesi haline gelmiştir. Amerikalıların yaşam standartları artık yakın geçmişin son derece yüksek oranlarıyla devam eden yabancı sermayenin yurda akışına bağlıdır. Eğer bu oranlar böyle devam etmezse, dolar düşecek ve bunu da mali kriz izleyecektir.

Çoğu Amerikalı yorumcu, on yıldır Japonya'nın başına bela olan deflasyonun ABD'de meydana gelmesinin mümkün olmadığı konusunda ısrarlıdır. Onların duydukları güveni, Japonya'nın deneyimlerini yakından incelediği bilinen ABD Merkez Bankası paylaşıyor gibi görünmemektedir. Aslında deflasyon ABD'nin başına gelseydi, Japonya'da olduğundan çok daha fazla zarar verirdi.

Japonya tek gerçek ekonomik süper güç olmayı sürdürmektedir. Dünyanın en büyük alacaklısı; yurttaşları dünyanın en çok tasarruf eden insanları arasındadır. ABD ise dünyanın en büyük borçlusudur; yurttaşlarının tasarrufları önemli sayılmaz. Eğer deflasyon ABD'ye gelirse, kontrol edilmesi Japonya'da olduğundan çok daha zor olacaktır. Bu, Amerikan para otoritelerinin onu savuşturmak için neden her tedbire başvurabileceğinin sebeplerinden biridir. ABD'de deflasyon tehlikesinin enflasyonu doğuracağı kesindir – Amerikan kâğıtlarını elde tutmak konusunda yabancılardan isteğini daha da azaltacak bir gelişme.

Amerikan modelinin, göçmenlere açıklık ve yüksek düzeyde girişimcilik gibi bazı olumlu ayırıcı özellikleri vardır; ancak dok-

sanlarda sahip olduğu çekicilik artık etkisini yitirmiştir. Başka çok az ülke, ABD'nin ekonomik eşitsizlik düzeylerini veya onun kitlesel hapis derecesini kıskanmaktadır.¹⁵

Japon vatandaşları, İsviçre vatandaşlarınıninkine eş veya bundan daha yüksek düzeyde bir kişisel güvenlikten yararlanırlar – üstelik Japonya'da hapisteki nüfus ABD'dekinin yaklaşık yirmide biridir. Avrupa'da Fransız ve Alman işçiler, Amerikan işçilerinden yılda yaklaşık sekiz ila on iki hafta daha az çalışmaktadır – üstelik Amerikan çalışan çoğunluğun gelirleri uzun zamandır durgun veya düşmekte iken, bunların gelirleri artmaktadır. Çok tantanası yapılan üretkenlik kazanımlarının büyük ölçüde sahte olduğu ortaya çıkan, büyük şirketlerin sabit faizle borç veren fonlardan pek farkı kalmadığı ve kayırmacı kapitalizmi dünyada başka her yerden daha iyi karşıladığını gösteren bir ekonomik modele ilişkin iddiaları çok az Asyalı veya Avrupalı ciddiye almaktadır.

Şüphesiz Amerikan kapitalizmi geçmişte olduğu gibi kendisini yenileyecektir. Amerikan ticareti, hiçbir zaman serbest pazar modellerinin dar sınırları içinde faaliyet göstermemiştir. Böyle olsa bile Amerikan kapitalizminin en yeni versiyonunun evrensellik iddiaları, onarılamayacak ölçüde zarar görmüştür. Bu sadece gerçeğe dönüştür. Bütün ekonomik sistemler kusurludur. Hepsi de çöküş ve yeniden doğuş dönemlerinden geçerler. Hiçbirinin kendisini her yerde kopyalama yeteneği yoktur.

Kapitalizm çok çeşitli biçimlerde gelişmektedir. Ekonomik etkinlik sosyal yaşamın bağımsız bir şekli değildir. İçinde doğduğu dinsel inançların, aile ilişkilerinin ve ulusal geleneklerin bir sonucudur. Ticari girişimler, Doğulu Ortodoks toplumlarda Katolik toplumlarda olduğundan farklı işlerler; Çin kapitalizmi Japon kapitalizminden, Hindu kapitalizmi Müslüman kapitalizminden çok farklıdır. Çok sayıda melez kapitalizm vardır. Bunlar modernleştikçe kapitalizm çeşitleri daha benzer olmayacaktır. Bunlar kendilerini farklı şekillerde yenileyeceklerdir. Hiçbir ekonomik sistem, modern dünyanın değişen koşullarına tamamen uyarlanamaz.

Kapitalizmin birçok çeşidinin yerini sönük bir Anglosakson monokültüre bırakacağına ilişkin hiçbir olasılık yoktu. Buna karşın Amerikan politikaları bir süre boyunca, bu tür bir dünya-tarihsel dönüşümün sadece kaçınılmaz değil aynı zamanda da pek yakın olduğu inancıyla şekillendirildi. Amerikan politikaları, kültürel farkların, bilgi ve teknolojinin ilerlemesiyle ortadan kalacak veya önemsiz kalacak ekonomik güçlerin yüzeydeki ifadeleri olduğu inancına dayanmaktaydı – kuvvetle Marksist determinizmi hatırlatan bir görüş. Liah Greenfeld'in gözlemlediği gibi: "Tuhaftır ki, geleneksel olarak propagandasına adanan topraklarda vazgeçilen ve deneyimlerle yanlışlığı ortaya çıkan Marksizm, Anglo-Amerikan dünya görüşüne çok benzemektedir."¹⁶

Amerika'nın neoliberal misyonerleri Marks'ın düşüncesinin en zayıf taraflarını benimsediler. Onun tarihsel determinizmini taklit ederken, tarihsel çatışmaya ilişkin Homerci vizyondan yoksundular. Marks, kapitalizmin doğası gereği istikrarsız olduğunu biliyordu. Amerikan takipçileri ise onun sonsuza kadar sürecektir bir dengeye ulaştığını hayal ettiler. Marks, kapitalizmin burjuva yaşamını ortadan kaldırdığını anlamıştı. Onun Amerikan şakirtleri ise burjuva yaşamının kısa sürede evrensel olacağından emindiler.

Doksanlarda Amerikan politikalarını şekillendiren yarı Marksist neoliberal dünya görüşü devam edemedi. ABD, terör saldırılarından çok önce küreselleşmeye olan ilgisini kaybediyordu. Sonra Başkan Bush tarım ve çelik ürünlerine gümrük tarifeleri koyduğunda küresel serbest pazarın sürdürülmesinin artık bir önceliği olmadığı ortaya çıktı. ABD'nin Dünya Ticaret Örgütü'ne burun kıvrması muhtemelen sadece bir zaman meselesidir. İşte o zaman ticaret, devletler ve bloklar arasında karşılıklı müzakere konusu olmaya geri dönecektir. Uluslararası sistem, yine bir egemen devletler topluluğuna ait olacaktır.

ABD, küreselleşmenin düzenleyicisi olmaktansa bir ülkede küreselleşmeyi yeğlemiştir. Bunun riski, Amerikan siyasetinin deniz değiştirmesinin dünya ticaretinde daralmaya neden olma-

sıdır. En kötüsü de misliyle mukabeleli korumacılığın Büyük Bunalım benzeri bir şeyin tekrarına sebep olabileceğidir. Her halükârda neoliberal deneyi sonlandıran ABD olmuştur. Şüphesiz, 11 Eylül saldırıları Amerikan siyasetindeki değişimi hızlandırmıştır, ancak bu değişimler çok daha önce başlamıştı. Bush yönetimi, küresel serbest pazarın mezar kazıcısı olarak tarihe geçecektir.

Küresel serbest pazar bir yandan serbest ticaret konusunda ABD'nin süregiden taahhüdüne bağlıydı. Öte yandan yabancı yatırımcıların Amerikan kapitalizmini evrensel bir model olarak kabul etmelerini gerektiriyordu. Bu koşullar ortadan kalktığında ise, küresel serbest pazar yıkılmaya başladı.

5

JEOPOLİTİK VE BÜYÜMENİN SINIRLARI

Bütün dünya sakinlerle dolup taşıdığı zaman nihai çözüm, her insana zafer veya ölüm getiren savaştır.

Thomas Hobbes¹

Soğuk Savaş sonrası dönem, iki çatışma dönemi arasında bir fasılaydı. İdeolojik tartışmaların son bulmasıyla birlikte eski rekabet ve düşmanlık kaynakları yeniden ortaya çıkmıştır. Dünya, bazı açılardan savaş ve diplomasinin odak noktasının doğal kaynakların kontrolü olduğu on dokuzuncu yüzyıl sonuna doğru mevcut olan duruma geri dönmüştür.

Küresel serbest pazarı destekleyen ekonomik teori, bizzat kaynakların kıtlığı fikrini reddeder. Eğer talep arzı aşarsa kaynaklar pahalılaşacaktır, sonuç olarak yeni arzlar bulunacak ya da

teknolojik alternatifler geliştirilecektir. Bu görüşe göre, pazar fiyatlandırmasının yerinde olduğu teknolojik yenilikler de devam ettiği sürece ekonomik büyümenin kıtlık yüzünden durdurulması mümkün değildir. Bütün pratik amaçlar bakımından doğal kaynaklar sınırsızdır.

İnsan icatlarının doğal kıtlığın üstesinden gelebileceği fikri yeni değildir. Pozitivistler sanayileşmenin, insanlığın kıtlığı yenmesini sağlayacağına inanıyorlardı. Bu inançta onları izleyen Karl Marks, sanayileşmenin bir bolluk yaratacağını hayal ediyordu; bu durumda pazarlarda devlet de ortadan kalkacaktı. Bugün hemen hemen hiç tanınmayan ancak yirminci yüzyılın başında son derece etkin bir düşünür olan Herbert Spencer da Marks'ın görüşünü paylaşıyor ve sanayileşmenin savaşı bir anakronizm haline getirdiğini savunuyordu.²

Marks'tan önce, insan dehasının kıtlığın üstesinden gelebileceği inancı, uzun zamandır ütopyacı düşüncenin dayanak noktasıydı. Charles Fourier, okyanusların limonatayla dolu olacağı bir zamanın geleceğine inanmasıyla ünlüdür. On dokuzuncu yüzyıl başında bu Fransız ütopyacı düşünür sonu gelmeyen bir gülünçlükten mustarıptı, ancak onun kehanetleri, yirminci yüzyıl sonu serbest pazar ekonomistlerinininkilerden daha inanılması güç değildir.

Marksistler gibi neoliberraller de sanayileşmeyle birlikte kıtlık savaşlarının ortadan kalkacağına inanıyorlardı. Onlar, endüstriyel toplumların, mübadelesi mümkün olmayan enerji kaynaklarına bağlı olduklarını unutuyorlardı. Bunlar bir kez kullanıldı mı bir daha kullanılamazdı. En önemlileri olan petrol dünyanın dört bir yanına çok eşitsiz dağılıyordu. Bunlar, tatlı su için de doğrudur. Sanayileşme dünya çapında ilerlerken, bu kaynakların yarattığı rekabet mecburen şiddetlenecektir.

Yirminci yüzyılın, tarihteki en büyük ve yıkıcı savaşlara tanık olmasına rağmen sanayileşme ve barışın birlikte ilerlediği inancı terk edilmemiştir. Sanayileşmenin doğal kıtlığı tarihe gömdüğü düşüncesinde ekonomislerin çoğu Marks ve Spencer'ı izlemiştir.

1970'lerde Roma Kulübü sınırlı doğal kaynakların, katlanarak artan nüfus ve üretimi destekleyemediğini ortaya koymuştur. Ancak sanayi toplumlarının daimi büyümenin sırrını keşfettiği inancına değinmemiştir.³

Tarih ekonomistlerin öngörülerini aşmıştır. 1990'larda kaynak kıtlığı savaş nedeni olmuştur. Körfez Savaşı, Kuveyt ve Suudi petrol kaynaklarının Batı kontrolünden çıkmasını engellemek için yapılmıştır. Bundan on yıl sonra da stratejik düşünceye enerji kaynaklarının kontrolü hâkimdi. Bush yönetimi 11 Eylül'den çok önce enerji erişimini bir ulusal güvenlik meselesi olarak gördüğünü açıkça ortaya koymuştu. Saldırılarından sonra ABD, Rusya ile en önemli gündemi Orta Asya'nın enerji kaynaklarının ortak sömürüsü olan uzun vadeli bir barış kararı aldı. Büyük Oyun kaldığı yerden devam etmektedir.

Büyümenin sınırları kaybolmamış, jeopolitik olarak geri dönmüştür. Yirmi birinci yüzyıl savaşları, etnik ve dinsel düşmanlıkların iç içe geçmesiyle daha tehlikeli ve denetimsiz hale gelen kaynak savaşları olacaktır.

Ekonomik gelişmeyle azalan kaynak kıtlığı bir yana, süregiden sanayileşme onu çok önemli bir çatışma nedeni haline getirmektedir. Coğrafya, ortaya çıkan bu çatışmaların en iyi yol göstericisidir. Ortadoğu'da ve Güney Asya'da çatışmanın asıl kaynağı sudur: "Ürdün Nehri Havzası İsrail, Ürdün, Lübnan, Suriye ve Filistin topraklarından geçer; Dicle-Fırat sistemi ise İran, Irak, Suriye, Türkiye ve Kürt nüfusun yaşadığı bölgelerden akar; Indus'u da Afganistan, Çin, Pakistan ve (sakinlerinin bir kısmının bağımsızlık arayışında olduğu) Keşmir paylaşır. Bu ülke ve dinler politik, dinsel, etnik ve ideolojik çizgilerle birbirlerinden kesin olarak ayrılmışlardır. Bundan dolayı su konusundaki ihtilafların tarihsel sorun ve düşmanlıklarla şiddetlenmesi olasıdır."⁴

Su konusundaki çatışma yirminci yüzyılın son büyük soykırımında da etken oldu. Bir kuşaktan kısa sürede Ruanda nüfusu üç kattan fazla arttı. 1992'de kadın başına ortalama sekiz çocuğun düştüğü nüfusuyla dünyanın en yüksek nüfus büyüme oranına

sahipti. Gıda üretimi bu hıza ayak uyduramıyordu. Su haddinden fazla kullanılıyordu. Hutularla Tutsiler arasındaki savaşın birkaç nedeni vardı, ancak kısa zamanda yaklaşık iki milyon insanın öldüğü bir su savaşına dönüştü.⁵

Kıt doğal kaynaklar için girişilen rekabet yirminci yüzyılın en büyük savaşlarında çok önemli bir rol oynamıştır. Petrol kaynakları için girişilen rekabetin İkinci Dünya Savaşı'nda şekillendirici etkisi olmuştur. ABD'nin petrol ihracı konusunda Japonya'ya uyguladığı ambargo, Japon ordusunda görüş dengesini savaş lehine değiştiren belirleyici etkendi. Sovyet petrol üretim tesislerini ele geçirme ihtimali, Hitler'in 1941'de Rusya'yı işgal kararında önemli bir etkendi. Eğer tarihin bir belirleyicisi varsa gelecek yüzyıla petrol savaşları damgasını vuracaktır.

Bugün muhtemel bütün büyük çatışmaların temelinde, azalan hidrokarbon kaynaklarının doğurduğu rekabet yatmaktadır. Ucuz geleneksel petrolün son büyük kuyuları -dünyanın bilinen petrol rezervlerinin yaklaşık üçte ikisi- Basra Körfezi'ndedir. Eski Sovyet Rusya'nın Orta Asyası'nda, büyük güçler Hazar Havzası'nın büyük petrol ve doğal gaz rezervlerinin kontrolünü ele geçirmek için rekabet halindedir. Güney Çin Denizi'ndeki Spratly Adaları'nda bulunan sualtı petrol yataklarına Çin, Tayvan, Vietnam, Filipinler ve Malezya sahip çıkmaktadır. Bu üç bölgenin hepsi de silahlanma yarışındadır.

Doğal kaynaklar için gittikçe şiddetlenen mücadelelerin arkasında artan nüfuslar vardır. Dünya çapında süregelen nüfus artışı, bütün gezegendeki insan etkisini artırmaktadır. Sonuç, artan jeopolitik çatışmalardır.

Thomas Malthus, genellikle insanın kıtlığı yenmekteki icat gücünü değerlendiremeyen sahte bir kâhin olarak görülür. Aslında yasak bir gerçeği dile getirmiştir. İnsanlar diğer hayvanlar gibi çevrenin taşıma kapasitesini aşabilir. Böyle olduğu zaman kıtlık, salgın ya da savaş bir kısmını ayırıp yok edecektir. Bu gerçek, tarihin hiçbir döneminde bu kadar belirgin olmamıştır. Robert Kaplan'ın yazdığı gibi:

Malthus -verimsiz toprakların, kıtlığın, hastalığın ve yoksullar arasındaki yaşam kalitesinin siyasi etkileri üzerinde duran ilk filozof- rahatsız edicidir, çünkü yirmi birinci yüzyılın ilk yarısının en önemli tartışmasını tanımlamıştır. Nüfus, öngörülen istikrara ulaşmadan altı milyardan on milyara yükselecek gezegenin doğal çevresini daha önce hiç olmadığı kadar büyük bir teste tabi tutarken -bir milyar insan açlıkla ve yerkürenin yoksul kesimlerinde kronikleşen (hem siyasi hem suça yönelik) şiddetle karşı karşıyadır- Malthusçu sözcüğü önümüzdeki yıllarda artan bir sıklıkla duyulacaktır.⁶

Hem Marksistlere hem neolibereallere göre yeryüzünde çok fazla insan olması hiçbir zaman mümkün değildir.⁷ Buna karşın yoksul ülkeler, artan nüfus ve kıt kaynaklar arasında bir dengesizlik olduğunu bilmektedir. Çin, Mısır, İran ve Hindistan'ın hepsinin de nüfus politikaları vardır. Bu ülkelerin nüfuslarını kontrol altına alma çabalarına Batı'da kayıtsızlık veya nefretle bakılmaktadır. Bu çok doğaldır. Batı için ucuz işgücüyle dolup taşan bir dünyadan daha güzel ne olabilir. Voltaire'in şu nükteli sözünü hatırlayalım: "Zenginlerin rahatı yoksulların bolluğuna bağlıdır."⁸

Zenginlerin rahatının bir bedeli vardır. Doğurganlık oranı Avrupa ve Japonya'da düşmektedir, Doğu Rusya'da ise dibe vurmuştur; ancak dünyanın diğer bölgelerinde nüfus giderek artmaktadır. Demografik geçiş kuramı, bize, nüfus büyümesinin artan refahın yan etkisi olarak azaldığını söylemektedir. Bu ekonomik açıklama da her zamanki gibi kültürel faktörleri görmezden gelmektedir. Neredeyse bütün ülkelerde nüfus büyümesini azaltan zenginlik değil, kadın doğurganlığının kontrolüdür. Gebelikten korunma ve kürtajın kolaylıkla uygulanabildiği yerlerde nüfus belli bir noktaya ulaşıp düşmeye başlamaktadır. Bu yöntemlerin teşvik edilmediği yerlerde ise böyle demografik bir geçiş görülmez. Bu koşullar altında jeopolitik ayaklanma kaçınılmazdır.

Bu durumun en açık şekilde görüldüğü yer Basra Körfezi'dir; burada geleneksel değerler ve radikal İslam'ın artan gücü gebelikten korunma yöntemlerine erişimi engellemektedir. Bölgede

gelirler yükselirken nüfus da hızla artıyordu; şimdi ise gelirler düşerken nüfus da aynı hızla artmaktadır. Bugün, Körfez devletlerinin nüfusları yaklaşık yirmi yılda ikiye katlanmaktadır.⁹

Körfez ülkeleri açlıktan ölmüyorlar; ancak bir kuşak içinde, artan insan ihtiyaçlarının azalan doğal kaynaklarla karşı karşıya geldiği Malthusçu bir krizle yüz yüze gelecektir. Bunlar tükenmekte olan tek bir ticari varlığa bağımlı *rantiye* ekonomileridir. Şu anda genç erişkinleri oluşturan insanlar ölmeden Körfez'deki petrol rezervleri zayıflayacaktır. Bu noktada nüfusun da zayıflaması beklenebilir.¹⁰

Körfez ülkelerinin artan nüfusları yüksek veya yükselen petrol fiyatlarına ihtiyaç duymaktadır. ABD, Avrupa, Japonya, Çin ve Hindistan'ın ise istikrarlı ya da düşen petrol fiyatlarına ihtiyaçları vardır. Bu kendi içinde çözümlenebilir bir çatışma olabilirdi, ancak kökten dincilikteki hızlı bir yükselişle çakışmaktadır. Yükselen nüfus ve azalan gelirler Batı karşıtı hareketleri körüklemektedir. Bu çatışmaların barışçı yollardan çözüldüğü bir senaryo öngörmek kolay değildir.

Durumun en ciddi olduğu yer Suudi Arabistan'dır. Bazı tahminlere göre bu ülkede kişi başına düşen gelir son yirmi yılda dörtte üç oranında düşmüştür. Bu durum kısmen petrol fiyatlarının düşmesinden kaynaklansa da büyük ölçüde nüfus artışının sonucudur. Gelecek yirmi yıl içinde nüfus ikiye katlandığı zaman kişi başına düşen gelir yine aynı oranda düşebilir. Bugün Suudilerin neredeyse yüzde ellisi on beş yaşın altındadır. Çok sayıda genç erkek işsizlikle karşı karşıyadır. Bunların çoğuna Batı'ya derin bir kuşkuyla bakmak öğretilmektedir. Artan nüfus ve düşen yaşam standartları, köktendinci eğitim sistemiyle bir araya gelince Suudi rejimini doğal olarak istikrarsız kılmaktadır.

Körfezdeki durum küresel bir değişime işaret eder. Nüfus artışı İslam ülkelerinde yüksektir. AIDS'in seçici etkisinin sonucu olarak bu eğilim hızlanabilir.

AIDS'in Orta ve Güney Afrika'da yarattığı yıkıcı sonuçlar bu hastalığın hızlı yayılmasının lehindeki etkenlerin neredeyse hep-

sinin -yüksek düzeyde serbest cinsellik ve fuhuş, çok yaygın olan damardan uyuşturucu kullanımı ve yetersiz tıbbi hizmetler-mevcut olduğu Rusya'da da tekrarlanacak gibi görünmektedir. Avrupalı Rusya nüfusu, çok büyük bir oranda yok olacaktır. Bundan birkaç yıl sonra Hindistan ve Çin'in de benzer bir ölüm felaketi yaşaması muhtemeldir.

İslam ülkelerinde durum son derece farklı görünmektedir. Cinselliği bastıran kanunlar gerçekten uygulandığı ölçüde AIDS'in yayılmasına izin veren çok önemli bir kapıyı kapatmaktadır. İslam kültürleri -özellikle de en sofuları- bu açıdan diğer birçok ülkeye karşı üstünlük sağlayabilir. Eğer böyle olursa salgın hastalık, tarihi şekillendiren güçlerden biri olarak yeniden sahneye çıkacaktır.¹¹

Dünya nüfusu açısından AIDS'in etkisi küçüktür. En muhafazakâr tahminlere göre bile dünya nüfusu önümüzdeki elli yıl içinde iki milyardan fazla artacaktır. Öte yandan sanayileşme de hızla yayılmaktadır. Bunun sonuçlarından biri dünya çapında çok daha fazla enerji tüketimidir.

Batı'da artan küresel enerji kullanımının doğurduğu jeopolitik riskler pek bilinmemektedir. Çin'de ise bunlar çok iyi anlaşılmaktadır. Gelecek yirmi yıl içinde Çin, ABD ve Japonya'ya katılarak dünyanın en büyük petrol ithalatçılarından biri haline gelecektir.¹² Bunun yaratacağı gerginlikler, Şangay'daki Institute of Strategy Studies'in (Strateji Araştırmaları Enstitüsü) müdürü Profesör Ji Guoxing tarafından çok iyi özetlenmiştir:

Dünya enerji denklemi umut vaat etmiyor, dünya petrol piyasalarında petrol kaynağına ilişkin ihtimaller de iyimser değildir. Dünya petrol üretimi 2010'dan önce, çoğu kimsenin düşündüğünden daha erken tükenmeye başlayacak, bundan sonra petrol fiyatları gerçek anlamıyla yükselecektir. 2010 yılı civarında dünyadaki petrol kıtlığının kesinleşeceği öngörülmektedir. Daha önceki şoklardan farklı olarak bu, kısa dönemli bir kaynak kesintisi olmayacak, hem petrol sanayi hem

petrol tüketicilerine yönelik derin imalarıyla tarihsel süreksizliği ilan edecektir... Ekonomik çevrelerde geleneksel olarak inanılan “talep oldukça arz da vardır” ve “dünya hiç petROLSÜZ kalmaz” görüşleri tehlikeli ve gerçekdışıdır... Ekonomistler, yüksek fiyatların üretim güdülerini garanti ederek petrol rezervlerini sürekli olarak yeniden dolduracağını iddia ederler. Bu, fiyat kontrollerinin üretimi aksatmadığı 1970’lerde doğrudur; ancak kullanılabilir rezervlerin tükenmeye başladığı 2010 yılından sonra doğru olmayabilir... Enerji mücadeleleri ve gerilim, kolaylıkla uluslararası ve bölgesel planda istikrarın bozulması sonucunu doğurabilir.¹³

Ekonomistler bu iddiayı tartışacaklardır. Eğer fiyat mekanizmasının işlemesi sağlanırsa, bunlar, yeni teknolojinin sanayileşmiş ekonomiler için ana enerji kaynağı olarak petrolün yerini alarak doğal kıtlığı devre dışı bırakacağını iddia edeceklerdir.

Bu mı tlu sona iki gerçek engel olmaktadır. Öncelikle teknoloji termodinamiğin yasalarını geçersiz kılamaz. Piyasa fiyatlandırması, petrol azalırken mali geri dönüşleri yükseltebilir, ancak bir noktaya kadar. Petrol çıkarmanın enerji giderleri bu enerjiyi aştığında hiçbir fiyat bu süreci kârlı kılamaz. Bu konuda yapılacak hiçbir şey yoktur. Bu, evrensel entropi yasasının bir sonucudur.¹⁴

Petrol güneşin bir armağanıdır. Milyarlarca yıl önce oluşmaya başlayan küresel rezervler artık iyice azalmaktadır. Son yetmiş yıldır yeni teknolojilerin sürekli olarak, aralarında doğal gazın da bulunduğu yeni hidrokarbon rezervlerinin bulunmasını mümkün kıldığı doğrudur. Petrol rezervleri derin sualtı araştırmalarıyla veya kutup buzunun delinmesiyle artırılmıştır. Fakat sonunda mevcut hidrokarbonların içerdiği enerjinin kalitesinin çıkarılmaya değmeyecek kadar azalacağı bir zaman gelecektir. Bütün teknik ilerlemelere rağmen, bu kaynaklar değiştirilemez bir şekilde sınırlıdır.

Enerji kıtlığının teknik olarak giderilmesinin önünde duran ikinci gerçek de insan ihtiyaçlarının aciliyetidir. Petrolün tüken-

mesi pek yakın bir tehlike olmayabilir; ancak sadece birkaç on yıl içinde gerçek haline gelebilir.¹⁵ Modern sanayi toplumları hidro-karbonla işlemektedir. Yoğun ziraat petrolden yiyecek çıkarılmasıdır. İleriye gören devletler, ekonomik olarak hayatta kalmanın petrol rezervlerini kontrol etmeye bağlı olduğunu bilmektedir. Onların bu olasılık karşısındaki korkuları, Körfez’de, Hazar Havzası’nda ve Güney Çin Denizi’nde çıkan çatışmaların gerisinde kalmaktadır. Bu, aynı zamanda Amerika’nın oldukça geniş petrol rezervlerinin olduğu Afrika’ya olan ilgisinin neden arttığını da açıklamaktadır.

Yaşamın zorunlulukları söz konusu olduğunda insanlar teknik ilerlemeyi veya pazarın işlemesini beklemezler. Politik eylem talep ederler – veya elde ederler. Fiyat mekanizması devlet gücünün bir sonucudur. Ancak devlet var olduğu sürece zarar görmeden işler. Kıtlık, geçimi tehdit edecek boyutlara vardığında pazar fiyatlandırması çöker. Devlet karneye bağlama veya işgal aracı olur.

Artan kaynak kıtlığı, küresel çevre istikrarlı olsa bile tehlike yaratır. Aslında bu istikrarsızlık giderek artmaktadır. Kaynak kıtlığının jeopolitik riskleri, iklim değişimiyle daha da şiddetlenmektedir.

Teknoloji doğal kaynakların ömrünü uzatabilir, fakat iklim değişimini durduramaz. Geçmişte kısmen sera etkili gaz emisyonlarının neden olduğu bu süreç artık kontrol edilememektedir. Küresel ısınma, insandan kaynaklandığı ölçüde dünya çapındaki sanayileşmenin bir yan ürünüdür. Çin ve Hindistan’ın sanayileşmiş güçler olarak ortaya çıkışı zaten geri döndürülemez olan iklim değişikliklerini hızlandıracaktır.¹⁶

Gelecek yüzyılda küresel ısınma, pekâlâ da jeopolitik çatışma nedeni olarak enerji kaynaklarındaki kıtlığın yerini alabilir. Bu, bazı bölgelerde çölleşme, diğerlerinde sel anlamına gelmektedir. Yiyecek üretiminin de kesintiye uğraması muhtemeldir. Bangladeş gibi yoğun nüfusa sahip sahil ülkelerini su basabilir. Fiziksel çevredeki bu değişiklikler, insanlar güvenli bölgelere kaçmaya çalıştıkça, büyük nüfus hareketlerini tetikleyecektir.

Doksanların sonunda savaşın harap ettiği bölgelerden akın akın kaçan insanlar, yıkılmış devletler veya ekolojik çöküş, dn-yanının birçok zengin, iyi yönetilen ülkesinde şiddetli siyasi ihtilaf-lar doğuruyordu. Bu sığınak arayan insanlar ve ekonomik mlte-ciler, küresel serbest pazarla büyük bir tezat oluşturmaktadır.

Küreselleşmenin 1870'ten Birinci Dünya Savaşı'nın çıkışına kadarki ilk döneminde, sermayenin serbest hareketine g etme özgürlüğü eşlik ediyordu. Avrupa'da sadece Rusya ve Türki-ye'nin başka bir ülkeye seyahat için pasaporta ihtiyaı vardı. Yir-minci yüzyıl sonu küreselleşmesi ise farklıdır. Serbest sermaye akışının yanı sıra insan akışına sert kısıtlamalar bulunmaktadır. Doksanların sonunda bu birliktelik geniş çapta yasadışı ge yol açıyordu.

Küreselleşmenin bu iki önemi arasındaki bu tezat, bazıları çok arzulanan siyasi değişimlerle açıklanmaktadır. On dokuzun-cu yüzyılın sonunda birçok Avrupa lkesi ve kolonisinde de-mokراسi sınırlıydı; refah devleti yoktu ve ticari birlikler zayıftı. Yirminci yüzyılın sonundaysa demokrasi, ticari birlikler ve refah devletiyle birlikte, Avrupa'nın dört bir yanında büyük g kazan-mıştı. Bu koşullarda göçmenler kolaylıkla tehlike olarak grl-yordu. Politikacılar da insan hareketine her geçen gün daha sert kısıtlamalar getirerek tepki veriyordu.

Demokrasinin pek çok avantajı vardır ancak küreselleşmenin olduğu bir zamanda bazı sıkıntı verici sonuçları da olmaktadır. Bazı Avrupa lkelerinde aşırı sağ partileri siyasi gündemi belirle-meyi, hatta seçmenlerin ırkçı korkularına yatırım yaparak ulusal hkmete girmeyi bile başarmıştır. Aşırı sağın önemli bir siyasi güç olmadığı yerlerde dahi, ana akım partileri arasındaki rekabet, insan akışını dizginleyen politikalarla sonuçlanmaktadır. Was-hington ve New York'a düzenlenen saldırıların ardından serbest harekete getirilen bu kısıtlamalar artırılmıştır.

• Serbest sermaye akışı ve insanların hareketine getirilen kısıt-lamalar arasındaki gerilim, iklim değişimleriyle ancak daha da ciddileşecektir. Dünyanın mahvolmuş bölgelerinden g etmek

isteyen yoksulların yolu tıkanacaktır. Güçlü yönetimlere sahip devletlerse insan akınları önünde engeller oluşturmak için devletin gücünü kullanacaklardır.

Yirmi birinci yüzyılın başında küresel çatışmanın biçimini nüfus artışı, enerji kaynaklarının azalması ve geriye döndürülemez iklim değişimi şekillendirmektedir. Bu güçler, dünyanın birçok yerinde etnik, dinsel düşmanlıklar ve devletin çöküşü veya zayıflamasıyla birlikte, savaşın doğasını değiştirmektedirler.

6 SAVAŞIN DÖNÜŞÜMÜ

Eğer ulusların doğuşuna dönerseniz, günümüze gelerseniz, barbarlıktan en ileri uygarlık seviyesine kadar mümkün bütün koşullardaki halkları incelerseniz, karşınıza hep savaş çıkar.

Joseph de Maistre¹

Ortaçağ dünyası hiçbir mutlak olmayan birçok otoritenin varlığını kabul ediyordu. Westphalia Antlaşması, yeni bir aktörü uluslar hukukuna soktu: kendi sınırları içinde sınırsız bir otorite olan egemen devlet. Modern devletin icadıyla otorite ilk kez tek bir kurumda toplanıyordu. Aynı zamanda devlet, kendisinin organize olmuş şiddetin yasal tekeli olduğunu iddia ediyor ve devletler arasında savaş bütün askeri çatışma tiplerinin modeli olarak görülmeye başlıyordu.²

Napolyon Savaşları'nın sonu ve 1815'deki Viyana Barışı'yla aktif askerlik görevine ara verdiği dönemlerde modern savaş kuramını kuran Prusyalı subay Carl von Clausewitz'e göre, savaş devletler arasındaki silahlı çatışma anlamına geliyordu. 1648'den önce hüküm süren organize olmuş şiddet modeli devre dışı kalmıştı. Uygulamada şiddete yönelik devlet tekeli, Avrupa'da Clausewitz'in *Savaş Üzerine* risalesinin yayınlandığı 1832'de bile tamam olmaktan uzaktı.³ Birçok Avrupa ülkesinde, devletlerin hükmü çok ötelere ulaşmıyordu. Birinci Dünya Savaşı sonrasına değin, birçok Avrupa devleti etkin bir güç tekeline sahip değildi. Böyle olsa bile Clausewitz, geleceğe devletler arası çatışmalar açısından bakmakta haklıydı. Napolyon Savaşları'ndan Sovyetler'in çöküşüne kadar, Avrupa'yı ve dünyayı harap eden silahlı çatışmalar çoğunlukla devletler arası düellolardan ibaretti.

Clausewitz, sadece askeri strateji değil, sosyal teori konusunda da çok etkin bir düşünürdü. Organize şiddet tekelinin modern devletin tanımlayıcı gücü olduğu düşüncesinde Max Weber de onu izlemiştir. Weber'e göre, modern devletin yayılması, bilimin teşvik ettiği rasyonel düşünüş biçimlerinin yayılmasının bir parçasıydı.

Yirminci yüzyılın son on yılında, Weber'in devlete ilişkin bu görüşü kısmen de olsa etkisini yitirmiştir. Dünyanın birçok yerinde devletin şiddet tekeli yıkılmıştı. Kitle imha silahları devletlerin kontrolünden çıkma tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Bilim ve teknolojinin yayılımı modern devletleri ilerletmemiş; Weber ya da Clausewitz'in öngöremedikleri, yeni bir savaş türünü doğurmuştu.

Ortadoğu, Balkanlar, Keşmir, Afganistan ve diğer çatışma bölgelerinde, savaşan sadece devletler veya onların vekilleri değildir. Bu savaşların başkahramanları, hiçbir devletin kontrolünde olmayan siyasi örgütler, düzensiz milisler ve köktendinci şebekelerdir. Bu, Clausewitzci savaşın ortadan kaybolduğu anlamına gelmemektedir. Falkland Savaşı ve Körfez Savaşı devletler arası savaşlardı. Gelecekte de büyük güçlerin bir kez daha birbirine

karşı savaşa girişmesi imkânsız değildir. Ancak bugün en ele avuca sığmaz çatışmaların birçoğu post-Clausewitzci savaşlardır.

Devlet personeli ve sivil nüfusu hedef alan, konvansiyonel olmayan savaşlar Vietnam, Angola, Malaya, Kuzey İrlanda, Bask bölgesi, Sri Lanka, İsrail, Cezayir ve başka birçok yerde uygulanmıştır. Doksanlarda ortaya çıkan bu konvansiyonel olmayan savaş türündeki yenilik, zayıflamış veya yıkılmış devletler bağlamında ortaya çıkmasıdır.

Siyasi düşünürler, dünyanın büyük kesiminde devletin yıkılışını görmezden gelmektedir.⁴ Buna karşın bugün yüz milyonlarca insanın yarı anarşi koşullarında yaşadığı bir gerçektir. Afrika'nın büyük kesiminde, post-komünist Rusya'nın bazı yerlerinde, Afganistan ve Pakistan'da, Kolombiya, Haiti gibi Latin Amerika ülkelerinde ve Bosna, Kosova, Çeçenistan, Arnavutluk gibi Avrupa bölgelerinde, etkin modern devlete benzer hiçbir şey yoktur.

Bu ülkelerde iç savaşın devleti zayıflatmasından çok, yıkılmış devletlerin normal bir durum olduğu görülür. Böyle bir yarı anarşi durumunda, silahlı çatışmanın kahramanları sürekli olarak taraf değiştirir ve bölünür, yeni ittifaklar oluşturarak yeni düşmanlar edinirler. Barış bir türlü ilan edilemez. Eğer barış elde edilebilirse de, bu barış, her an bozulmaya hazır olan, kararsız bir güçler dengesinden ibarettir.

El Kaide'nin uyguladığı türden, konvansiyonel olmayan savaş, yıkılan devletlerden kaynaklanan anarşi bölgelerinde doğar, ancak devletin zayıflığından da başka bir şekilde yararlanır. Sermaye küreselleştiği gibi, suç da küreselleşmiştir. Neredeyse her yerde yeni savaş türlerini uygulayan düzensiz ordular ve siyasi örgütler, küresel suç ekonomisiyle ilişkilidirler. Birçok terör örgütü sermayesinin bir kısmını suçtan, özellikle de yasadışı uyuşturucu ticaretinden elde eder. Küreselleşmeyle birlikte bunlar, bu kaynaklardan elde ettikleri sermayeleri dünyanın her yerine serbestçe taşıyabilmektedirler. El Kaide de bu avantajdan sonuna kadar yararlanmıştır.⁵

Devletin güçsüzlüğü, kısmen kasıtlı bir politikanın sonucudur. Doksanların en hareketli yıllarında devletin gücü, kolektivizmin bir kalıntısı olarak görülüyordu. Devletin geri plana itilmesi, “pazar reformu”nun hayati bir koşulu olarak teşvik edildi. Pratikte sermaye akışı üzerindeki dağıtıcı kontroller, Tayland ve Endonezya gibi ülkelerin ekonomilerinin spekülatif sermayenin aniden büyük miktarlarda dışarıya akışıyla mahvedilebildiği bir kumarhane kapitalizmini doğurdu. Aynı zamanda da sermaye akışının siyasi kontrolden kurtuluşu, terör örgütlerinin sermayelerinin arkalarında iz bırakmadan ortadan kaybolabildiği, muazzam bir yurtdışı servet birikimi yarattı.

Doksanlarda devlete saldırı, terörü başka bir şekilde kolaylaştırıyordu. Sovyet devleti yıkıldığı zaman, bu devasa askeri-endüstriyel kompleksteki binlerce araştırmacı bilim adamı işsiz ya da parasız kaldı. Bu yamalı geçiş döneminin kazazedeleri batma-ma mücadelesi verirken, silah ve teçhizat suç mafyalarının eline geçti. Bugün kitle imha silahları kullanan teröristlerin tehlikesi arttıysa, bu kısmen Batılı devletlerin komünizm sonrası Rusya’ya dayattıkları politikaların sonucudur; bu politikalar zaten kuvvetten düşmüş bir devletin zayıflığını iyice artırmıştır.

Terör devletlerin zayıflığı üzerinde gelişir. Bu, terörü desteklemekte devletlerin rolü olmadığı anlamına gelmez. Hükümetler ve teröristler arasındaki bağlantıların çok gizli olması gerekir. Buna karşın Somali, Sudan ve Gine-Bissau gibi ülkelerin El Kaide’ye iltica izni verdikleri bilinmektedir. El Kaide’yi Afganistan’da barındıran Taliban rejiminin büyük ölçüde Pakistan haber alma teşkilatlarının bazı kesimlerinden gelen Suudi sermayesiyle kurulduğu sanılmaktadır.

Bu bağlantılara rağmen El Kaide, hiçbir hükümetin maşası değildir. Hiçbir devletin onun eylemleri üzerinde fazla bir etki gücü olmamıştır. Kısmen bu nedenden dolayı da uzun zamandır Irak gibi devletlerin hesabına bir kuşku nesnesi haline gelmiştir.⁶

Geçmişte olduğu gibi bugün de terör, faaliyet alanı ve amaçları bakımından büyük ölçüde ulusal veya bölgeseldir. Sermaye-

leri dünyanın her yanına dağılmış olmasına rağmen, İspanya'nın Bask bölgesindeki ETA, Ulster'deki IRA, Sri Lanka'daki Tamil Kaplanları ve Gaza'daki PLO gibi örgütlerin üsleri hâlâ bir veya birkaç ülkede bulunmaktadır. Ayrıca bunların amaçları da yereldir.

El Kaide ise aksine faaliyetleriyle küreseldir. Dünyanın her yanını varabileceği görülmüştür. Bu, El Kaide'nin stratejik hedeflerinin özde küresel olduğu anlamına gelmez. Onun stratejik hedefi her zaman daha somut ve sınırlı olmuştur – Suudi Hanedanını devirmek. Ancak bu bölgesel hedefin peşinden giderken, Amerikan gücüyle dünya çapında bir çatışmaya sürüklenmiştir.

El Kaide Batılı endüstriyel toplumların zayıflıklarını açık bir şekilde görmüştür. Suudi rejimini yıkarak kâfirleri kutsal topraklardan atacaktır. Suudi petrolünün kontrolünü ele geçirerek de endüstrileşmiş dünyadan fidyesini alacaktır. El Kaide'nin stratejik hedeflerinin mantığı, etki alanının dünya çapında olmasını gerektirir.

“El Kaide özde modern bir örgüttür.” Modernliği sadece uydu telefonları, dizüstü bilgisayarlar ve şifreli web siteleri kullanmasından kaynaklanmaz. İkiz Kuleler'e yaptığı saldırı, El Kaide'nin yirmi birinci yüzyıl savaşlarının gösteri niteliğindeki karşılaşmalar olduğunu ve bu karşılaşmalarda medya görüntüleri yayınının temel bir strateji olduğunu anladığını göstermektedir. Müslüman ülkelerden destek bulmak için uydu televizyonunu kullanması da bu stratejinin bir parçasıdır.

El Kaide'nin modern oluşu, sadece iletişim teknolojilerini kullanmasından kaynaklanmaz. Örgütlenmesi de böyledir. El Kaide, yirminci yüzyılın devrimci partilerinin merkezi komuta yapılarından çok, uyuşturucu kartellerinin hücreli yapılarına ve gerçek ticari ortaklıkların düzleştirilmiş şebekelerine benzemektedir. El Kaide, sabit bir merkezi ve dünyanın her yanında aktif üyeleri olmayan, “küresel bir çokuluslu yapıdır.”⁸

El Kaide'nin kökleri (“Taban”) Soğuk Savaş'ta yatmaktadır. 1980'lerin sonunda ABD, Suudi Arabistan ve Avrupalı devletlerin

yönettiği, Sovyetler'in Afganistan'ı işgaline karşı verilen mücadele sırasında ortaya çıkmıştır. Bu zamandan getirdiği faaliyet yapıları temelinde, faaliyetleriyle gerçekten küresel hale gelen, konvansiyonel olmayan savaşın ilk uygulayıcısı olmuştur. El Kaide, "Latin Amerika'dan Japonya'ya kadar ve bu ikisi arasındaki bütün diğer kıtalarda faaliyet gösterebilen, ilk çokuluslu terör örgütüdür. 1970'lerle 1980'lerin teröristlerinin aksine, El Kaide bölgesel bir alanda hareket etmez – faaliyetleri gibi destek çevresi de küreseldir. Kuvvetleri, küreselleşmeye direnmek yerine çağdaş İslamcı gruplar tarafından kullanılarak sürekli olarak dünya çapında yeni üsler ve yeni hedefler aramaktadır."⁹

El Kaide'nin ideolojisi tipik bir modern karışımdır. Kurucuları yerli bir gelenegin yorumcuları olduklarını iddia etmelerine rağmen, İslam'ı çağdaş Batı düşüncesinin ışığında yeniden yorumlamışlardır. Usame bin Ladin, Cidde'deki Kral Abdülaziz Üniversitesi'nde, radikal İslam'a herkesten daha fazla katkıda bulunmuş, ideolog olan Seyyid Kutub'un kardeşi Muhammed Kutub'tan İslami araştırmalar dersleri almıştır. Muhammed Kutub, bazı açılardan kardeşinden daha ılımlı olmasına rağmen onun "Batı'nın büyük bir manevi açlık" çektiği görüşünü paylaşıyordu. Bu inancını Usame bin Ladin'e de aktardı.¹⁰

Usame bin Ladin'in kişiliği hakkında genel olarak sanıldığından daha az şey bilinmektedir. Suudi Arabistan'ın Riyad şehrinde doğan ve dört eşle çok sayıda cariyeden oluşan bir ailenin elli iki çocuğundan on yedinci oğul olan Usame annesinin tek oğluydu. Büyük inşaat projelerinde uzmanlaşmış, zengin bir işadamı olan babası, bugün Yemen Cumhuriyeti olan ve uzun zamandır uluslararası ticaret yapan Aden hamiliğinin bir bölgesi olan Hadramut'ta doğmuştu. Suriyeli olan annesi Usame doğduktan kısa bir süre sonra kocası tarafından boşanmıştı. Söylentiye göre Usame, ailesinin annesine ve dolayısıyla kendisine uygun gördüğü düşük konuma içerlemişti. Yine söylentiye göre, lüks içinde yetişen bin Ladin gençliğinde çapkın hayatı yaşamış ve Lübnan'da okurken buranın özgürlüklerinin tadını çıkararak "içi

yanık portakal rengi, klimalı, sürat kontrollü, elektrikli pence-
releri olan, kanarya sarısı, göz alıcı bir Mercedes SL 450" edin-
mişti.¹¹

Bu tür söylentilerin doğruluğunu değerlendirmek güçtür. Ga-
yet açık olan bir şey varsa o da, Seyyid Kutub ve birçok radikal
İslamcı gibi bin Ladin'in de Batılıların hayatındaki hazcılık ve bi-
reyciliğe karşı güçlü bir tepki içinde oluşudur. Bir süre Lübnan
gibi oldukça Batılılaşmış bir kültür içinde yaşamak, seküler de-
ğerlere karşı küçümseme doğurmuştur. Görünen o ki, bin Ladin,
Suudi Arabistan'a döndüğünde İslam'a yeniden kucak açtığı, dö-
nüşe benzer bir deneyim yaşamıştır. Bu şekilde İslamcı bir ente-
lektüel olmamıştır. O, en başından beri Batı'ya karşı mücadeleye
askeri açıdan bakıyordu. Yaygın olarak El Kaide'yle özdeşleştiril-
len bu adam aslında onu kurmamıştır. Onun katkısı bir örgütle-
yici ve taktikçi şeklinde olmuştur. Gunaratna'nın yazdığı gibi:
"[bin Ladin] orijinal bir düşünür değil; bir oportünist, etrafında
iyi bir takım bulan ve onu iyi idare eden ancak başkalarından çok
şey ödünç almış, tam bir işadamıdır."¹²

Bin Ladin'in görüşlerini en fazla şekillendiren ve 1987-88'de
El Kaide'nin kuruluş tüzüğünü hazırlayan düşünür Dr. Abdullah
Azzam'dı. Ürdün kökenli bir Filistinli, İslam fıkhi alanında dok-
tor, "modern cihad hareketinin en etkin yorumcusu"¹³ ve Ha-
mas'ın mimarlarından biri olan Azzam'ın, bin Ladin'in Afganis-
tan *mücahidlerine* yardım eden bir örgüt olan Afgan Gizli Servi-
si'ni kurmasında etkisi olmuştur. Azzam ve bin Ladin, Sovyetle-
rin Afganistan'ı ele geçirmesine karşı verilen mücadeledeki en
önemli şahsiyetlerdir. Bin Ladin, Aralık 1979'da Sovyetlerin Af-
ganistan'ı işgalinden birkaç hafta sonra CIA'in kurduğu ve İngil-
tere, Suudi Arabistan, Çin ve başka birkaç ülkeyi de içine alan
çokuluslu bir koalisyonda Sovyet karşıtı *cihadın* kumandanlarına
katılmıştır. Azzam yıllar boyu bin Ladin'in fikir danışmanlığını
yapmıştır, ancak bu ikisi stratejik konularda ayrı düşmüşlerdir.
1989'da Azzam, bir bombalamada iki oğluyla birlikte öldürül-
müştür; bu suikastle bin Ladin'in ilgisi olduğu sanılmaktadır.¹⁴

El Kaide'nin Azzam tarafından işlenen ideolojisi, oldukça zıt fikirleri buluşturan bir yapıdır. Azzam, devrimci öncü fikrini -herhangi bir İslami kaynaktan daha çok, Bolşevik ideolojisiyle ilişkili bir kavram- Kutub'dan almıştır. Onun rasyonalizm eleştirisi Nietzsche'den yankılar içermektedir. Modern Batılı etkiler İslami temalarla birbirine karışmıştır.

El Kaide'nin eylem ideolojisine Taliban rejimi katkıda bulunmuştur; rejimin lideri Molla Ömer'le dostluğu vasıtasıyla bin Ladin'in Taliban rejimi üzerinde epey etkisi olmuştur. Kadınlar çalışma ve eğitim hayatından uzaklaştırılıyor; eşcinsellik 15 aylık tuğla bir duvarın altına gömülerek cezalandırılıyordu. Bunlar gibi politikalar ortaçağdan kalma şeklinde tanımlanır, ancak Taliban'ın Pol Pot'la daha çok ortak noktası vardı. Mart 2000'de Taliban, bin Ladin'in kışkırtmasıyla Bamiyan'daki antik Buda heykellerini bombalarken, birçok geleneksel rejimden geriye kalan bir serveti yok etmeyi amaçlıyordu.¹⁵

El Kaide, liderinin ölümü ve güçsüzlüğü halinde ayakta kalarak düzgün bir şekilde işleyecek kadar sağlam bir şebekedir. Bu, onun saf dışı bırakılamayacağı anlamına gelmez. Yapısı, çoğu zaman iddia edildiği gibi Internet'e benzeyebilir; o halde zayıftır. Internet sınırlı sayıdaki anahtar düğüm etrafında işler. Bunlar saf dışı bırakıldığı zaman sistem çöker. Aynı şey El Kaide için de geçerli olabilir.

Amerika'nın başını çektiği "terör savaşı"nda El Kaide'nin ne kadar zarara uğratıldığının bilinmesi mümkün değildir. Açık olan bir şey varsa o da, El Kaide'nin kendisini yenilemek konusunda son derece yetenekli olduğudur. Bunun nedenlerinden biri, yapısının, geleneksel olarak modern-öncesi şeklinde görülen sosyal formları yansıtmasıdır.

El Kaide, geniş aile modeline göre örgütlenmiştir. Aileleri birbirine bağlayan güven bağlarından yararlanarak, erimleri küresel olan ve işlemleri ardında hiç iz bırakmayan gayri resmi bankacılık sistemlerinden (*havale*) epey yararlanmaktadır. Kabileyi andıran yapısı sayesinde, içine nüfuz etmek hayli zorlaşmaktadır. El

Kaide'nin ailevi yapısıyla beslenen derin bağıllık, onun Afrika'daki Amerikan büyükelçiliklerine saldırılar gibi, öncesinde yıllar süren, sabırlı hazırlıkların olduğu, uzun vadeli görevlere girişebilmesini sağlamaktadır.

El Kaide'nin "modern-öncesi değerleri" onun küreselleşme koşullarında çok etkin bir şekilde faaliyet gösterebilmesini sağlamaktadır. Tabii, aslında modern öncesi değillerdir. Modern dönemde İngiltere, İskoçya ve ABD'de bireyci değerlere rastlamak mümkündür ancak bunlar, bu toplumların moderniteye geçişini sağlayan karmaşık tavır ve uygulamalar örneğindeki tek bir telden ibarettir. İskoçya örneğinde modern kapitalizm, geniş aile ağlarından kaynaklanıyordu; İskoç maceracı tüccarların bütün dünyaya ulaşabilmesi süregelen aile gelenekleri sayesinde mümkün olmuştur. İngiliz ve Amerikan örneklerinde bile, modern kapitalizm ortak bir kimlik türünden -milliyetçilikten- doğmuş olabilir. Bu, kesinlikle modern bir toplum olan İmparatorluk Almanyası'nda uzak bir olasılık gibi görünmektedir ancak bu toplum hiçbir zaman bireyci değerlere açıkça bağlı olmamıştır. Modernite, bireyciliğin ortaya çıkışıyla bir tutulamaz. Modernitenin kalbi olan Batılı ülkelerde bile, modern olmanın her zaman birden fazla yolu olmuştur.¹⁶

Bazen El Kaide'nin geçmişte, ellilerde Malaya'da İngilizler'in yendiği komünist ihtilalciler gibi terör hareketlerinden pek de farklı olmadığı iddia edilir. Bu görüşe göre, 11 Eylül'e verilecek doğru yanıt savaşa girişmek değildir. Teröre yanıt, bir tür polis eylemidir. Etkileyici belgelerine rağmen,¹⁷ bu görüş yanlıştır.

11 Eylül saldırıları kesinlikle terör eylemleriydi, ancak sıradan terör eylemleri değildi. Bu saldırılar, konvansiyonel olmayan savaşın küresel bir düzeye çıktığını gösteriyordu. Bunun aksine, Malaya komünistleri ise Malaya'da bir tehlike olmakla birlikte yerel bir güç olarak kalmıştır. Hiçbir zaman İngiltere'de bir mücadeleye girişmemişlerdir. Çarpışmaların büyük bölümü orman koşullarında gerçekleşmesine rağmen, ihtilalciler büyük ölçüde İngiliz devletinin kontrolü altında olan bir bölgede yoğunlaşmış-

tı. El Kaide ise hiçbir devletin kontrolünde olmayan bölgelerdeki uzak merkezleriyle bir dünya şebekesidir.

New York ve Washington'a yapılan saldırılar savaş hareketleriydi – ancak konvansiyonel türden bir savaş değildi. Bu saldırılar, zayıfın güçlünün zaaflarını bulup bunlardan yararlandığı, asimetrik savaş örnekleriydi. El Kaide, sivil uçakları silah, üyelerini de sevk sistemleri olarak kullanmak suretiyle, ABD'nin kendisine bütün diğer devletler karşısında tartışmasız bir askeri üstünlük sağlayan “askeri meselelerde devrim”e (RMA) karşın, yıkıcı bir saldırıya karşı hâlâ savunmasız olduğunu göstermiştir.¹⁸

RMA'nın özü, son derece gelişmiş bilgisayarlı ölçüm aletlerinin kullanımına dayanır; bu şekilde savaşın üzerindeki sis perdesi kaldırılarak kumandanların çarpışmanın durumunu net bir şekilde görebilmesi ve çok hassas (çoğunlukla insansız) silahlarla karşılık verebilmeleri sağlanmaktadır. Bu teknolojiler çok pahalıdır ve ancak çok zengin devletler bunları kullanabilmektedir. Bu silahlar tanınan düşmanları etkisiz hale getirmekte çok etkili olabilmektedir – Kasım 2002'de Yemen'de pilotsuz bir uçaktan, uzak mesafeden atılan bir Amerikan füzelerinin kıdemli bir El Kaide üyesini öldürmesinde de görüldüğü gibi. Ancak bunlar 11 Eylül'deki saldırılar gibi saldırıları önleyemezler. Aynı zamanda da daha ucuz teknolojiler, konvansiyonel olmayan savaşın potansiyel yıkıcılığını artırmaktadır.

Nükleer maddelerin elde edilmesi zor, kullanımı da tehlikelidir. Ancak intihar eylemcileri tarafından kullanıldıkları zaman kitlesel ölümlere neden olabilecek radyolojik silahların ilkel biçimlerini sunarlar. Biyolojik silahların kullanımı da tehlikelidir. Ancak yapımlarında gerekli bilgi ve malzeme son derece yaygındır; bilimsel ilerleme de bunları her geçen gün daha öldürücü hale getirmektedir. Bazı silahlar, pratikte kökenleri anlaşılamayacak kadar uzun süre etkilidir. Genetik açıdan seçici silahlarsa, belli halkların hedef alınmasını mümkün kılar. El Kaide'nin bu radyolojik ve biyolojik imkânlardan yararlanma riskini öngör-

tı. El Kaide ise hiçbir devletin kontrolünde olmayan bölgelerdeki uzak merkezleriyle bir dünya şebekesidir.

New York ve Washington'a yapılan saldırılar savaş hareketleriydi – ancak konvansiyonel türden bir savaş değildi. Bu saldırılar, zayıfın güçlünün zaaflarını bulup bunlardan yararlandığı, asimetrik savaş örnekleriydi. El Kaide, sivil uçakları silah, üyelerini de sevk sistemleri olarak kullanmak suretiyle, ABD'nin kendisine bütün diğer devletler karşısında tartışmasız bir askeri üstünlük sağlayan “askeri meselelerde devrim”e (RMA) karşın, yıkıcı bir saldırıya karşı hâlâ savunmasız olduğunu göstermiştir.¹⁸

RMA'nın özü, son derece gelişmiş bilgisayarlı ölçüm aletlerinin kullanımına dayanır; bu şekilde savaşın üzerindeki sis perdesi kaldırılarak kumandanların çarpışmanın durumunu net bir şekilde görebilmesi ve çok hassas (çoğunlukla insansız) silahlarla karşılık verebilmeleri sağlanmaktadır. Bu teknolojiler çok pahalıdır ve ancak çok zengin devletler bunları kullanabilmektedir. Bu silahlar tanınan düşmanları etkisiz hale getirmekte çok etkili olabilmektedir – Kasım 2002'de Yemen'de pilotsuz bir uçaktan, uzak mesafeden atılan bir Amerikan füzesinin kıdemli bir El Kaide üyesini öldürmesinde de görüldüğü gibi. Ancak bunlar 11 Eylül'deki saldırılar gibi saldırıları önleyemezler. Aynı zamanda da daha ucuz teknolojiler, konvansiyonel olmayan savaşın potansiyel yıkıcılığını artırmaktadır.

Nükleer maddelerin elde edilmesi zor, kullanımı da tehlikelidir. Ancak intihar eylemcileri tarafından kullanıldıkları zaman kitlesel ölümlere neden olabilecek radyolojik silahların ilkel biçimlerini sunarlar. Biyolojik silahların kullanımı da tehlikelidir. Ancak yapımlarında gerekli bilgi ve malzeme son derece yaygındır; bilimsel ilerleme de bunları her geçen gün daha öldürücü hale getirmektedir. Bazı silahlar, pratikte kökenleri anlaşılamayacak kadar uzun süre etkilidir. Genetik açıdan seçici silahlarsa, belli halkların hedef alınmasını mümkün kılar. El Kaide'nin bu radyolojik ve biyolojik imkânlardan yararlanma riskini öngör-

mek güçtür, ancak bu silahları elde etmeye çalışırken olağan terör sınırlarını aşmaktadır.

Siber-terör riski de giderek büyümektedir. Devletsiz orduların askerleri arasında gelişmiş bilgisayar becerilerinin yayılması, askeri komuta yapılarının yanı sıra, havaalanı ve enerji istasyonları gibi sivil hedeflere yönelik bir siber savaş ihtimalini doğurmaktadır. Başka siber saldırı türleri de mümkündür. Meksika'daki Zapatista asileri gelişmiş hacker'lık tekniklerini kullanarak malum piyasaları çökertmiştir. El Kaide'nin de benzer girişimlerde bulunduğu ilişkin söylentiler vardır. Siber ekonominin büyümesi konvansiyonel olmayan savaş için yeni bir alan yaratmaktadır.

El Kaide yeni bu savaş türünü yürütürken bireyciliği reddedişinden kaynaklanan bir güce sahiptir. Örgütün itimat edebileceği güven ilişkileri ve üyelerinin ölüme gitmeye hazır oluşu ona güçlü bir avantaj sağlamaktadır. Liberal toplumlar intihara dayalı bu dayanışmayı taklit edemez. Kişisel seçme özgürlüğü ve gerçekleştirme değerleri bu toplumlarda çok derinlere kök salmıştır. Buna karşılık kendilerini savunmak zorundadırlar. Modern liberal devletler, elektronik dinleme, yüz tanıma ve benzeri yeni teknolojileri kullanarak sınırları içerisindeki halklara karşı eşi görülmedik gözetim gücü elde etmektedir. Kendi aralarındaki muhtemel teröristleri bulma amacıyla bütün nüfuslarını yüksek düzeyde izlemeye tabi tutmaktadırlar. Görüldüğü gibi, bireyciliğin bedeli mahremiyetin yok olmasıdır.

Modern savaş modern devletin bir yan ürünüdür. Modern devletler uzun zaman boyunca sınırlı savaşlar yaptılar. Napolyon savaşlarına kitle orduları kurmak için mecburi askerlik -*levée en masse*- kullanıldı, fakat genelde sivil halk hedef alınmadı. Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte mecburi askerlik evrenselleşti; ekonomi tamamen savaş çabasına seferber edildi; sivil halklara meşru hedefler gözüyle bakılmaya başlandı. Liberal rejimler bu açıdan totaliter devletler kadar acımasız olduklarını gösterdiler. İkinci Dünya Savaşı'nda, demokrasiyi diktatörlüğe karşı savunmak için

Dresden, Hamburg, Hiroşima, Nagasaki ve Tokyo'nu sivil halkları yakılıp kül edildi.

11 Eylöl, sonrasında yeni ve sınırsız bir tür savaş yarattı. Gücü tükenmiş devletlerden kaynaklanan Hobbesçi anarşi, devletsiz orduların dünyanın en büyük gücünü kalbinden vurmasını sağlamıştır. Buna karşılık ABD ve diğer liberal rejimler kendilerini Hobbesçi gözetim devletlerine dönüştürmektedir.

7
AMERİKAN BARIŞI MI?
❧

Amerika'nın, insan özgürlüğünün tarihin kolayca biçimlendirilebildiğini gösterdiği düşüncesindeki ısrarı, ulusların ve uluslararası toplumun Amerikalılar açısından daha kabul edilebilir bir şeye dönüştüğünü varsayan aktivist bir dış politika doğurmuştur. Amerikan Yüzyılı'nın anlamı budur: bu yüzyılda tarih, demokratik tahakkukunu elde etmektedir. Meseleleri sonuca bağlayan, çözen, her şeyi geride bırakıp başka bir şeye geçen, Amerikan mizacıdır. Tarihin bir durağı olmadığını -Amerikan ulusal güvenliğinin kalbinde hiçbir çözümü olmayan sorunlar olduğunu- kabul etmek çok güçtür.

William Pfaff

Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla İkiz Kuleler'in yıkımı arasında geçen on iki yıl boyunca birbirini ardına gelen Amerikan yönetimleri, mali bir imparatorluk kurmak için IMF gibi kurumlar üzerindeki kontrollerinden yararlanmışlardır. El Kaide'nin eylemleri ise kâğıttan bir imparatorluğun sebatkâr düşmanlara karşı hiçbir korumasının olmadığını göstermiştir.

11 Eylül'den beri Bush yönetimi daha elle tutulur savunmalar ortaya koydu. Savunma harcaması çok arttı. Büyük güç diplomasisi, özellikle de Rusya, Çin ve Hindistan'la yeniden canlandırıldı. Hareket önceliğine ilişkin yeni bir stratejik doktrin ilan edildi. Bütün bu inisiyatifleri harekete geçiren şey, Amerika'nın küresel hegemonyasının öngörülebilir gelecek için güçlendirildiği bir Amerikan Barışı* sayesinde dünyanın güvenli hale getirilebileceği inancıdır.

Eğer küresel bir hegemonik güç varsa, bu ABD olmalıdır. Ancak Amerikan Barışı'nın uygulanması mümkün müdür? Amerika'da bu barışın getireceği yükleri üzerine alma isteği ve işlemini sağlamak için gereken tazyik gücü var mıdır?

Amerika, konvansiyonel askeri bakımlardan zaten tek megagüçtür. ABD'nin savunma harcaması bütün diğer devletlerin toplamından daha fazladır. Döviz kurundaki hareketler hesabı karıştırmaktadır, ama Amerika'nın 2003'teki savunma harcaması, pekâlâ da sıradaki bir düzine veya daha fazla savunma bütçesine denk olabilir. ABD'nin askeri üstünlüğü, sadece savunmaya ayırdığı muazzam kaynaklarla ilgili değildir. ABD'nin diğer bütün güçler karşısında tartışmasız bir teknik üstünlüğü vardır. Eğer askeri operasyonlarda diğer ülkelerle her geçen gün daha az işbirliğine giriyorsa, bunun nedenlerinden biri, onun teknolojilerinin daha küçük güçlerle birlikte kullanılamayacak kadar gelişmiş olmasıdır.

Amerikan Barışı için bu teknolojik üstünlükten daha fazlasına ihtiyaç vardır. Bu barış öncelikle ABD'nin, onun beraberinde

*) Amerikan Barışı (Pax Americana): ABD'nin günümüzde dünya genelinde uyguladığı sisteme verilen ad.

getirdiği imparatorluk rolünü desteklemeye yetecek ekonomik güce sahip olduğunu varsayar. İkincisi, ABD'nin bunu sürdürme arzusu olduğunu varsayar. Üçüncüsü de, dünyanın geri kalanının bunu kabule hazır olmasını gerektirir. Bu koşulların yerine getirilip getirilemeyeceği tartışmalıdır.

Bu üç koşuldan ilkinin düşündüğümüzde, İngiliz İmparatorluğu'yla bir kıyaslamanın yararı olabilir. İngiliz İmparatorluğu gücünün doruğundayken, dünya nüfusunun dörtte biri onun egemenliği altında yaşarken, dünyanın en büyük sermaye ihracatçısıydı. 1870 ve 1913 yılları arasında denizaşırı yatırıma harcanan İngiliz servetinin oranı yüzde 17'den yüzde 33'e yükseldi – o zamandaki diğer bütün ülkelerden katbekat yüksek.² Aksine ABD ise jeopolitik egemenliğini ABD piyasalarına yatırım temin etmek için kullanmıştır. Sonuç olarak dünyanın en büyük yatırım ithalatçısıdır. Hegemonik gücünü bu şekilde kullanırken, dış politikadaki hareket özgürlüğünü kısıtlamıştır: “Dolarsız ‘dolar diplomasisi’ yapamazsınız. Kısacası küreselleşmenin bu çağının küresel hegemonyasının, ilk çağdakinden daha az mali ağırlığı vardır.”³

Soğuk Savaş'ın sonuyla terörist saldırıları arasında geçen zamanda, Amerikan politikasındaki bu mali kısıtlamalar gizlendi. Amerikan piyasaları büyük çapta yabancı yatırımı kendine çekti. Bugünse çekicilikleri durmuştur.

Yabancı yatırımcılar sadece Amerikan şirketlerinin vaat ettiği kâr oranlarına güvenmemekle ve doların geleceği konusunda endişelenmekle kalmamaktadır. Bazıları -özellikle de küresel mali piyasalarda çok önemli bir role sahip olan Suudiler- Amerikan dış politikasına karşı büyük bir nefret duymaktadır. Büyük miktarlarda sermayenin bu gerekçelerden dolayı Amerikan piyasalarından geri çekilmesi riski büyük olmayabilir. Bu şekilde sermayelerin geri çekilmesini teşvik eden ülkeler pekâlâ da Amerikan misillemesiyle karşılaşabilir. Üstelik ABD'den büyük çapta sermaye akışı, küresel bir mali krizi hızlandıracaktır. Başka bir ülkenin böyle bir sonuca yol açmaya hazır olup olmadığı belirsizdir.

Bunlara karşılık ABD'nin durumu on yıl veya daha öncesinden oldukça farklıdır. O dönemde Amerika'nın müttefikleri Körfez Savaşı için para ödemişti. Bugünse ABD eğer "asi devletler"e peşinen saldırı düzenlemek isterse, bunların bedelini kendi ödemek zorunda kalacaktır.

Doksanlardaki ekonomik canlılık, Amerika'nın dünyadaki konumundaki köklü bir belirsizliği gizliyordu. ABD tek askeri megagüçtür; ancak askeri gücünü dünyanın her yanına yansıtabilmesi ekonomik üstünlüğüne bağlıdır; bu üstünlük de yıllardır azalmaktadır. Bu gizli zayıflığın gelecek yıllarda ortaya çıkacağı kesindir.

Amerika'nın hegemonik rolünün bedelleri sadece mali değildir. Can kayıplarını da içermektedir. ABD diğer ülkeleri kendi adına hareket etmeye ikna edemediği takdirde, küresel güvenliği kendine göre şekillendirmesinin bedeli olarak ceset torbalarının durmadan akışını da kabul etmeye hazır olmalıdır. Amerikalılar tarihte de "dünya polisliği yapma"ya karşı isteksiz olmuştur. 11 Eylül saldırıları onlara, artık yalnızlık seçeneğinin olmadığını göstermiş olabilir. Ancak Amerikalılar imparatorluğun diyetini ödemeyi istiyor mu?

11 Eylül, ABD gücüne karşı küresel olarak örgütlenmiş direnişin bir örneğiydi. Böyle bir tehdit küresel bir tepki gerektirir. El Kaide'nin saldırılarından sonra ABD, kendisinin birçok temel değerini reddeden bir dünyayla ucu açık bir karşılaşmaya girmekten kaçamaz.

Amerika'nın dünyadan çekilememesinin bir nedeni daha vardır. ABD ithal petrole fazlasıyla bağımlıdır. Amerika'nın savurgan enerji kullanımından denizaşırı ağır askeri taahhütlerin doğması kaçınılmazdır.

El Kaide Suudi rejimini devirme amacını gerçekleştirmek istiyorsa, Amerikan ekonomisinin gelişimini engelleyecek güçlü bir etki yapacaktır. ABD'nin Suudi petrolüne bağımlılığını azaltabileceği doğrudur; fakat önümüzdeki birkaç on yılda, kısa ila orta vadede bunu ancak petrol üreten diğer ülkelerle ilişkilerini derinleştirerek yapabilir. Hazar Havzası'ndaki kaynaklar konusun-

da Rusya'yla gerçekleştirilecek stratejik barış için sürekli bir askeri varlık gerekmektedir. Amerika'nın gerçekleştirdiği bir askeri müdahaleden kaynaklanan bir rejim değişikliği sonucunda Irak için de durum böyledir.

Dünyadaki diğer devletlerden tümüyle izole olmasının imkânsızlığıyla birlikte, Amerika'nın küresel imparatorluk gücü rolünü kabule hazır olmayışının bazı nedenleri vardır. Bunlardan en önemlisi, Amerika'nın sömürge karşıtı bir ulus olarak kendi yarattığı imajı değildir. Bu imaj, ABD'yi Latin Amerika ve başka birçok yere emperyalist müdahalelerde bulunmaktan alıkoymamıştır. Bu konudaki engel daha çok Amerikalıların dünyayı algılayışlarındaki çözüme kavuşmamış belirsizliktir.

Eşsiz Amerikan dünya görüşü benzersizdir. Amerika, tek bir bakış açısı doğuramayacak kadar büyük ve nihayet o kadar da bilinemezdir. Buna rağmen bazı ortak Amerikan inanç ve yaklaşımı da vardır.

Bir yanda birçok Amerikalı, bütün insanların özde Amerikalı olduğuna inanmaktadır. Öte yandan da uzun zamandır dünyayı -özellikle de Eski Dünya, yani Avrupa'yı- muhtemelen ıslah edilemez ölçüde bozulmuş olarak görmektedirler. Geçmişte bu yaklaşımlardan ilki, küresel bir rolü desteklemiş; ABD, Avrupa'nın yirminci yüzyıldaki iki iç savaşına girdiği zaman olduğu gibi, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ulusal belirlenimcilik politikalarına, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da Marshall Planı'na destek vermiştir. İkinci yaklaşım ise yalnızlığı beslemektedir.

Amerikalıların bu yaklaşımları birbirleriyle çelişir görünse de, aslında ortak bir öncülden doğarlar. Dünya ya evrilerek Amerika'yı taklit eder noktaya gelecektir ya da güvenle kendi haline bırakılabilir. El Kaide bu varsayımı yıkmıştır.

Amerikalıların bakışındaki belirsizlik, tehlikelere karşı önceden harekete geçme stratejisine yansımaktadır. Bir açıdan bu, ABD'yi saldırıdan koruma çabasıdır. Başka bir açıdan da dünyayı Amerikan bakışına göre yeniden kurmaya yönelik başka bir çabadır.

Amerika'nın yeni savunma doktrini, 20 Eylül 2002'de ABD Kongresi'ne sunulan bir belgeyle resmen ilan edildi. Caydırma ve geride durma döneminin sona erdiğini ilan eden belgeyle, ABD - gerektiği zaman tek başına hareket ederek- teröre karşı çok geniş kapsamlı ve önceden harekete dayalı bir mücadeleyi taahhüt ediyordu. Belge aynı zamanda Amerikan evrenselciliğine ilişkin klasik Wilson doktrininin ilanını da içermektedir. Amerikan kurumları dünya için yegâne olası modeldir, denmektedir; yirminci yüzyıl "özgürlük güçlerinin kesin zaferiyle -ve ulusal başarı için sürdürülebilir tek modelle: özgürlük, demokrasi ve serbest girişimle-" sona ermiştir.⁴

Tehlikeye karşı önceden harekete geçmek çekici bir stratejidir. Burada terörün neden olduğu sorunların tamamen çözülmesi umudu vardır. Ancak gerçekte böyle değildir.

Kontra-terör genellikle "uyuşturucuyla savaş"la ilişkilendirilir. Halbuki bunlar birbirlerine benziyorsa da, benzerlikleri her iki mücadelenin de kazanılmasının mümkün olmamasında yatmaktadır.

Terör ve yasadışı uyuşturucu ticareti iç içedir.⁵ Birçok terör örgütü gelirlerinin önemli bir bölümünü uyuşturucu ticaretinden elde etmektedir. Dünyanın birçok yerinde bu örgütler organize suçla sembiyotik ilişkiler geliştirmiştir. İnsan ve kimlik ticareti gibi suçlar da bunların günlük işlerindendir.

Terör ve suç bir aradadır ancak her iki cephede de savaş açmanın pek fazla anlamı yoktur. Muazzam harcamalar ve büyük çaptaki can kaybından sonra, dünya hâlâ yasadışı uyuşturucu salgınıyla karşı karşıyadır. Eğer teröre karşı mücadelede uyuşturucuyla savaş model alınır, baştan kaybedilmiş demektir.

Uyuşturucuların en büyük kötülüklerinden birçoğu, onları yasallaştırarak ortadan kaldırılabilir. Böyle bir politikanın kamu sağlığı ve suç kontrolü bakımından pek çok yararı olacaktır. Konumuzu daha yakından ilgilendiren bakımdansa, terör gruplarının en önemli gelir kaynaklarından birine darbe indirecektir

Maalesef, birkaç Avrupa ülkesi dışında, uyuşturucuyu yasallaştırma politik açıdan imkânsızdır.

Yasallaştırma politikası yasadışı uyuşturucuların en zararlı etkilerini ortadan kaldırırken, terör için benzer bir çare söz konusu değildir. Terör caydırılabilir, ona boyun eğdirilebilir ve sebepleri hafifletilebilir. Ancak kökünün kazınması mümkün değildir.

İngiltere örneğini ele alalım. Terör grupları Kuzey İrlanda'da ve İngiltere'de 1970'lerin başından beri aktiftir. Önde gelen bazı kimseler suikaste kurban gitmiştir – kraliyet ailesinin bir üyesi olan Lord Mountbatten yatıyla seyir halindeyken öldürülmüş; savaş zamanında kaçan ve Margaret Thatcher'ın Muhafazakâr Parti'nin lideri olduğu kampanyayı organize eden Parlamento üyesi olan Airey Neave, Avam Kamarası'nda suikaste uğramıştır. 1984'teki Muhafazakâr Parti konferansı sırasında Brighton'daki Grand Hotel'de beş kişinin ölümüne, otuz kişiden fazlasının da ağır yaralanmasına neden olan bir IRA saldırısında İngiliz Kabinesi'nin büyük bölümü neredeyse hayatını kaybediyordu. Son otuz yılda İngiltere'de teröre verilen kayıplar binleri bulmuştur.

İngiliz hükümeti terörü önlemek için çeşitli -askeri, siyasi ve diplomatik- stratejilerden yararlanmıştır. Kendi lehine işleyen bazı durumlar da vardır. İngiltere, Kuzey İrlanda'da yüksek düzeyde bir kontrole sahiptir. Avrupa bir barış bölgesidir. Komşu devletlerin hükümetleri de işbirlikçi davranmaktadır. Kısmen bu nedenlerden ötürü, kontra-terör bazı dikkate değer başarılar kazanmıştır. Buna karşın terörün kökü kurutulamamıştır.

El Kaide'yle mücadelede ortaya çıkan sorunlar çok daha büyüktür. El Kaide, dünyanın dört bir yanındaki topraklarda üsle-re sahiptir. Bunlardan birçoğunda ABD'nin ya çok az kontrolü vardır, ya da hiç yoktur. Bazıları İslamcı gruplardan gelen yoğun baskılar altındadır. Bazı bölgelerde de El Kaide, halktaki adaletsizlik duygusunu sömürmeyi başarmıştır. Bu, uzun yıllar pek ilgilenmediği ancak şimdi kendisini intifadayla özdeşleştirmeyi başardığı Filistin toprakları için de geçerlidir.

Konvansiyonel olmayan savaşın kökleri derindeki çatışmalar-
da yatar. Yarattığı tehlike, kitle imha silahlarının yaygınlaşması-
yla iyice artmıştır. Birçok devletin uzlaşmalı hareketi, nükleer ço-
ğalmanın önünü kesmeye yönelik çabalardaki kısmi başarılarda
görüldüğü gibi süreci yavaşlatabilir, ancak tehlikeli teknolojile-
rin sızması durdurulamaz. Nihayet bu, bilimsel bilginin yayılımı-
nın bir yan ürünüdür.

Küresel çatışma, yeni teknolojilerin çok eski dinsel ve etnik
bölünmelerle etkileşiminden doğar; doğal kaynaklar konusunda-
ki rekabet de bu karışımın uçuculuğuna eşlik etmektedir. Bu
kombinasyon, yıkılan devletlerin ihtiyatsızlıklarıyla daha da pat-
layıcı hale gelmektedir. “Asi devletler”e karşı önceden girişilen
darbeler, devletlerin yıkıldığı yerlere iltica eden terör şebekeleri-
ne zarar veremez. İşlerin hiçbir hükümetin kontrolünde olmadı-
ğı bir yerde “rejim değişikliği”ni sağlamak boşunadır. BM gibi
kurumların yetkisi olmaksızın önceden girişilen darbeler, diğer
ülkeleri dışarıda bırakacaktır. Böylece de terörü önlemek için ge-
reken uluslararası işbirliğine zarar verecektir. ABD, müdahale
edilemeyecek ölçüde düzeni bozulmuş bir dünyaya karşı emni-
yet içinde olamaz. Zapt edilemeyeceği yanılgısıyla hareket ederek
kendisini daha da savunmasız hale getirmekten öteye gidemez.

Amerika’nın rejim değişikliğine yönelik planları, birçok ülke-
de kuşku ve nefret uyandırmaktadır. El Kaide’nin saldırılarından
bir yıl sonra, Amerika’ya karşı her zamankinden daha fazla kin
vardı. Bu da Amerikan Barışı’nın önündeki üçüncü engeldir.

Bush yönetiminin insan gelişiminde “sürdürülebilir tek bir
model”e olan inancı, orta vadede tehditlere karşı önceden hare-
kete geçme stratejisinden daha da tehlikeli olabilir. Amerikan
kurumlarının ihracı, ancak temelde herkes Amerikan değerlerini
paylaştığı takdirde anlamlıdır. Bu da bedeli ağır olan bir kibri
gösteriyor olabilir.

Her türlü gerçekçi senaryoda ABD, değerlerini paylaşmaya hiç
istekli olmayan devletlerle bir arada yaşamayı öğrenmek zorunda
kalacaktır. Ne de olsa bu ülkeler neredeyse dünyadaki bütün

devletleri kapsamaktadır. Soğuk Savaş'ta ve -ikna olmaya pek gerek kalmadan- Soğuk Savaş dönemi sonrasında stratejik ittifak kuran Avrupa ve Amerika, bugün yine Birinci Dünya Savaşı'ndan önce oldukları gibi birbirine yabancı uygarlıklara dönmektedir. Asya'da, ABD'nin insan gelişiminin yegâne sürdürülebilir modeli olduğu iddiasına, küçümsemeyle değilse de, inanmazlıkla bakılmaktadır.

Amerika'nın dünyanın geri kalanına tek bir model dayatmaya yönelik girişimlerine karşı bu direniş, tehditlere karşı önceden harekete geçme stratejisine bir risk daha eklemektedir. Amerika'nın Ortadoğu gibi bir bölgeye müdahalesinde -Körfez Savaşı'nda olduğu gibi- hedefleri sınırlı olduğu takdirde, başarı ihtimali büyüktür. Siyasi değişimlere mühendislik etmeyi amaçladığı zaman- sa tehlikeli bir geri tepme riskine girer. Bunun istikrar bozucu etkisi Pakistan, Endonezya ve Filipinler'e kadar uzanabilir. Ortadoğu'da rejim değişiklikleri peşinde koşmak, bölgede daha önce Başkan Woodrow Wilson'ın Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Orta ve Doğu Avrupa'da ulusal belirlenimciliği uygulama girişiminde meydana gelene benzemeyen türden devrimci bir kargaşaya neden olacaktır. O zaman olduğu gibi şimdi de Amerikan değerlerini ihraç etmeye çalışmanın kaosa yol açması muhtemeldir.

Bugünkü ABD politikası, bazı bakımlardan Wilson dönemindekinden farklıdır. Wilson, Orta ve Doğu Avrupa'da milliyetçiliği teşvik ederek bir Avrupa doktrininin Amerikan versiyonunu, Avrupa'da bu doktrinin ayaklanmayı körüklemekten öteye gidemeyeceği bölgelere ihraç ediyordu. Doğu Avrupa ve Balkanlar'daki milliyetçilik nadiren Fransa ve İtalya gibi birlik içindeki ülkelerdeki yurttaşlığa benzer. Buralarda milliyetçilik genellikle güçlü bir etnik unsura sahiptir – bu da, halkların karışık, sınırlarınsa ihtilaflı olduğu bölgelerde tehlikeli ölçüde bölücü bir faktördür. En akıllıca politikaların dahi Avrupa'yı Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki istikrarsızlıktan koruması mümkün olamazdı; ancak Wilson'ın müdahalesinin, geniş çaplı bir ayaklanmayı keskinleştirmek gibi bir etkisi olmuştur.

Bir fark daha vardır. Woodrow Wilson'ın Avrupa'yı yeniden şekillendirmeye yönelik girişimi esasen bir Aydınlanma projesidir. Bu projenin öngördüğü dünya Mazzini, Garibaldi ve diğer Avrupalı liberal milliyetçiler tarafından kolayca fark edilecek bir dünyaydı. Yirmi birinci yüzyılın başında Amerikan evrenselciliği daha vahiyssel bir niteliktedir. Bu bir dereceye kadar ABD politikalarının arıziliğini yansıtmaktadır. Cumhuriyetçi Parti köktendinci Hristiyan gruplara çok şey -en çok da sermaye bakımından- borçludur. Ortadoğu'yu yeniden şekillendirme arzusu kısmen Hristiyanların, bölgedeki büyük bir yangının kutsal kitabın felaket niteliğindeki bir çatışmaya ilişkin kehanetlerini gerçekleştireceğine dayanan köktendinci inancından kaynaklanmaktadır. Bu düşünüş biçimini yansıttığı ölçüde, Amerikan dış politikası da bizzat köktendincidir.

Amerika'nın devrimci dış politikalarını harekete geçiren, tutarlı herhangi bir argüman varsa, o da bugün "pazar devletleri"nin tek meşru yönetim biçimi olduğudur.⁶ Buna göre, küresel mali piyasalar ve evrensel bir insan hakları kültürü ulus-devleti yok etmektedir. Meşruluk iddiasında bulunabilecek tek rejim türü, sadece vatandaşları için refahı kolaylaştırmaya çalışan pazar devletidir.

Refahın, bugün meşru yönetimin gereklerinden biri olduğu inkâr edilemez.⁷ Bu ise refahın tek gereklilik veya her zaman en önemli gereklilik olduğu anlamına gelmez. Modern devletler sürekli insan ihtiyaçlarını karşılamak için vardır; bu ihtiyaçlar arasında şiddete karşı güvenlik ve kültürel kimliğin tanınması her zaman önemlidir. Bu ihtiyaçları karşılamayan hiçbir devletin uzun zaman ayakta kalması mümkün değildir.

Bu ihtiyaçları karşılayan devletlerse ulus-devlet olmak zorunda değildir. Putin'in Rusyası gibi neo-emperyal bir rejim de, kendi vatandaşlarını "Batı"dan ayıran -tamamıyla değil, büyük ölçüde Rus olan- kimliğin tarihsel anlamını kendisinde somutlaştırarak ve kargaşaya karşı emniyet sağlayarak meşruiyet kazanabilir. Singapur gibi bir şehir devleti de aynı şeyi yapabilir. Halkın Refahı

dan meşruiyet kazanmış devletler demokrasi olmak zorunda değildir. Demokrasiye geçişin devleti rejimi zayıflatabileceği bir yerde, otoriter bir rejim genellikle daha meşru görülmektedir. Tiananmen Meydanı'ndaki olaylardan sonra Çin'deki durumun da bu olması akla yakındır.

Refahı artırmaya çalışan bir devlet de meşru kabul edilmek zorunda değildir. Refah, meşru bir devletin gereklerinden çok, sonuçlarından biridir. Güvenlik ve tanınma gibi çok önemli insan ihtiyaçlarının karşılanmadığı bir yerde, yükselen gelirler siyasi istikrarsızlığa yol açar. Alexis de Tocqueville'in tespit ettiği gibi, Fransız *ancien régime*'inin devrilmesinin nedeni, halkın koşullarının son zamanlarda gelişmiş olmasıydı.

Geçmişte olduğu gibi bugün de, politikada korku, kazanma umudundan daha güçlüdür. Kitle olarak insanlık, refahtan çok güvenliğe önem vermektedir. Güvenlik sağlayan devletler, refah vaat edenlerden daha meşrudur.

Pazar devletleri tarihsel gerçeklikler değil, hayaletlerdir. Gerçeğe benzedikleri yerlerde -ABD'de olduğu gibi- bu benzerliğin nedeni, ifade ettikleri belli bazı kültürel kimliklerin gözlerden uzakta oluşudur. Pazar devleti özel olarak Amerika'nın icadıdır; başka bir ülkede kurulması mümkün değildir. Bunu Arap dünyasında kurmaya çalışmaksa son derece tehlikelidir.

Arap rejimleri çok çeşitlidir, ancak çok azı köklü bir halk meşruiyetine sahiptir. Suudi Arabistan, kararsız adımlarla Batı karşıtı teokrasiye meyleden, post-emperyal bir yapıdır. Irak da ayrılıkçı emperyalistlerin bir ürünüdür; bununla birlikte Saddam Hüseyin rejimi özde, en çok eski Sovyetler Birliği'ne yakın olan Batılı bir devlettir.

Farklılıkları ne olursa olsun, çok az Arap rejimi iyi işleyen demokrasiler olmuştur. Bu, Amerika'nın demokrasiyi ihraç etme girişimlerinin hoş karşılanacağı anlamına gelmemektedir. Aynı şekilde, ne son derece ince fikirli Arap elitleri ne de sokaklardaki kitleler, gelişme konusunda "sürdürülebilir tek bir model" olduğunu kabul etmeyeceklerdir. Amerikan gücüne karşı amansız bir

nefretin olduğu bir bölgede, yerli Arap tiranlıklarının, Amerikan destekli “pazar devletleri”nden daha meşru kabul edilmesi muhtemeldir.

Küreselleşme, yeni bir küresel egemenlik çağı açmak bir yana, imparatorluğun yeniden doğuşuna yol açmaktadır. Emperyal egemenlik, yavaş yavaş yıkılan devletlerin doğurduğu tehlikelere tek çare olarak yeniden icat edilmektedir; ancak bugüne kadar kurulan hamilikler -Bosna, Kosova ve Afganistan gibi ülkelerde- Amerikan gücünün yansımalarından ibaret değildir. Bunlar NATO, AB ve BM gibi kurumlar çerçevesinde işleyen uluslararası teşebbüslerdir. ABD’nin gücüne karşı geniş çaplı bir kinin olduğu bir dönemde, bu gibi girişimlerin ayakta kalma şansı, tamamen Amerikan yapısında olan diğer bütün girişimlere göre daha yüksektir. Amaçları açısından yayılmacı olmaktan çok, savunmacı ve işbirlikçi olan, yeni bir emperyal egemenlik türü doğmaktadır.⁸

Bu yeni emperyalizmde bir tehlike varsa bu, ileri endüstriyel ülkelerin çıkarlarını kaybetmesidir. Özellikle de ABD, uzun devlet kurma yükünü çekmeye pek istekli görünmemektedir. Kıt doğal kaynakların söz konusu olduğu yerler haricinde, uluslararası hamilikler tarafından yönetilen ülkelerin, yeni bir koloni sömürüsü türünden çok, terk edilmeye karşı karşıya kalmaları daha muhtemeldir. Yine muhtemel olan, neo-emperyalizmin kriz zamanında ele alınıp rahatta bırakıliveren bir son çare olmasıdır.

Bu, krizlerin yaygın olmayacağı anlamına gelmez. El Kaide’nin gelecek on yıl veya daha uzun bir zaman boyunca ABD gücüne karşı direnişin merkezi olması pek muhtemel değildir. Radikal İslam muhtemelen Amerikan hegemonyasına karşı birçok başkaldırıdan sadece ilki olacaktır. Kuşkusuz asimetrik savaş, öngöremediğimiz yeni kahramanlarla sürecektir. Er ya da geç, Asya’nın ortaya çıkmaya başlayan güçleri, Amerikan gücüyle şekillenen uluslararası sisteme yeniden şekil vermeye çalışacaktır.

Bu yüzyılın ortasında Çin, Amerikan hegemonyasına rakip olacak konuma gelebilir. Tabii bu, Amerikan askeri planlayıcıla-

rının da üzerinde çalıştıkları bir varsayımdır; görünene göre bunlar ABD'nin konvansiyonel kuvvetlerine şekil verirken böyle bir ihtimali de göz önüne almaktadırlar. Bu iki büyük güç arasında savaş olasılığını gerçekdışı görerek önemsememek aptallık olur.

ABD'nin tek mega-güç olma konumunu devam ettirmesinin orta vadedeki ihtimali pek de yüksek değildir. Yeni teknolojiler artan bir hızla yayılmaktadır. Amerika'nın bugün rakipsiz olan askeri üstünlüğü, bizzat erdemlerini yakın zamanlarda kendisinin övdüğü küreselleşme süreçleri tarafından aşındırılacaktır. Hızla ilerleyen sanayileşmeyle birlikte yüksek teknolojili silahların edinimi çok yakındadır. Amerika'nın küresel ekonomisinin İngiltere'ninki kadar -eğer daha fazla değilse- kısa ömürlü olduğu görülebilir.

Son tahlilde dünya bir Amerikan Barışı'nı kabul etmeyecektir, çünkü Amerikan değerlerinin dayatılmasına karşı direnmektedir. Birçok Amerikalıya bu paradoks gibi gelebilir. Amerikan ideallerini bütün insanlık paylaşmıyor mu? Cevap şöyledir: Amerikan oldukları ölçüde hayır. Amerikan sahilleri ötesinde hiç kimse onun evrensel uygarlık modeli olma iddiasını kabul etmemektedir.

Elli yıl önce George Santayana bir Amerikan imparatorluğu ihtimaline dair şunları yazıyordu:

Evrensel ekonomiyi kontrol eden otorite, eğer Amerikalıların elinde olsaydı, dayanılmaz bir güçle eğitim ve öğretimi de kontrole meylederdi. Almanya'daki Amerikan bölgesinde olduğu gibi, ideolojik ve siyasi propagandanın olduğu bir kültür bölümü açabilirdi. Hizmete yönelik hayırseverce tutku, diğer bütün ulusların geleneksel yaşamına hukuki değilse de, sosyal müdahaleyi teşvik edecektir; sadece buralara sayısız Amerikan ürününü değil, aynı zamanda da dayatarak değilse de, tavsiyede bulunarak Amerikan yaşam ve düşünüş biçimlerini satarak.⁹

Amerikalılar ülkerinin evrensel değeri kendinde topladığını düşünmektedir. Diğer ülkelerse Amerikan yaşam biçimini birçok yaşam biçimi arasındaki herhangi biri şeklinde görürler; onun bir gün evrensel olacağına -ya da olması gerektiğine- inanmazlar. Dost ve düşmanların ne kadar kolayca yer değiştirebileceğini uzun deneyimlerle öğrenen bu ülkeler, dünyanın “iyi” ve “kötü” rejimlere bölünmesine karşı direnirler. ABD’yi başkalarını döndürmeye çalışan bir rejim olarak gördüklerinden, onun müdahalelerinden korkarlar. Hegemonik bir gücün olmadığı bir dünyanın tehlikelerini, Amerika’nın suretine sokulmuş bir dünyaya tercih ederler.

Amerikalılar, ancak bütün insanlığın palaştığına inandıkları değeri teşvik ettiği takdirde bir Amerikan Barışı’na destek vereceklerdir; ancak bu, insanlığın çoğunluğunun çok baskıcı bulacağı bir barıştır. Bugün Amerika’nın dış politikasını şekillendiren jeopolitik hesaplarla mesihçi gayretin belirsiz karışımında dünyanın en çok kin duyduğu şey, Amerikan *realpolitik*’i değil, Amerikan evrenselciliğidir.

8
MODERN OLMANIN ANLAMINI
NİÇİN HÂLÂ BİLMİYORUZ
❧

Tarihin belirli bir yön ve amaçtan bağımsız olarak sadece ilerlediğini hiç kimse kabul etmek istemez.

E. M. Cioran¹

“Modern” sözcüğü, on altıncı yüzyılın sonlarına doğru önce İngilizce’de ortaya çıktı. Başlangıçta, şu an var olan anlamından pek fazla bir anlam taşımıyordu, ancak giderek bir yenilik anlamı kazanmaya başladı. “Modern”, daha önce hiç mevcut olmayan şey anlamındaydı. Bu fikir, geleceğin geçmişten farklı olacağını akla getiriyordu.

Bu fikir de yeniydi. Yunan ve Romalılar, tarihin bir dizi çevrimden oluştuğuna, geleceğin geçmişin tekerrürü olduğuna inanıyorlardı. Ortaçağ Avrupalıları tarihi daha farklı, dünyanın so-

nuyla bitecek olan ahlaki bir drama olarak görüyorlardı; ancak bunlar, dünyevi yaşam koşullarının her zaman olduğu gibi süreceğinden asla şüphe etmiyorlardı. İnsanların başka türlü yaşadığı bir dünya hayal etmiş olsalar bile, onu geleceğe değil, henüz haritalarda bulunmayan çok uzak mekânlara koyuyorlardı.

Bu uygulama ta on sekizinci yüzyıla kadar sürdü. Samuel Johnson'un *Rasselas*'ı (1759), bilinmeyen ülkelere yapılan uzun yolculuklara dair bir kurgu aracılığıyla farklı insan yaşamı tarzlarını anlatır.² Johnson'un Habeşli Prensi Rasselas, en iyi yaşam biçimini aramak için doğduğu Mutlu Vadi'yi terk eder. Bu öyküyü gelecek içinde kurmak Johnson'un aklına gelmemiştir. Gelecek henüz icat edilmemiştir.

Gelecek, on sekizinci yüzyılın sonlarında daha iyi bir dünyanın mahalli oldu. "Modern" iyicil bir şey anlamına geliyordu – bilgi, zenginlik ve insan mutluluğunun birlikte arttığı, tersine döndürülemez tarihsel bir durum. Edward Gibbon'un 1776'da anlattığı bu durumdu:

Doğanın yüzü değiştirilmedikçe hiçbir insanın kökensel barbarlığına geri dönmeyeceği güvenle varsayılabilir... Bundan dolayı, dünyanın her çağının gerçek zenginlik, mutluluk ve bilgiyi ve belki de insan ırkının erdemini artırdığını ve hâlâ da artırmakta olduğu sonucunu memnuniyetle kabul edebiliriz.³

Gibbon, insan yaşamının daima mükemmel olduğunu hayal edecek kadar iyi bir tarihçi değildi; ancak onun çok geliştiğine ve gelecekte her zamankinden daha iyi olacağına inanacak kadar zamanının adamıydı. Ne Gibbon ne de diğer Aydınlanma düşünürlerinin birçoğu ilerlemenin kaçınılmaz olduğunu düşünmüyorlardı. Bunlar, tarihin uzun, dolambaçlı yolları ve ani tersine dönüşleri içerdiğini biliyorlardı. Hatta bunlardan bazıları, bilgi artışı duraklarsa insanlığın barbarlığa geri dönebileceğini dahi kabul ediyorlardı.

Bu düşünürlerin hiçbiri, bilginin ilerlemesinin etik ve politika da paralel bir yönelimle karşılanacağından kuşku duymuyorlardı. Pozitivistlerle birlikte bu, bilimin evrensel uygarlığın temeli olduğu inancına dönüştü – bugün de hemen hemen herkesin kabul ettiği bir görüş.

Bu inancın kusuru, bir mit olmasından değil zararlı olmasından kaynaklanır. İnsan yaşamının mitler olmadan devam edebilmesi neredeyse imkânsızdır. Politikanın da öyle. Modern mitin kusuru, çatışmayla birlikte yaşamayı öğrenmemiz gerekirken bizi birlik umuduna bağlamasıdır.

Bunu mit şeklinde adlandırırken, amacımız onun dindeki kaynaklarına işaret etmektir. Modern olmanın anlamına dair egemen fikir, Hristiyanlık sonrasına ait bir mittir. Hristiyanlar her zaman, tarihte ifşa olunan ve herkese açık olan tek bir kurtuluş yolu olduğuna inanmışlardır. Bu hususlarda Hristiyanlık, kadim dünyanın din ve felsefeleriyle Batılı olmayan inançlardan köklü olarak ayrılmaktadır.

Yunan ve Romalıların çok tanrılı kültlerinde, insanların hep farklı şekillerde yaşayacağına inanılıyordu. Çok tanrının olduğu bir yerde herkesi bağlayan hiçbir yaşam biçimi yoktur. Tek tanrıya inanan Hristiyanlar ise daima tek bir yaşam biçiminin doğru olabileceğine inanmışlardır.

Kadim Avrupalıların gizemli dinlerinde ve Batılı olmayan inançlarda tarihin bir anlamı olmadığına inanılır; kurtuluş da zamandan kurtulmak olarak anlaşılır. Türlerin kurtuluşu bakımından tarihi yorumlamada Hristiyanlığın tek rakibi, militan evrenselciliğinin sonucu olarak, tarihinin genelinde bunun “Batı”ya ait olduğunu gösteren İslam’dır. Yahudilik de tarihsel bir dindir, fakat onun ilgilendiği tarih, bütün insanlığın değil Yahudilerin tarihidir. Yahudilik çok az evrensellik iddiasında bulunarak diğer tektanrıci inançların gösterdiği hoşgörüsüzlükten kaçınmıştır.

Hristiyanlık öncesinde kurtuluşun herkese açık olduğu fikri kadim dünyada bilinmiyordu. Klasik filozoflar -Platon ve Aristo, Stoacılar ve Epikürcüler- pek az kişinin iyilerin yaşamını sürece-

ğini kabul etmiştir. Mitracılık gibi gizem dinlerinde, sadece seçkinler kurtuluş umabiliyordu.

Aydınlanma düşünürleri kendilerini modern paganlar olarak görmekten hoşlanırlar; ancak bunlar gerçekten de yeni Hıristiyanlardır: bunlar da insanlığı kurtarmayı hedeflemişlerdir. Eski paganlarsa insanlığın büyük çoğunluğunun kurtarılabilceğine inanmıyordu. Veya kurtarılmaya değeri olduğuna.

Tek bir yaşam biçiminin bütün insanlık için en iyisi olacağına inanan ve tarihi bunu başarma mücadelesi olarak gören Marksizm ve neoliberalizm, Hıristiyanlık sonrası kültürlerdir. Hıristiyanlıktan önce hiç kimse, “dünya komünizmi”nin veya “küresel kapitalizm”in “tarihin sonu” olacağını hayal etmemiştir. Pozitivistler, bilginin ilerlemesiyle insanlığın aynı değerleri paylaşır hale geleceğine inanıyorlardı; fakat bunun sebebi, tarihin herkesin kurtarılacağı sona yaklaştığı inancını Hıristiyanlıktan miras almalarıydı. Bu inanç kalıntısını kaldırırsanız, bilim ilerlerken insanlığın ilerlemediğini görürsünüz.

Eğer Pozitivizmden, Hıristiyanlıktan miras aldığı eskatolojik umutları çıkarıp alırsak geriye kalanlar gerçekten uzak olmayacaktır. Saint-Simon ve Comte, teknolojinin, tarihin sürükleyici gücü olduğuna inanıyorlardı. Bu bakımdan haklılardır. Tarih bir dizi rastlantıdır; eğer tarihin sezilebilir bir eğilimi varsa, bu, insanın artan yaratma gücüdür. Modern dönemi genellikle bu sürecin hızlandırılmasıyla niteleriz.

Kabul etmemelerine rağmen, Pozitivistlerin tarih görüşleri bilime pek az şey borçludur. Hıristiyanlık gibi, bu da tarihsel bir teleolojidir – insanlığın belirlenmiş bir amaca doğru ilerlediğine ilişkin bir anlatı. Stuart Hampshire’ın belirttiği gibi: “Pozitivistler, dünyanın dört bir yanındaki bütün toplumların yavaş yavaş geleneksel bağlarından kurtulacaklarına inanıyorlardı... Çünkü modern sınıai bir ekonomi rasyonel, bilimsel ve deneysel düşünce biçimlerini gerektirmektedir. Bu, on dokuzuncu yüzyılda çok yaygın olan liberal değerlere, ‘bizim değerlerimiz’e adım adım bir yönelimin olması gerektiği şeklindeki eski bir inançtır... artık bu-

na dair bir 'gereklilik'in olmadığını ve bu tür kuramlardaki öngörülebilirlik değerinin sıfıra eşit olduğunu biliyoruz.”⁴

Pozitivizm, tarih kuramı kılığına bürünmüş bir kefaret doktrini-
nidir. Pozitivistler, Hristiyan tarih görüşünü miras almışlar, fakat
-Hristiyanlığın, insan doğasının aslen kusurlu olduğuna dair kur-
tancı görüşünü bastırarak- insanlığın teknolojiyi kullanarak yeni
bir dünya yaratabileceğini ilan etmişlerdir. Tarihin üçüncü ve ni-
hai aşamasında politikanın değil sadece rasyonel yönetimin olaca-
ğını teklif ederlerken, bilimsel olduklarını hayal ediyorlardı ancak
bilimin, insanlığın tarihsel çatışmalarını aşması ve evrensel bir uy-
garlık yaratmasını mümkün kılabileceğine duyulan inanç deneysel
bir araştırmanın ürünü değildir. Bu tektanrıcılığın bir kalıntısıdır.

Geleceğe ilişkin Pozitivist görüşün dinde başka bir kaynağı
vardır. Hristiyanlar, yeryüzünün insanoğluna ihtiyaçlarını karşı-
laması için verildiğine inanır. Saint-Simon ve Comte da buna ina-
nıyor, fakat bunu bilimin terimleriyle ifade ediyorlardı: gezegen
insanın kullanımı için mevcut bir kaynaklar yığınıdır. Comte'un
sınai toplum dediği şey -sanayicilik de onun uydurduğu terimler-
dendi- kaynakların etkin kullanımıyla insan ihtiyaçlarını tatmine
adanmıştır. Bütün toplumlar sanayileştiklerinde tarihin üçüncü
aşaması tamamlanacaktır.

Bu Pozitivist görüşe göre, insanlar hayatları emek üretmekle
geçen üretici hayvanlardır. Sınai bir toplum, insanların gezege-
nin kaynaklarından yararlanmalarını mümkün kılar. Böylece
bunlar maddi kıtlığı aşabilirler. Yeni bir toplum bilimi geliştirile-
cek ve burada ahlakın çözülemez sorunları uzmanların karar ve-
receği meseleler haline gelecektir. Kıtlığın aşılması ve ahlakın bir
bilim olmasıyla insanlar arasındaki çatışmaların sebepleri orta-
dan kaldırılacaktır.

Sözde bilim frenolojiyi yaratmak için modernliğin bu pey-
gamberlerinin gösterdiği gayrete gülüyoruz. Oysa serbest pazar
ekonomisi de bundan farksızdır. Müjdecisi “bilimsel sosyalizm”
gibi, ekonomi de geleceğin bilgisi olduğu şeklindeki sahte bir id-
diaya dayanır.

Çağdaş sosyal bilimciler, sosyal bilimin insan davranışının evrensel yasalarını tesis edebileceğine ve bu suretle insanlığın gelecekteki gelişimini tahmin edebileceğine inanmakta Saint-Simon ve Comte’u izlemiştir. Maalesef -toplum bilimi projesi bakış açısından- insanoğlunun davranışı bu yolla öngörülemez. Alasdair MacIntyre’nin yazdığı gibi: “bu [sosyal] bilimlere ilişkin çarpıcı bir gerçek, yasa benzeri her türlü genelleştirmenin keşfinin yokluğudur... hiçbir ekonomist ortaya çıkmadan önce ‘stagflasyon’u öngörememiştir; para ekonomistlerinin yazıları, enflasyon oranlarını doğru bir şekilde öngörmekte dikkat çekici ölçüde başarısız olmuştur.”⁵

Saint-Simon ve Comte’un düşlediği toplum bilimi hiçbir yerde bulunamaz. Bunun sebebi, Pozivistlerin vakitsiz ortaya çıkmaları veya aşırı hırslı oluşları değildir. Onların bilim görüşleri bilimsel değildir.

Pozitivistlere göre bilimin ilerleyişi, insan aklının ilerleyişinin bir işaretiydi. Aslında, bugün bildiğimiz gibi, bilim tarihin bir rastlantısıdır. Geçmiş iki bin yıllık dönemde, birçok toplum teknolojiye ilgi göstermiş; birçokları doğal felsefe ve kozmolojik spekülasyonla meşgul olmuştur. Tek başına hiçbir kültür, bilimin son yüzyıllardaki hızlı gelişimini kendisine bağlayamaz.

Bilimin bugünkü üstün konumuna yükselişi, birçok etkenin son derece arizi bir karışımının sonucudur. Bazen, yüzyıllar boyu teknoloji bakımından herhangi bir Avrupa ülkesinin çok ilerisinde olan Çin’de bilimin neden daha fazla gelişmediği sorulur. Bilimin tesadüfilğini anlarsak, bu soru sorulmaz. Yirminci yüzyılın büyük bir Çin bilimcisinin belirttiği gibi:

Kabul etmeliyiz ki Çin’de pratik olarak faydalı olana duyulan ilgi, teknolojide Batı’da olduğu kadar güçlü bir nedensel düşünüşü harekete geçirmiş ve son birkaç yüzyılda geride bırakılana kadar maddi refaha Batı’daki kadar veya daha fazla katkıda bulunmuştur. Fakat bunun Çin’i modern bilime daha yakın kılacağını varsaymak rasyonalitedeki sürekli bir ilerle-

meyle gelişen modası geçmiş bir bilim kavramına inanmaktır. Biz bugün, M.S. 1600 dolaylarında gerçekleşen Bilimsel Devrim'in, "nasıl keşfedileceğinin keşfinin", kontrollü deneylerle sınanabilir matematikselleştirilmiş yasalarla bütün doğal olguların açıklanması fikriyle ani bütünleşmenin terimleriyle düşünüyoruz... Bilimsel Devrim, Yunan mantık ve geometriyle Hint sayıları ve cebrinin birleşimine dayanan keşiflerin (Yunan, Hint, Çin, Arap, ve çok az da Roma) buluşmasını da içeren sosyal ve başka koşulların çeşitliliğine bağlı olarak kendine özgü ve karmaşık bir olay ortaya çıkmıştır. Bu çok önemli birleşim, esasen coğrafi sebeplerden dolayı Araplar arasında başlayıp sonra Latin Hristiyanlığına geçtiğinden dolayı, Bilimsel Devrim'in niçin dünyanın başka bir bölgesinde meydana gelmediğini sormak anlamsız olur.⁶

Bilimin doğuşu kaçınılmaz değildi. Bilimin ortaya çıkmasına hiç ihtiyaç duymayan birçok makul tarihsel senaryo vardır; fakat ortaya çıkmış ve bugün içinde yaşadığımız dünyayı doğurmuştur. Aslında modern dünya bilginin hızla ilerleyişinin doğurduğu şeylerin bir karışımıdır. Okuryazarlığın yaygınlaşması, şehirlerin büyümesi, ticaretin genişleyip sanayinin yayılması – bütün bu eğilimler büyüyen bilimsel bilginin yan ürünleridir. Hiçbiri özel değerleri geliştirmeye çalışmaz.

Eğer tarihi bilim yönlendiriyorsa, bunu hiçbir özel yöne veya hiçbir bir amaca uyarak yapmaz. Irksal egemenlik ve daha iyi eğitim, yaşam süresinin ve soykırımların artması – bunlar bilimin hizmet ettiği birbirinden ayrı birçok hedeften sadece birkaçıdır. Tarih, insanoğlunun sahip olduğu amaçlarını -birbirleriyle ne kadar çelişirlerse çelişsinler- yükseltmek için artan bilgilerini kullandığını göstermektedir.

İnsanlara bilimi bu şekilde kullanmak zorunda olduklarını gösteren de bizzat bilimin kendisidir. Darwin, "insanlık"ın sadece genlerin değişme eğilimine işaret eden bir soyut terim olduğunu öğretir. İnsanlar diğerlerine çok benzeyen bir hayvan türüdür – şüphesiz daha yaratıcı ve yıkıcı fakat hayatta kalmak ve üremek

için kaynaklarını kullanmak konusunda başka hayvanlar gibidir.

Çağdaş Darwinciler, Darwin'in keşfinin geleceği insanın ellerine bıraktığına inanmak konusunda inatçıdır. Diğer türler doğal seleksiyonun egemenliği altında olabilir ama biz böyle değiliz. İnsanlığın bilimsel bilgiyle ne yaptığı "bize bağlıdır". Eğer Darwincilik doğruysa bunun yanlış olması gerekir. "Biz" de diğerleri gibi az, zayıf ve hayvanız.

Bilimin diğer dallarında olduğu gibi Darwinci dünya görüşü de nihai gerçek olarak kabul edilemez. Pozitivistlerin ve onların Viyana Ekolü'ndeki şakirtlerinin aksine, bilimin tek bir dünya görüşü üretmek zorunda olduğunu söyletecek hiçbir şey yoktur: "bilim, her biri kendi metafizik arka planını içeren, birçok farklı, ancak yine de deneysel olarak kabul edilebilir dünya görüşlerini içerir."⁷ Elbette bilim, frenoloji ve Nazi "ırksal bilimi"nin gerektirdiği türden bazı dünya görüşlerini eleyebilir; fakat sadece Doğa'nın tektipliğine duyulan metafizik inanç, bu sahada bir gün tek bir görüşün kalacağı fikrini desteklemektedir.

Yine de Darwincilik çağdaş bilimin en güçlü dallarından biridir ve insan aklının üretken başarı için evrildiğini öğretmektedir. Bu kuramda özgür iradeye -bilimden değil dinden doğan bir fikir- yer yoktur. Gerçekten de yaptığımız her şeyde hayatta kalmaya ve üremeye çalışmak zorundayız, eğer bunların gereklerinden çok uzaklaşırsak soyumuzu sürdüremeyiz. Bilim, insan-hayvanın gündelik ihtiyaçlarına hizmetten kaçamaz.

Modern mitte bilim, kendi vasıtasıyla insanlığın tarihi boyunca her türlü çözüme direnen çatışmaların çözülebileceği yüksek bir bilgi şekli, bir tür gnosistir. Bizzat kendi merceğiyle bakıldığında bilim, çok yaratıcı bir hayvanın çevresini sömürmek için tasarladığı bir araç olarak görülür. Bilim, ne gizemi bozabilir ne trajediyi sona erdirebilir. Wittgenstein'in dediği gibi: "Bütün mümkün bilimsel sorular cevaplandığında bile yaşamın sorunları el sürülmemiş olarak kalır."⁸

Bilimsel gelişmenin sosyal ilerlemeyi doğuracağı inancı, çok farklı olmalarına rağmen bilim ve ahlakın birbirlerine benzer ol-

duklarını ima eder. Bir kez edinilip yayıldığında bilimsel bilgi artık kaybolmaz; ancak tersine çevrilemeyen ahlaki ve politik gelişim yoktur. Bilimde gerçeğe yaklaşım yalın faydaya dayanır; fakat ahlak ve politikada yalın fayda bulunmaz. Bilim biriken bir etkinliktir. İnsan yaşamı böyle değildir.

Bilimin gelişemediği bazı toplumlar olabilir, ancak bilimi geliştiren tek bir toplum türünden söz edilemez. Yenilik gücüne sahip her toplum moderndir. Bütün toplumlar modern olamaz. Bu sadece bir çeşit toplum olabileceği anlamına gelmez.

Birçok toplum çok uzun zamanlar boyunca bilim olmadan hayatını sürdürmüştür. Tazmania yerlileri, çevrelerini denetlemeyi hedeflemiyorlardı. Amaçları daha çok mit ve büyü aracılığıyla çevreleriyle uyumlu yaşamaktı. Bu yolu izleyerek hayatlarını sürdürüp kuşaklar boyunca kültürlerini yenilemeyi başardılar. Üstelik bunlar, teknik bakımdan ileri Avrupalı yerleşimcilerle karşılaştıklarında savunmasızlardı. Bunların uğradıkları soykırım, avcı-toplayıcı toplulukların her yerde maruz kaldığı yazgının aşırılaşmış bir şeklidir.⁹

Yağmacı bir dünyada yenileşme gücü olayan topluluklar zor durumda kalırlar; fakat bu güce sahip olan tek bir toplum türü yoktur. Bilim birçok kültür ve rejimde gelişebilir, teknoloji de öyle. Teokratik ve totaliteryen rejimler, bilime hoş bakmazlar, ancak bu bilimin sadece liberal toplumlarda geliştiğini söylemek anlamına gelmez.

Gerçekten modern olacak bir toplumda, sadece başkalarının elde ettiği bilgiyi kullanma değil yeni bilgi üretme kapasitesi olmalıdır. Bazı toplumlar teknolojiyi ödünç alarak veya çalarak hayatta kalırlar. On sekiz ve on dokuzuncu yüzyıllar arasında Amerikan Ova Kızılderililerinin yaşamı üretemedikleri hatta onaramadıkları gereçlere dayanıyordu – silah gibi. Taliban ise ödünç aldığı veya çaldığı gelişmiş teknolojiyi kullanma yeteneğine sahipti; ancak bu teknolojiyi geliştirmiş olmaları da mümkün değildir. Eğer bir kuşak veya daha fazla devam etmiş olsaydı Nazi Almanyası, en iyi bilim adamlarından çoğunun yurtdışına sürül-

mesiyle bilimsel araştırmada geri kalabilirdi. Eski Sovyetler Birliği bile sahip olduğu teknolojinin çoğunu başka kaynaklardan ödünç almasına borçluydu.

Sadece liberal toplumların bilime elverişli olduğu inancı dar bir tarih görüşünden kaynaklanır. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce teknik gelişmede çarpıcı bir hız sergileyen İmparatorluk Almanyası, yetkeci modernleşmenin başarılı bir örneğiydi. Aynı şey Çarlık Rusyası için de doğrudur. Bu rejimlerin başarısızlığı kaçınılmaz değildi. Bunlar savaşın yazgısı olan zayıatlardı. Onları yok eden, liberal değerlerle bilim arasındaki herhangi bir yakınlık değil, Kleopatra'nın burnuydu – tesadüfün tarihteki rolü.

Tarih, bilimin liberal değerlerin sınırlarının çok ötesinde gelişimini sürdüreceğini gösteriyor. Gördüğümüz gibi, bilimin doğuşu, başka şeylerle birlikte Arap, Hint ve Çin etkilerinin bir sonucuydu. Eğer bunlar ve başka kültürler gelecekteki bilimsel gelişme alanları olurlarsa, bu olasılıkla Batılı modellerden çok şey ödünç almayan rejimlerde gerçekleşecektir.

Pozitivistler, modern toplumların her yerde aynı olacağına inanıyorlardı. Çoğu insan bugün de aynı şeye inanmaktadır. Gerçekteyse, modern olmanın ne anlama geldiğini önceden bilemeyiz. Eğer modern dönem, hızlanan bilimsel gelişmenin ürettiği şeylerin karışımından ibaretse modern toplumlar öngörülemez bir şekilde çok çeşitli olacaktır.

Küreselleşmenin gerçek anlamı budur. Politikacılar tarafından kullanılan anlamıyla ise Soğuk Savaş'ın sonunda kurulan küresel serbest pazara işaret etmektedir, fakat gerçekte, zaman ve mekânı çok küçülten veya ortadan kaldıran yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinin dünyanın dört bir yanında yarattığı genişleyen ve derinleşen ilişkilerden başka bir şey değildir. Popüler düşünüşte bu teknolojiler bu ilişkileri güçlendirmek için işler. Aslında süreç bunun tersidir. Teknolojik gelişim olarak küreselleşme on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında transatlantik telgraf kablolarının su altına döşenmesiyle başlamıştır ve Büyük Kriz, iki dünya savaşı, komünizmin yükselişi ve çöküşüne rağmen ortaya

çıkılmış ve sürmüştür.¹⁰ Küresel serbest pazar ancak on-on beş yıllık politik bir yapıdır. Teknolojik küreselleşme hiçbir politik kararın durduramadığı amansız bir süreçtir. İkisi çarpıştığında kimin kazanacağı ise açıktır.

Küreselleşme, de-globalizasyonu doğuruyor. Yeni teknolojinin dünyanın dört bir yanına yayılması, doğal kaynaklar için girilen rekabeti şiddetlendirerek, kitle imha silahlarının yayılmasını hızlandırarak çok tehlikeli bazı çatışmaları büyötmektedir. Neoliberal ütopyacılar, küreselleşmenin dünyayı, barış ve ticaretle birbirlerine bağlanan liberal devletlerle dolduracağını umuyorlardı. Tarih, buna, savaşın, tiranlığın ve imparatorluğun gelişmesiyle yanıt vermektedir. Dünyanın dört bir yanındaki toplumlar giderek modernleştikçe, birbirlerine daha da benzedikleri söylenemez. Bunlar, çoğu zaman birbirlerinden çok ayrı yönler gidiyorlar. Bu koşullar altında, birbirlerinden daima farklı olacak olan rejimler ve yaşam biçimlerinin nasıl barış içinde bir arada yaşayacaklarına dair tekrar düşünmek zorundayız.

Yanılıcı bir geleceğe bakmaktansa geçmişe dönmemiz daha iyi olacaktır. Budist Hindistan'da, Osmanlı İmparatorluğu'nda, ortaçağ İspanyası'nın Mağribi krallıklarında ve Çin'de yüzyıllar önce hoşgörü hâkimdi. Farklı inanç ve değerlere sahip toplumların barış içinde bir arada var olmasına ilişkin tamamen liberal, Batılı veya modern hiçbir şey yoktur.

Bu tür rejimler yeniden kurulamaz. Bunlar, insanların çoğunun tek bir yaşam biçimine doğdukları zamanlarda barış içinde bir arada yaşama araçlarıydılar. Günümüzde birçok toplum, birçok yaşam biçimini barındırmaktadır; birçok insanın da ait olduğu birçok yaşam biçimi vardır. Böyle olmakla birlikte bu eski hoşgörü rejimleri çok önemli bir ders vermektedirler. Liberal toplumlar, farklı yaşam biçimlerinin bir arada var olabileceği yollardan sadece biridir.

Modern mit, bilimin ilerlemesiyle bir dizi değer her yerde kabul edileceği inancıdır. İnsanlığın birbirlerinden çok ayrı ve birbiriyle çatışan değerlere sahip olduğunu kabul edip bu gerçek-

le yaşamayı öğrenemez miyiz? Tarihin çatışma ve icat bakımından bu kadar zengin olduğu bir zamanda insanlığın tek bir yaşam biçimine mahkûm olduğu düşüncesi tuhaftır.

Yakın bir geçmişte, rejimlerin ve ekonomik sistemlerin farklılığı doğal görülüyordu. Modern dönemin büyük bölümünde, pek az politikacı, tek bir rejimin bütün insanlığı kuşatabileceği fikrini ciddiye almıştır. Ancak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, seküler ideoloji devlet yönetimini ele geçirdiğinde politika va savaş insanlığı kurtarma misyonuna dönüştüler.

Her ülkenin kendi modernlik tarzını bulmakta serbest olacağı bir gelecek hayal edebiliriz. Eğer bir ülke dünyanın geri kalan kısmıyla ilişkilerini sınırlandırmak isterse rahat bırakılacaktır. Büyük ölçüde farklılaşan tarihlere ve değerlere sahip olan toplumların bunlara uygun farklı ekonomik sistemler geliştirmesine izin verilecektir. Eğer ülkeler alternatif para sistemleri kurmaya çalışırlarsa bunu yapmakta özgür olacaklardır. İslami bankacılık sistemi gibi projeler tamamen uygulanabilir olmayabilirler; ancak bunlar, IMF ve Dünya Bankası tarafından birçok ülkeye yüklenen çılgın tasarılar kadar gerçekdışı değildir. Birçok rejimi ve birkaç ekonomik sistemi barındıran bir dünyada bir arada barış içinde yaşamının asgari koşullarını oluşturmak görevini uluslararası kurumlar üstlenecektir. Ticaret sözleşmeleri, ilgili ülkelerin (ya da ülke birliklerinin) karşılıklı olarak uzlaşabileceği koşullarda yapılacaktır. Bir rejim barış için açık bir tehdit oluşturmadıkça onun yönetim biçimini değiştirecek hiçbir teşebbüse girişilmeyecektir. Hatta hoşgörülemez rejimler diğerleri için bir tehlike oluşturmadıkça hoşgörülecektir.

Böyle bir dünyayı hayal edebilmemize rağmen, tasarlanıp da ona benzeyen bir şeyi hayal etmek zordur. İnancın -dinsel veya seküler- kendine döndürmeye yönelik şiddeti her tür barışçı gelişmeyi engeller. Rejimlerin normal farklılığı geri dönecektir, ancak dünya büyük bir ayaklanmaya maruz kaldıktan sonra.

Şüphesiz daha parçalı bir dünya daha güvenli bir dünya olacaktır. Korkutucu bir şiddet riski hâlâ var olmasına rağmen.

Kontrol altına alınamayan terörizm sürdüğü müddetçe hoşgörü var olamaz. Bununla başa çıkmak her tür uygar varoluşun ön koşuludur ve cesaret, hüner -bazen de- acımasızlık ister. Yine de şimdi yapılan ve konvansiyonel olmayan yeni savaş türünde zafer kazanma ihtimali yoktur.

Bilimin hızlanan gelişiminin doğurduğu çatışmaların boyutu göz önüne alınınca en ihtiyaç duyulan şey, seküler umutların da-imi laf kalabağıyla yüceltilmesi değil; herhangi bir nihai başarı umudu olmasa bile çözüme dönük hareket etme istekliliğidir. Bilginin ilerlemesinin yarattığı ikilemlere çözüm aramaktan çok, bunları yaşamak zorunda olduğumuz dünyanın sınırları olarak kabullenmeliyiz.

Bugün dünyayı harabeye döndüren çatışmalar klasik antikite-nin paganlarını şaşırtmazdı. Onlara göre, bilgi, erdem ve mutluluğu “kopmaz bir zincir” birbirlerine bağlıyordu. Euripides’in oyunlarında yazgının işleri değişmez; erdem felakete karşı koruma sağlamaz. İnsanların yapabileceği en fazla cesur ve becerikli olmak ve az şey başarmayı ummaktır. Bu dünya görüşünü yeniden canlandıramayacağımız güçlü bir olasılıktır, ancak belki de umutlarımızı nasıl sınırlandıracağımızı ondan öğrenebiliriz.¹¹

Bilginin gelişmesinden doğan tehlikeler çözülebilen sorunlar değildir. Bunlar günlük olarak def edilecek kötülüklerdir. Bilim bizi, ahlak ve politikanın çatışmalarından kurtaramaz. Tiranlık kötüdür, fakat anarşi de öyle. Devlet bizi şiddete karşı korumak için gereklidir; fakat kendisi de kolaylıkla şiddete başvurabilir. Eğer uygar bir yaşama sahip olacaksak terör kontrol altına alınmalıdır, fakat bunu yaparken korumaya çalıştığımız hayatı tehlikeye atma riskine gireriz. Bu tür çatışmalar normaldir.

Çağdaş Batı toplumlarında bastırılan din seküler kültler olarak geri dönüyor. Saint-Simon ve Comte İnsanlık Dini’ni kurduklarında sonradan ortaya çıkacak her politik dinin prototipini tasarlıyorlardı. On dokuzuncu yüzyılın bu ara sıra akli başında olan bilim adamlarını harekete geçiren eskatolojik umutlar, Marksist “bilimsel sosyalizm”i ve neoliberal “serbest pazar eko-

nomisi”ni şekillendirmiştir. Bunlar, günümüzde daha hafifletilmiş ve daha ürkek biçimlerle liberal hümanistleri ayakta tutmaktadır. Bilinçli farkındalıktan bastırılan apokaliptik dinsel hırslar, insanlığın evrensel kurtuluşuna ilişkin projeler olarak geri dönmektedir.

Seküler kültürün bu Freudçu döngünün terimleriyle tanımlanabilmesi pek bir abartı sayılmaz. Bastırılan duygu ve düşüncelerin belirtisi, bunların bilincin denetiminden uzaklaştırılmasıdır. Bu, hiçbir yerde Batı toplumlarının radikal İslam’la karşılaşmasından daha belirgin değildir. Batılı düşünürler haklı olarak İslam’ın seküler bir alan ihtiyacını hiç kavramadığını kaydetmişlerdir. Bunlar Batı’da seküler inancın yerine geçen şeyin dini inancın dönüşümü olduğunu ise belirtmemişlerdir.

El Kaide ve Batı arasındaki çatışma bir din savaşıdır. Radikal İslam’a karşı Batı’nın desteklediği Aydınlanma’nın evrensel uygarlık fikri, Hristiyanlığın bir ürünüdür. El Kaide’nin teokrasi ve anarşiyi kendine özgü bir biçimde karıştırması ise Batı radikal düşüncesinin bir yan ürünüdür. Mevcut çatışmanın kahramanlarından her biri, kendisi için de açık olmayan inançlarla hareket etmektedir.

Radikal İslam’ın binyılcı şiddeti, herhangi bir “medeniyetler çatışması”nın ürünü değildir. Devrimci terörün yirminci yüzyıldaki büyük deneyleri Batı’ya yönelik saldırılar değillerdi. Bunlar sadece Batı’da barındırılan hırsları ifade ediyorlardı. Nazi ölüm kampları, Sovyet Rusya’daki çalışma kampları ve Maocu Çin, daha önceki herhangi bir yüzyıldan çok daha fazla sayıda, milyonlarca insanın ölümüne neden olmuştur. Yine de tuhaf bir şekilde modern olan ölü sayısı değildir. Modern olan, bu ölümlerin sonucu olarak yeni bir dünyanın doğacağına duyulan inançtır. Daha önceki zamanlarda Engizisyon çok sayıda insana işkence edip öldürmüştü; fakat terör aracılığıyla dünyayı yeniden kurmayı düşlememiştir. Engizisyon, öteki dünyada kurtuluş vaat ediyordu, bu dünyada cenneti değil. Aksine yirminci yüzyılda vatandaşların kendi devletleri tarafından muazzam boyutlarda öldürülmesi,

hayatta kalanların şimdiye kadar mevcut olan herhangi birinden daha iyi bir dünyada yaşayacaklarına duyulan inançla uygulanmıştır.

Haklı olarak kaydedildiği gibi:

Bir şehri, bir devleti, hatta bir imparatorluğu yok etmek, esasen sınırlı bir eylemdir; fakat çok genelgeçer ancak teorik ya da ideolojik olarak sosyal bir sınıf veya ırksal bir soyutlama şeklinde tanımlanan bir varlığın toptan imhasına -ya da tasfiyesine- girişmek çok başka ve Batı düşünce alışkanlıklarının koşullandırmadığı bir aklın kavramasının dahi imkânsız olduğu bir şeydir. İşte bu gerçekten Faustçu bir hırstır -fiziksel eylemle sadece yeryüzünü değil, aynı zamanda da onun üzerinde yaşayan yaratıkların niteliklerini de dönüştürmek; dağların parçalanmasına, dünyanın sınırlarından kaçışa, insan genetiğinin kontrolü ve ıslahına, bizzat yaşamın yönlendirilmesine yönelik modern arayışla ilişkili bir hırs-bunların hepsi de bu yüzyıldan önce mitin ve ruh çağırmanın karanlık malzemesiydi. Yüzyılımızın ortalarını sarsan iki politik hareket olan Komünizm ve Faşizm'de ifade edilen hırslar da böyledir.¹²

Terörün dünyayı yeniden kuracağına duyulan inancın herhangi bir bilimsel araştırmanın sonucu olmadığı açıktır. Bu saf ve basit bir inançtır. Bu inancın sadece Batı'ya özgü olduğu da en az o kadar muhakkaktır.

Batı toplumlarına, dünyanın geri kalanının bilimi içselleştirdikçe modernleşeceği, kesinlikle seküler, aydınlanmış ve barışçı olacağı -bütün kanıtların aksine kendilerinin olmak istediği gibi- miti egemendir. El Kaide, İkiz Kuleler'e saldırısıyla bu miti yıkmıştır; fakat bu mite inanılmaya hâlâ devam edilmektedir. El Kaide, dünyanın gösterişli terör eylemleriyle dönüştürüleceği inancıyla hareket etmektedir. Bu mit de defalarca aksi ispatlanmasına rağmen hâlâ sürmektedir.

Mitler çürütülmez, kaybolup giderler; tıpkı kendilerinden doğdukları yaşam biçimlerinin dünyadan silindiği gibi. Bilim sı-

nırları öğretir; fakat eskatolojik mitlerle karıştığı zaman sınırsız hırsları körüklemektedir. Sonuçsa, El Kaide'nin de sürdürdüğü, modern zamanların sınır tanımayan şiddetidir. Bu, terörle dünyanın yeniden kurulmasına yönelik ne ilk ne de son girişimdir. El Kaide ortadan kaybolduğunda başka terör türleri -muhtemelen radikal İslam'ın harekete geçirmeyeceği, büyük ihtimalle de açıkça dinsel olmayan türler- onu izleyecektir. Bilginin ilerlemesi herhangi bir akıl çağının yakında ortaya çıkacağını göstermemektedir. Sadece insanın ahmaklığına bir düğüm daha eklemektedir.

Henry Saint-Simon, bir durugörünün aydınlığında, insanlığın geleceğinin Voltaire ve de Maistre'nin buluşmasında yatabileceğini öngörmüştü. Bunlar örnek Aydınlanma *philosophesi* ve kıyas kabul etmez gerici, tuhaf bir ikilidir. İslah olmaz akıldışılıkla birleşen soğuk mantık ilginç bir görünüm arz eder. Üstelik bu, türlerin geleceğini belirleyecek olan insanın değişmez ihtiyaçlarıyla büyüyen bilimsel bilginin etkileşimidir.

Bu insanlık tablosunu artan insan nüfusu, doğal kaynaklar için kızışan rekabet ve kitle imha silahlarının yaygınlaşması şekillendirir. Bu güçlerin her biri bilimsel bilginin artmasının bir yan ürünüdür. Tarihsel, etnik ve dinsel düşmanlıklarla etkileşen bu güçler, yirminci yüzyıldaki bütün çatışmalar kadar yıkıcı çatışmaların habercisidirler.

Bilim, insan gücünü artırarak insanlığın kendi kaderinin sorumluluğunu yüklenebileceği yanılsamasını doğurmuştur. Bir keşif dalgasının sürüklediği modern dünya, geçmişi geride bıraktığına inanmaktadır. Oysa ki insanların ihtiyaçlarına ve yanılsamalarına hizmet etmesi için ilgilendikleri bilim, tarihin eğilimini devam ettirmektedir.

KAYNAKLAR

1 El Kaide neyi yok etti

- 1 Alexander Herzen, *My Past and Thoughts*, Berkeley, Los Angeles ve Londra: University of California Press, 1999, s.523.

2 Üç modern proje

- 1 Paul Valery, *Collected Works*, cilt 10., *History and Politics*, New York: Pantheon, Bollingen Series, 1962, s.28.
- 2 Aydınlanma'nın ilerlemeye ilişkin inancına dair temel bir yorum için bkz. Carl L. Becker, *The Heavenly City of the Eighteenth Century Philosophers*, New Haven ve Londra: Yale University Press, 1932. Şu eserlerimde Aydınlanma inançlarının modern politik dinlerdeki rolünü tartıştım: *Enlightenment's Wake: Politics and Culture at the Close of the Modern Age*, Londra ve New York: Ro-

- utledge, 1995, 10. Bölüm ve *Endgames: Questions in Late Modern Political Thought*, Cambridge: Polity Press, 1997, 10. Bölüm.
- 3 Voltaire'in ilerlemeye ilişkin iki anlamlı sözü için bkz. benim eserim *Voltaire and the Enlightenment*, Londra ve New York: Phoenix/Orion ve Routledge, 1999.
 - 4 Sovyet deneyinin benzersiz bir tarihi için bkz. Michael Heller ve Aleksander Nekrich, *Utopia in Power*, Londra: Hutchison, 1985.
 - 5 Batı karşıtı bir hareket olarak Nazizme ilişkin daha ilginç görüşlerden biri için bkz. Aurel Kolnai'nin eseri, *The War Against the West*, Londra: Victor Gollancz, 1938.
 - 6 Arthur Koestler, *Arrival and Departure*, Londra: Jonathan Cape, 1943, s.142-4.
 - 7 Herman Rauschning, *The Revolution of Nihilism: Warning to the West*, New York: Longman Green and Co., 1939, s.19.
 - 8 Avrupa'nın modern ulus-devletin ötesine geçme deneyine ilişkin büyüleyici bir anlatı için bkz. Robert Cooper, *The Post-Modern State and the World Order*, Londra: Demos, 2.baskı, 2000.
 - 9 Japon modernleşmesi konusundaki tartışmam için bkz. *False Dawn: Delusions of Global Capitalism*, Londra ve New York: Granta Books, 2002, s.168-73.
 - 10 Martin Woolf, *Financial Times*, 4 Eylül 2002. El Kaide'ye ilişkin benzer bir görüş de şurada sunulmaktadır: Thomas L. Friedman, *Longitudes and Attitudes: Exploring the World After September 11*, New York: Farrar, Straus ve Giroux, 2002.
 - 11 Ortaçağ sonu ve ilk modern binyılcı hareketlere ilişkin muhteşem bir çalışma için bkz. Norman Cohn, *The Pursuit of the Millennium*, Oxford and New York: Oxford University Press, gözden geçirilmiş baskı, 1970.
 - 12 Joseph Conrad, *The Secret Agent: A Simple Tale*, 1907. Alıntılar, Dünya Klasikleri Edisyonu, Oxford ve New York: Oxford University Press, 1983, s.31-4'tendir.
 - 13 Bu ayrıntılar Malise Ruthven'in parlak çalışması *A Fury for God: The Islamist Attack on America*, Londra ve New York: Granta, 2002'den alınmıştır. Alıntıları s.80-81'de bulabilirsiniz. Radikal İslam'ın Asya'daki etkisine ilişkin değerli bir kılavuz için bkz. Ahmed Rashid, *Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni*

- Büyük Oyun, Everest Yayınları, 2001 ve *Jihad: The Rise of Militant Islam in Central Asia*, New Jersey: Yale University Press, 2002. Ayrıca bkz. Fred Halliday, *Two Hours That Shook The World: September 11th, 2001, Causes and Consequences*, Londra: Saqui Books, 2002.
- 14 Malise Ruthven, *A Fury for God: The Islamist Attack on America*, s.91.
- 15 Leonard Binder, *Liberal Islam*, Rey Yayınları, 1988. Ruthven'in a.g.e., s.82'de Binder'dan yaptığı alıntı.
- 16 Avrupa Kontra-Aydınlanması'nın kökenleri ve gelişimine ilişkin bir tartışma için bkz. 'The Counter-Enlightenment' Isaiah Berlin, *Against the Current*, Oxford: Clarendon Press, 1991 içinde.

3 İlk modernleştiriciler

- 1 L. Kolakowski, *Modernity on Endless Trial*, Chicago ve Londra: University of Chicago Press, 1990, s.67.
- 2 Saint-Simon'a ilişkin etraflı bir çalışma için bkz. Frank Manuel, *The New World of Henri Saint-Simon*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1956. Manuel, sonraki kitabı *The Prophets of Paris*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1962'de önde gelen Pozitivist bilginler ve çevrelerine ilişkin büyüleyici bir anlatı sunar.
- 3 Mary Pickering, *Auguste Comte: An Intellectual Biography*, 1.cilt, Cambridge: Cambridge University Press, 1993, s.79.
- 4 *Henri Saint-Simon: Selected Writings on Science, Industry and Social Organization*, bir Giriş ve Notlarla birlikte yay.haz. ve  ev. Keith Taylor, L ndra: Croom Helm, 1975, s.78, 101.
- 5 Manuel, *The Prophets of Paris*, s.256.
- 6 Alıntı Comte'un biyografisini yazan Fransız Henri Gouhier, *La Jeunesse d'Auguste Comte*, Paris: Vrin. 1933-41, 1.cilt, s.146'dandır ve Kenneth Thompson, *Auguste Comte: The Foundations of Sociology*, Londra: Nelson, 1976, s.9'da alıntılanmıştır.
- 7 Manuel, *The Prophets of Paris*, s.255.
- 8 Auguste Comte, *Catechism of Positive Religion*,  ev. Richard Congreve, Londra: John Chapman, 1858, s.303-4.

- 9 John Stuart Mill'in Comte'a ilişkin değerlendirmesi için bkz. Mill'in kısa ve ilginç kitabı *Auguste Comte and Positivism*, Ann Arbor: University of Michigan, 1973.
- 10 Condorcet'den yapılan bu alıntı Emma Rothschild, *Economic Sentiments: Adam Smith, Condorcet and Enlightenment*, Cambridge, Mass. ve Londra: Harvard University Press, 2001, s.203'ten alınmıştır. Rothschild'in kitabında Condorcet'nin dūřunesinin parlak bir şekilde yeniden yorumlanışı da mevcuttur.
- 11 Henri Saint-Simon, s.124.
- 12 Kenneth Thompson, *Auguste Comte: The Foundations of Sociology*, Londra: Nelson, 1976, s.44.
- 13 Henri Saint-Simon, s.123.
- 14 Thompson, *Auguste Comte*, s.143.
- 15 a.g.e., s.58.
- 16 *Collected Writings of John Maynard Keynes*, 12.cilt: *The General Theory of Employment, Interest and Money*, Londra: Macmillan/St Martin's Press, 1973, s.383.

4 Kūresel serbest pazarın çok kısa bir tarihçesi

- 1 John Lukacs, *At the End of an Age*, New Haven ve Londra: Yale University Press, 2002, s.42.
- 2 Fukuyama, tarihin sonunu *National Interest*'in 1989 yaz sayısında yayınlanan bu bařlıklı bir makalede ilan etti. Bense 27 Ekim 1989'da *National Review*'da yayınladıęım, Fukuyama'nın makalesi ūzerine bir yazımda řoyle yazdım: "aęımız, Marksist ideoloji kadar liberal olan politik ideolojinin olaylar ūzerinde azalan bir etkisinin olduęu; daha eski ve daha ilkel, milliyetçi ve dini, kōk-tendinci ve kısa zaman içinde, belki de Malthusçu gūlerin birbirleriyle rekabete giriřtięi bir aędır... Sovyetler Birlięi gerçekten daęılırsa, bu hayırlı felaket, yeni bir tarih sonrası uyum dōnemi deęil, bunun yerine tarihin klasik alanına, būyūk gūlerin rekabetinin, gizli diplomasislerin ve irredantist iddialar ve savařların alanına geri dōnūřū bařlatacaktır." Bkz. benim makalem 'The End of History – or the end of liberalism?' John Gray, *Post-Liberalism: Studies in Political Thought*, Londra ve New York, Ro-

- utledge, 1993, s.249 içinde. Tarihin sonu olarak Amerika'ya ilişkin görüşün Michael Hardt'ın versiyonu için bkz. Michael Hardt ve Antonio Negri, *Imparatorluk*, Ayrıntı Yayınları, 2001.
- 3 Son Çarlık döneminin başarılarına ilişkin kısa bir yorum için bkz. benim makalem 'Totalitarianism, reform and civil society' John Gray, *Post-Liberalism: Studies in Political Thought*, s.165-8.
 - 4 Rus anarşi-kapitalizmine ilişkin tartışmam için bkz. *False Dawn: Delusions of Global Capitalism*, Londra ve New York: Granta Books ve New Press, Yeni Önsözlü 3.baskı, 2002, s.133-65. Rusya'da pazar Bolşevikliğine ilişkin kapsamlı bilgi için bkz. Peter Reddaway ve Dmitri Glinski, *The Tragedy of Russia's Reforms: Market Bolshevism against Democracy*, Washington, DC: US Institute of Peace Press, 2001. IMF'nin Rusya'daki politikalarının yetkin ve yıkıcı bir eleştirisi için bkz. Joseph Stiglitz, *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*, Plan B Yayınları, 2002, 5.Bölüm. ayrıca bkz. Alexander Chubarov, *Russia's Bitter Path to Modernity: A History of the Soviet and Post-Soviet Eras*, New York ve Londra: Continuum Books, 2001 ve Robert Service, *Russia: Experiment with a People*, Londra: Macmillan, 2002.
 - 5 Kitabım *Straw Dogs: Thoughts on Humans and Other Animals*, Londra ve New York: Granta Books, 2002, s.178-9'da Rus modernleşmesinin bazı ironilerini tartışıyorum.
 - 6 Bkz. Joseph Stiglitz, 'Argentina Short-Changed: Why the Nation that Followed the Rules Fell to Pieces', *Washington Post*, 12 Mayıs 2002.
 - 7 Herbert Croly, *The Promise of American Life*, Boston, Mass.: Northeastern University Press, 1989.
 - 8 Ekonominin Amerika'daki dinsel boyutuna ilişkin yararlı bir çalışma için bkz. Robert H. Nelson, *Economics as Religion: From Samuelson to Chicago and Beyond*, University Park Pennsylvania: Penn State University Press, 2001.
 - 9 Doksanların sonunda Amerikan ekonomisine ilişkin utkucu görüşe ait klasik bir ifade için bkz. Daniel Yergin, *The Commanding Heights: The Battle Between Government and the Marketplace that is Remaking the Modern World*, New York: Simon and Schuster, 1998.

- 10 John Kay, 'A True and Fair View of Productivity', *Financial Times*, 27 Mart 2002.
- 11 Bkz. Hyman Minsky, *Stabilizing an Unstable Economy*, New Haven ve Londra: Yale University Press, 1986; George Soros, *The Alchemy of Finance*, New York: Simon and Schuster, 1987 ve *Küreselleşme Üzerine*, İstanbul Bilgi Univ. Yayınları, 2003.
- 12 Aralık 1997'de şöyle yazmıştım: "Batılı serbest piyasa yanlıları, Asya ülkelerinin yaşadığı ekonomik güçlüklerle sevinirlerken, ileriye göremediklerini ve fazla gururlu olduklarını -ilk kez de değil- göstermektedirler... Asya'daki mali kriz, serbest piyasaların evrensel yayılımını başlatmamaktadır. Aksine bu kriz, küresel bir deflasyon krizinin başlangıcı olabilir; bu krizde ABD bizzat şimdi Asya'ya ve dünyanın dört bir yanına dayatmaya çalıştığı serbest ticaret ve denetimsiz pazar rejiminden geri çekilecektir": 'Forget Tigers, Keep an Eye on China', *Guardian*, 17 Aralık 1997.
- 13 Menkul kıymetler borsasının çöküşüyle Amerikalıların emeklilik planlarına verilen zarar konusundaki bir inceleme için bkz. Edward N. Wolff, *Retirement Insecurity: The Income Shortfalls Awaiting the Soon-to-Retire*, Washington, DC: Economic Policy Institute, 2002.
- 14 Eyalet Merkez Bankası Başkanı'nın Amerikan borsasındaki balonun havasını indirememekteki rolüne ilişkin bir tartışma için bkz. Andrew Smithers ve Stephen Wright, *Valuing Wall Street*, New York ve Londra: McGraw-Hill, 2000, 32.Bölüm, 'The Economic Consequences of Alan Greenspan', s.339-43. Amerikan borsasının aşırı değerlenmesine dair başka bir tartışma için bkz. Robert J.Schiller, *Irrational Exuberance*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2000.
- 15 Amerika'nın kitlesele hapis denemesi için bkz. benim kitabım *False Dawn: The Delusions of Global Capitalism*, s.116-19.
- 16 Liah Greenfeld, *The Spirit of Capitalism: Nationalism and Economic Growth*, Cambridge, Mass. ve Londra: Harvard University Press, 2001, s.6.

5 Jeopolitik ve büyümenin sınırları

- 1 Thomas Hobbes, *Leviathan Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*, Yapı Kredi Yayınları, 2001.
- 2 Spencer'in militan ve sınai toplumlar arasında yaptığı ayırım için bkz. Herbert Spencer, *The Principles of Ethics*, 2.cilt, Indianapolis: Liberty Classics, 1982, s.153-9.
- 3 Daimi büyümeye karşı önemli bir argüman için bkz. Donella H. Meadows, Dennis L. Meadows, J.Randers ve W.W: Behrens III, *The Limits to Growth*, New York: Universe Books, 1972. Geleneksel bir ekonomik cevap için bkz H.D.S. Cole v.d., *Models of Doom: A Critique of the Limits of Growth*, New York: Universe Books, 1973. Sınırsız büyüme aleyhindeki güçlü ve muhafazakâr bir argüman için bkz Fred C.Ikle, 'Growth Without End: Our Perpetual Growth Utopia', *National Review*, 7 Mart 1994. Ben de şurada daimi büyüme aleyhinde bir argüman geliştirdim: 'An Agenda for Green Conservatism' John Gray, *Beyond the New Right: Markets, Government and the Common Environment*, Londra ve New York, Routledge, 1993.
- 4 Michale T. Klare, *Resource Wars: The New Landscape of Global Conflict*, New York: Henry Holt and Company, 2001, s.162. Su kıtlığı ve sonuçlarına ilişkin bir tartışma için bkz. Diane Raines Ward, *Water Wars: Drought, Flood, Folly and the Politics of Thirst*, Riverhead Books, 2002.
- 5 Ruanda trajedisinin demografik ve ekolojik kökenlerine ilişkin bilgi için bkz. E.O. Wilson, *Consilience: The Unity of Knowledge*, Londra: Abacus, 1998, s.321-2. Ruanda'daki çatışmaların bazı nedenleri sömürge döneminde yatmaktadır: bkz. Mahmood Mamdani, *When Victims Become Killers: Colonialism, Nativism and Genocide in Rwanda*, Londra: James Curry, 2001.
- 6 Robert D.Kaplan, *Warrior Politics: Why Leadership Demands a Pagan Ethos*, New York: Random House, 2002, s.93-4. Malthus'a ilişkin yararlı bir tartışma için bkz. Donald Winch, *Malthus*, Oxford ve New York: Oxford University Press, 1987.
- 7 Engels, aşırı nüfusun bir gün sorun olabileceğini kabul ediyor ancak komünizmin bu sorunu çözeceğine inanıyordu. Fakat çözümün nelerden meydana geleceğini açıklamıyordu.

- 8 Alıntıyı yapan G.Binney, 'The Petro-Population Parallel', *Journal of the Optimum Population Trust*, 2.cilt, no 1, Nisan 2002, s.8.
- 9 Körfez'deki nüfus eğilimlerine ilişkin bir inceleme için bkz. Anthony H.Cordesman, 'Demographics and the Coming Youth Explosion in the Gulf', Center for Strategic and International Studies tarafından yayınlanmış, Washington, DC, 1998.
- 10 Petrol kullanımıyla nüfus artışı arasındaki genel bağlantıya ilişkin bilgi için bkz. G.Binney, a.g.e. ve Walter Youngquist, 'The Post-Petroleum Paradigm—and Population', *Population and Environment: A Journal of Interdisciplinary Studies*, 20.cilt, no 4, Mart 1999. Ayrıca bkz. C.J. Campbell, *The Coming Oil Crisis*, Brentwood, Essex: Multi-Science Publishing Company and Petrolconsultants S.A., tarihsiz, s.159-60.
- 11 Hastalığın tarihteki şekillendirici rolü için bkz. William McNeill, *Plagues and Peoples*, Harmondsworth: Penguin, 1979 ve M.B.A. Oldstone, *Viruses, Plagues and History*, Oxford: Oxford University Press: 1998.
- 12 ABD Enerji Enformasyon İdaresi'ne göre, 2020'de Çin'in petrolünün yüzde 70'ini, gazının da yüzde 50'sini ithal etmesi beklenmektedir. Bkz. Richard Sokolsky, Angela Rabasca, C.R. Neu, *The Role of Southeast Asia in US Strategy Towards China*, Rand Document, 2000, s.22.
- 13 J.I. Guoxing, 'Energy Security: A View From China', *PacNet* no 25, 25 Haziran 1999.
- 14 Entropinin ekonomik hayata etkisine ilişkin etkileyici bir inceleme için bkz. Nicholas Georgescu-Roegen, *The Entropy Law and the Economic Process*, Cambridge, Mass. ve Londra: Harvard University Press, 1971.
- 15 Petrolün tükenmesi üzerine, petrol sanayiinde uzun deneyimleri olan bir jeoloğa ait yetkin bir tartışma için bkz. Kenneth S.Defeyes, *Hubbert's Peak: The Impending World Oil Shortage*, Princeton ve Oxford: Princeton University Press, 2001.
- 16 Küresel ısınmaya dair yetkin bir tartışma için bkz. James Lovelock, *Gaia: The Practical Science of Planetary Medicine*, Londra: Gaia Books, 2000.

6 Savaşın dönüşümü

- 1 Joseph de Maistre, *Considerations on France*, Cambridge: Cambridge University Press, 1994, s.27.
- 2 Modern savaşın kökenleri hakkında bkz. Martin van Creveld'in parlak kitabı, *On Future War*, Londra ve New York: Brassey's, 1991, s.49-50.
- 3 Bkz. C. von Clausewitz, *On War*, ed. M.Howard ve P.Paret, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1989.
- 4 Yıkılan devletlerin liberal siyasi düşüncedeki anlamlarını kitabım *Two Faces of Liberalism*, Londra ve New York. Polity Press ve The New Press, 2002, s.131-3'te tartışıyorum.
- 5 Organize suçun küreselleşmesine dair bir inceleme için bkz. Manuel Castells, *End of Millenium*, Londra ve New York:Blackwells, 1998, 3.Bölüm.
- 6 Bugüne kadar yayınlanmış olan, El Kaide'ye ilişkin en ayrıntılı ve yetkin çalışma için bkz. Rohan Gunaratna'nın harika kitabı *Inside Al Qaeda, Global Network of Terror*, Londra: Hurst and Company, 2002.
- 7 Gunaratna, *Inside Al Qaeda*, s.11.
- 8 a.g.e., s.96.
- 9 a.g.e., s.11.
- 10 Ruthven, *A Fury for God: The Islamist Attack on America*, Londra ve New York: Granta, 2002, s.199.
- 11 a.g.e., s.197.
- 12 Gunaratna, *Inside Al Qaeda*, s.23.
- 13 Ruthven, *A Fury for God*, s.202.
- 14 Gunaratna, *Inside Al Qaeda*, s.17-22.
- 15 a.g.e., s.43-49.
- 16 Iskoç tüccar kapitalizminde aile ağlarının rolüne ilişkin aydınlatıcı bir tartışma için bkz. Neal Ascherson, *Stone Voices: The Search for Scotland*, Londra ve New York: Granta, 2002. Modern kapitalizmin milliyetçilikten doğduğuna ilişkin argüman için bkz. Liah Greenfield, *The Spirit of Capitalism: Nationalism and Economic Growth*, Cambridge, Mass. ve Londra: Harvard University Press, 2001.

6 Savaşın dönüşümü

- 1 Joseph de Maistre, *Considerations on France*, Cambridge: Cambridge University Press, 1994, s.27.
- 2 Modern savaşın kökenleri hakkında bkz. Martin van Creveld'in parlak kitabı, *On Future War*, Londra ve New York: Brassey's, 1991, s.49-50.
- 3 Bkz. C. von Clausewitz, *On War*, ed. M.Howard ve P.Paret, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1989.
- 4 Yıkılan devletlerin liberal siyasi düşüncedeki anlamlarını kitabım *Two Faces of Liberalism*, Londra ve New York. Polity Press ve The New Press, 2002, s.131-3'te tartışıyorum.
- 5 Organize suçun küreselleşmesine dair bir inceleme için bkz. Manuel Castells, *End of Millenium*, Londra ve New York:Blackwells, 1998, 3.Bölüm.
- 6 Bugüne kadar yayınlanmış olan, El Kaide'ye ilişkin en ayrıntılı ve yetkin çalışma için bkz. Rohan Gunaratna'nın harika kitabı *Inside Al Qaeda, Global Network of Terror*, Londra: Hurst and Company, 2002.
- 7 Gunaratna, *Inside Al Qaeda*, s.11.
- 8 a.g.e., s.96.
- 9 a.g.e., s.11.
- 10 Ruthven, *A Fury for God: The Islamist Attack on America*, Londra ve New York: Granta, 2002, s.199.
- 11 a.g.e., s.197.
- 12 Gunaratna, *Inside Al Qaeda*, s.23.
- 13 Ruthven, *A Fury for God*, s.202.
- 14 Gunaratna, *Inside Al Qaeda*, s.17-22.
- 15 a.g.e., s.43-49.
- 16 Iskoç tüccar kapitalizminde aile ağlarının rolüne ilişkin aydınlatıcı bir tartışma için bkz. Neal Ascherson, *Stone Voices: The Search for Scotland*, Londra ve New York: Granta, 2002. Modern kapitalizmin milliyetçilikten doğduğuna ilişkin argüman için bkz. Liah Greenfield, *The Spirit of Capitalism: Nationalism and Economic Growth*, Cambridge, Mass. ve Londra: Harvard University Press, 2001.

- 17 ABD'nin 11 Eylül'den sonra savaş ilan etmesinin aleyhindeki argüman, İngiliz askeri tarihçisi Sir Michael Howard tarafından 29 Ocak 2002'de Londra University College'da yapılan '11 Eylül ve Sonrası: Terör Savaşına İlişkin Düşünceler' adlı bir konferansta dile getirilmiştir.
- 18 'Askeri meselelerde devrim'e ilişkin bir tartışma için bkz. Paul Hirst, *War and Power in the 21st Century*, Cambridge: Polity Press, 2001, s.88-97.

7 Amerikan Barışı mı?

- 1 William Pfaff, *Barbarian Sentiments: How the American Century Ends*, New York: Hill and Wang, The Noonday Press, 1989, s.5. Batılı politik dine ilişkin son derece ileri görüşlü bir inceleme için bkz. Edmund Stillman ve William Pfaff, *The Politics of Hysteria: The Sources of Twentieth Century Conflict*, Londra: Victor Gollancz, 1964.
- 2 On dokuzuncu yüzyılın son on yıllarında İngiltere'nin denizaşırı yatırımlarına ilişkin istatistikler için bkz..Niall Ferguson, *The Cash Nexus: Money and Power in the Modern World 1700-2000*, Londra ve New York: Allen Lane/Penguin Press, 2002, s.297 ve devamı.
- 3 Ferguson, *The Cash Nexus*, s.312. Amerika'nın hegemonik hırs-ları ve ekonomik zayıflığı arasındaki çelişkiye ilişkin yararlı bir inceleme için bkz. Immanuel Wallerstein, 'The Eagle Has Crash Landed', *Foreign Policy*, Ağustos/Eylül 2002.
- 4 Bush yönetiminin yeni ulusal güvenlik stratejisinin ana hatlarını ortaya koyan makaleden alıntılar için bkz. *Financial Times*, 21 Eylül 2002, s.8.
- 5 Uyuşturucu ve teröre dair yararlı bir inceleme için bkz. John Cooley, *Unholy Wars: Afghanistan, America and International Terrorism*, London and Sterling, Virginia, 1999, 7.Bölüm.
- 6 Philip Bobbit, kitabı *The Shield of Achilles*, Londra ve New York: Allen Lane/Penguin Press, 2002'de pazar devletlerinin ulus-devletlerin yerine geçtiği kuramını güçlü bir şekilde savunmaktadır.

- 7 Kitabım *Two Faces of Liberalism*, Londra ve New York: Polity Press ve The New Press, 2002, s.106-10'da siyasi meşruiyeti değerlendirmenin güçlüklerini tartışıyorum.
- 8 İmparatorluk kurumunun yeni bir şeklinin güçlü bir savunusu için bkz. Robert Cooper, 'The Next Empire', *Prospect*, Ekim 2001. Ayrıca bkz. Sebastian Mallaby, 'The Reluctant Imperialist: Terrorism, Failed States and the Case for American Empire', *Foreign Affairs*, Mart/Nisan 2002.
- 9 George Santayana, *Dominations and Powers: Reflections on Liberty, Society and Government*, Clifton: Augustus M. Kelley, 1972, s.459.

8 Modern olmanın anlamını niçin hâlâ bilmiyoruz

- 1 E.M. Cioran, *History and Utopia*, Londra: Quartet Books, 1996, s.91.
- 2 Bkz. Samuel Johnson, *The Major Works Including Rasselas*, ed. D.Greene, Oxford: Oxford World's Classics, 2002.
- 3 Gibbon'dan yapılan alıntı, John Lukacs, *At the End of an Age*, New Haven ve Londra: Yale University Press, 2002, s.6'da alıntılanmıştır.
- 4 Stuart Hampshire, 'Justice is Strife', *Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association*, 65.cilt, no 3, Kasım 1991, s.24-5. Ayrıca bkz. Hampshire'ın muhteşem küçük kitabı *Justice is Conflict*, Princeton, NJ ve Oxford: Princeton University Press, 2002.
- 5 Alasdair MacIntyre, *After Virtue: A Study in Moral Theory*, Londra: Duckworth, 1981, s.85.
- 6 A.C: Graham, *Disputers of the Tao: Philosophical Argument in Ancient China*, La Salle, Illinois: Open Court, 1989, s.317.
- 7 Paul Feyerabend, *Conquest of Abundance: A Tale of Abstraction versus the Richness of Being*, Chicago ve Londra: University of Chicago Press, 1999, s.152. Modern bilimin gelişimine ilişkin kuramsal bilgiyle tarihsel gelenekler arasındaki ilişki hakkında bilgi için bkz. Feyerabend, *Farewell to Reason*, Londra ve New York: Verso, 1987, 3.Bölüm.

- 8 L.Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, çev: Oruç Aruoba, Yapı Kredi Yayınları, 1996.
- 9 Tasmanya yerlilerinin yazgısını *Straw Dogs: Thoughts on Humans and Other Animals*, Londra ve New York: Granta Books, 2002, s.91-2'de tartıştım.
- 10 Teknolojik küreselleşmenin nasıl küresel serbest pazarı baltaladığını *False Dawn: The Delusions of Global Capitalism*, Londra ve New York: Granta Books, 2002, 3.bölümde tartıştım.
- 11 Paganların politika ve savaştaki erdemlerine ilişkin çarpıcı bir savunma için bkz. Robert D. Kaplan, *Warrior Politics: Why Leadership Demands a Pagan Ethos*, New York: Random House, 2002.
- 12 Edmund Stillman ve William Pfaff, *The Politics of Hysteria: The Sources of Twentieth Century Conflict*, Londra: Victor Gollancz, 1964, s.29.

DİZİN

A

ABD, 15, 20, 34, 38, 42, 43, 44-50, 53-54, 56-57, 66, 70-71, 73, 75-87, 110, 112, 114
ABD Merkez Bankası, 46-47
Afgan Gizli Servisi, 68
Afganistan, 9, 53, 63-65, 67-68, 85
Afrika, 56, 59, 64, 70
ahlak, 3, 24-25, 33-34, 96, 100
AIDS, 56-57
Almanya, 12, 16, 18, 70, 86
Amerikan Ova Kızılderilileri, 96
Amerikanlaşma, 38

anarşi, 64, 73, 100
anarşizm, 19, 21
Angola, 64
Antisemitizm, 11, 13
antropometri, 31
Araplar, 94
Aristo, 90
Arjantin, 40-41
Arnavutluk, 64
askeri meselelerde devrim (RMA), 71, 114
Asya, 16, 45, 48, 53-54, 82, 85, 106, 110
aşırı sağ partiler, 13-14, 60

Avrupa, 5-8, 12-16, 21, 55, 60,
63-64, 80, 82, 93, 107
Avrupa Birliği (AB), 15
Avrupa sağı, 30-31
Avusturya, 14, 43
Aydınlanma, 83, 89, 91, 101, 103,
105
Azzam, Dr. Abdullah, 68-69

B

Baader-Meinhof çetesi, 21
Bakunin, Mikhail Aleksandrovich,
4, 19
Balkanlar, 63, 82
Bamiyan, 69
Bangladeş, 59
Bask bölgesi, 64, 66
Basra Körfezi, 54-55
Batı, 1, 3, 6-7, 10, 16-17, 21, 28,
39-40, 53, 55, 67, 84, 100-
102, 106
Batı karşıtı hareketler, 56
Beddoe, John, 31
Belloc, Hilaire, 11
Berlin Duvarı, yıkılışı, 75
Bernal, J.D., 11
bilgi 2, 20, 24-25, 32-33, 36, 49,
71, 89, 95-97, 100, 109
bilim 6, 10-11, 13, 19, 24-26, 30-
34, 43, 63, 65, 91-97, 100,
102

Bilimsel Devrim, 94
bilimsel sosyalizm, 92, 100
bin Ladin, Usame, 19, 67
Binder, Leonard, 21, 107
binyılcı hareket, 18
bireycilik, 21
Birinci Dünya Savaşı, 6, 60, 63,
72, 78, 82, 97, 99
Bismarck, Prens Otto von, 42

Biyolojik silahlar, 71
BM (Birleşmiş Milletler), 81, 85
Bohemya, 18
Bolşevik, 8, 69
Bolşeviklik, 7, 109
Bosna, 64, 85
Brezilya, 29
Brighton bombalaması (Grand
Hotel, 1984), 80
Bush, George W. 49-50, 53, 75,
81, 114
Büyük Bunalım, 50
Büyük Petro, 7

C

Cezayir, 64
CIA (Amerikan Merkezi Haber
Alma Örgütü), 68
Cihad, 20, 68
Clausewitz, Carl, 63-64, 113
Comte, Auguste, 26-36, 42, 91-
93, 100
Condorcet, Marquis de, 29-30,
108
Conrad, Joseph: *The Secret Agent*,
19, 106
Croly, Herbert: *The Promise of
American Life*, 42, 109
Cumhuriyetçi Parti, (ABD), 83

Ç

çalışma kampları, 2, 101
çatışma, 3, 6, 9, 18, 39, 51, 53,
56, 59, 62-63, 99, 101
Çeçenistan, 64
çekim, 26
Çin, 7, 10, 12, 16-17, 48, 53-57,
59, 68, 75, 84-85, 93-94, 97-
98, 101, 112

çingeneler, 12
çölleşme, 59

D

Danimarka, 14
Darwin, Charles, 94-95
Darwincilik, 95
deflasyon, 47, 110
değerler, 24, 55
demokrasi, 14, 60, 79, 84
devlet, 8, 10, 16-17, 20, 39-40,
42, 52, 59, 63-64, 84-85, 99,
100
Devrimci terör, 2, 18, 101
Dicle-Fırat sistemi, 53
din, 6, 26-27, 29, 33, 36, 90, 100-
101, 111
Doğa, 95
doğal gaz, 54, 58
doğal kaynaklar, 9, 40, 51-54, 56,
59, 81, 85, 98, 103
doğal seleksiyon, 95
Doğu Ortodoksluğu, 6
doğurganlık, 40, 55
Dresden, 73
Dünya Bankası, 42, 99
Dünya Ticaret Merkezi, New
York: 11 Eylül 2001, 1
Dünya Ticaret Örgütü, 49

E

Ecole Teknikokulu, Paris, 26, 29
ekonomi, 23, 34-35, 40, 43-44,
72, 91-92
ekonomik mülteciler, 60
Ekspresyonizm, 11
El Kaide 2-4, 19, 22, 64-72, 75,
77, 78, 80-81, 85, 101-105-
106, 113

emperyalizm, 85
Endonezya, 65, 82
Engizisyon, 101
Enron, 45
Epikürcüler, 90
esir alma, 24
Esmerlik Endeksi, 32
ETA, (Bask Bölgesinde), 66
Euripides, 100
evrensel yasalar, 34, 93
evrenselcilik, 22, 79, 83, 87, 90
evrim, 10, 33
Eylül 11, 2001, 1

F

Fabiancılar, 11
Falkland Savaşı, 63
Faşizm, 102
felsefe, 7, 11-12, 33-36, 90, 93
Ferguson, Adam 34
Fichte, Johann Gotlieb, 22
fikirler, 3, 11, 22, 31-32
Filipinler, 54, 82
Filistin, 53, 68, 80
fiyat mekanizması, 58, 59
fizik, 19, 25, 30-32, 34
fizyoloji, 31
fizyonomi, 31
Ford, Henry II, 10
Fourier, Charles, 52
Fransa, 13, 29, 43, 82
Fransız Devrimi, 11, 24
frenoloji, 28, 31, 92, 95
Friedman, Milton, 34
Fukuyama, Dr. Francis, 3, 38, 108
fundamentalizm, 40
Fütürizm, 11

G

Garibaldi, Giuseppe, 83

Gaza, 66
Gıda üretimi, 54
Gibbon, Edward, 89
Gine-Bissau, 65
Gorbaçov, Mikhail, 9
göç, 24, 60
gözetim, 72-73
Greenfeld, Liah, 49, 110
Greenpeace, 13
Greenspan, Alan, 46, 110
Gunaratna, Rohan, 68, 113
Güney Çin Denizi, 54, 59

H

Hadramut, Yemen Cumhuriyeti, 67
Haiti, 64
Hamas, 68
Hamburg, 73
Hamman, J. G., 22
Hampshire, Stuart, 91, 115
Hardt, Michael, 38, 109
havale, (gayri resmi bankacılık sistemleri), 69
Hazar Havzası, 54, 59, 77
hazcı muhasebe, 44
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, 7, 42
Herder, Johann Gottfried von, 10, 22
Herzen, Alexander, 1, 105
Hristiyanlar, 10, 18, 83, 90-92
Hristiyanlık, 7, 26, 90-91
hidrokarbonlar, 58
Hindistan, 16-17, 55-57, 59, 75, 98
Hinduizm, 17
Hiroşima, 73
Hitler, Adolf, 10-11, 13, 54

hizmet endüstrileri, 14
Hobbes, Thomas, 51, 73, 111
Hollanda, 14
hoşgörü, 11, 98, 100
Hume, David, 22
Huss, Jan, 18
Hutular, 54
Huxley, Julian, 11
Huxley, T. H., 29
hümanizm, 29
Hüseyin, Saddam, 84

I, İ

ırkçılık 10, 13
İkinci Dünya Savaşı, 24, 31, 54, 72, 78
İkiz Kuleler, *bkz.* Dünya Ticaret Merkezi, New York, 66, 75, 102
iklim, 59, 60-61
iklim değişikliği, 59
İlerlemeci Hareket, 42
İndus, Irmağı, 53
İngiliz Antropoloji Enstitüsü, 31
İngiliz İmparatorluğu, 76
İngiltere, 10, 16, 41, 43, 68, 70, 80, 86, 114
insanlık, 4, 10, 25-26, 29, 36, 84, 86, 91, 94, 103
İnternet, 35, 69
IRA (İrlanda Kurtuluş Ordusu), 80
Irak, 53, 65, 78, 84
İran, 53, 55
İskoçya, 70
İslam, 3, 18, 21, 56-57, 68, 85
İsrail, 53, 64
istikrar bozulması, 45, 82
işsizlik, 14

İtalya, 14, 31, 82
İzci Çocuklar, 17

J

Jakobenler, 6, 11, 21
Japonya, 16, 47-48, 54-57, 67
jeopolitik, 39, 45, 53-55, 57, 59,
76, 87, 111
Ji Guoxing, Profesör, 57
Johnson, Samuel: *Rasselas* 89,
115

K

kafatası ölçüm teknikleri, 32
Kant, Immanuel, 21
kapitalizm, 3, 15, 25, 39-41, 44-
45, 48-49, 50, 65, 70, 91, 109,
113
Kaplan, Robert, 54
Katolik Kilisesi, 27
Katoliklik, 29
Keşmir, 53, 63
Keynes, John Maynard *General
Theory*, 36, 46
kıtık, 29, 52, 54, 59
Kierkegaard, Soren, 22
kilise, 9, 12, 18, 21, 26-27, 29
kimya, 25
Koestler, Arthur: *Arrival and
Departure*, 11
Kolakowski, Leszek, 23
Komünizm, 3, 6-9, 11, 13, 24-25,
39, 65, 91, 97, 102, 111
konjonktür dalgası, 44
Kontra-Aydınlanma, 22, 107
Kontra-terör, 79-80
korporatist ekonomik politikalar,
14
korumacılık, 43

Kosova, 64, 85
Körfez devletleri, 56
Körfez Savaşı, 53, 63, 77, 82
köylü kampları, 8
Kral Abdülaziz Üniversitesi,
Cidde, 67
Kraus, Karl, 22
kriminal antropoloji, 31
Kuran, 20, 21
kurtuluş, 7, 90-91, 101
Kutub, Seyyid, 20-21, 67-69
Kuveyt petrolü, 53
Kuzey İrlanda, 64, 80
Kültür, 10, 17, 22, 68, 86, 93, 96
Küresel ısınma, 59, 112
küreselleşme, 2, 13-14, 46, 49,
60, 64, 67, 70, 76, 85-86, 97-
98
Kürtler, 53

L

laissez-faire, 45
Latin Amerika, 29, 39, 64, 67, 78
Le Pen, Jean, 14
Lenin, Vladimir Ilyich, 3-4, 6-9,
35
Lewis, Wyndham, 11
liberalizm, 29, 32
Lippmann, Walter, 42
Lombroso, Cesare, 31
Lukacs, John, 38
Lübnan, 53, 67, 68

M

Mach, Ernst, 33
MacIntyre, Alasdair, 93, 115
Maistre, Joseph de, 30, 62, 103,
113
Malaya, 64, 70

Malezya, 54
mali denetimsizleştirme, 2
Malthus, Thomas, 54-55, 111
mantık, 33, 94, 103
Mantıkçı Pozitivizm, 32-35
Manuel, 27
Mao, Zedong, 4
Marks, Karl, 3-4, 7-9, 11, 23-25,
30, 34, 49, 52
Marksizm, 7, 29, 49, 91
Marshall Planı, 78
matematik, 32-33, 94
Mazzini, Giuseppe, 83
mecburi askerlik, 72
Meksika, 72
metafizik, 25, 34, 95
Mevdudi, Ebul Ala, 20
Mısır, 20, 55
Mill, John Stuart, 29
milliyetçilik, 70, 82, 113
Minsky, Hyman, 45, 110
mitler, 90, 102-103
Mitracılık, 91
modernite, 1, 13, 18, 23, 32, 70
modernleşme, 6, 15-16, 37-38, 40
Mountbatten, Lord, 80
Muntzer, Thomas, 18
mücahidler 68
Müslüman cemaati, 20

N

Nagasaki, 73
Napo'yon Savaşları, 63, 72
Nasır, Cemal Abdül, 20
NATO (Kuzey Atlantik Paktı
Örgütü), 85
Nazizm (Nasyonel Sosyalizm)
amaçları, 3, 10-11, 13, 34,
106
Neave, Airey, 80

Nechaev, Sergei, 19
neoliberalizm, 29, 91
New Republic, 42
New York: 11 Eylül saldırısı
Ayrıca bkz. *Dünya Ticaret
Merkezi*, 1, 60, 71
Newton, Sir Isaac, 26
Newton Konseyi, 26
Nietzsche, Friedrich, 11, 22, 69
nüfus, 18, 40, 48, 53-56, 59, 61,
112
Nükleer maddeler, 71

O; Ö

okültistler, 10
Orta Asya, 53-54, 106
Ortadoğu, 53, 63, 82-83
Osmanlı İmparatorluğu, 98
öjenik, 11
ölüm kampları (Nazi Almanyası),
101
Ömer, Molla, 69
Özgür Ruhun Kardeşleri, 18

P

Pakistan 20, 53, 64-65, 82
Pax Americana, 75
Peron, Juan, 40
Perry, Commodore Matthew 16
petrol, 12, 52-54, 56-59, 77, 106,
112
Pfaff, William, 74, 114, 116
Plato, 90
PLO, (Filistin Kurtuluş Örgütü),
66
Pol Pot, 69
politika, 30, 74, 90, 99, 116
Polonya, 9
Portekiz, 43

Pozitivizm, 2, 32
Prusya, 12, 42, 63
Putin, Vladimir, 40, 83

R

rasyonalizm, 22, 69
Rauschning, Herman von, 13, 106
Reagan, Ronald, 9
refah devleti, 60
Riyad, Suudi Arabistan, 67
RMA *bkz.* askeri meselelerde devrim, 71
Robespierre, Maximilien de, 29
Roma Kulübü 53
Romalılar, 7, 88, 90
Romanov Hanedanlığı, 19
Romantizm, 22
Ruanda, 53, 111
Rusya, 6-8, 10, 16-18, 39-40, 53-54, 57, 60, 64-65, 75, 78, 83, 109
Ruthven, Malise, 21, 106, 107, 113

S, Ş

Saint-Simon, Kont Henri de, 24-36, 91, 92, 93, 100, 103, 107, 108
salgın hastalık, 57
Sanayi, 8, 11, 53, 57, 59
sanayileşme, 8, 52-53, 57
Santayana, George, 86, 115
savaş, 3, 6, 11, 14
Schlick, Moritz, 33
Schumpeter, Joseph, 44
sera etkili gaz emisyonları, 59
serbest pazar, 39, 41-42, 45, 48, 50, 52, 92, 98, 100
serbest pazar ekonomisi, 92, 100
serbest ticaret, 44, 50, 110

seri üretim, 10
Shaw, G. B., 11
Sınıf ayrımları, 9
Siber-terör, 72
silahlar, kitle imha, 63, 65, 81, 98, 103
Singapur, 83
siyasi partiler, 3, 13
Smith, Adam, 34, 43, 108
Soğuk Savaş, 6, 38-39, 42, 51, 66, 76, 82, 97
Somali, 65
Soros, George, 45, 110
sosyal bilimler, 32-34
sosyal fizik, 31
Sosyalizm, 6, 10, 13
sosyoloji, 32
Sovyetler Birliği, 2, 15, 84, 97, 108
soykırım, 2, 10, 53, 94, 96
Spencer, Herbert, 52, 111
Spratly Adaları, 54
Sri Lanka, 64, 66
stagflasyon, 93
Stalin, Joseph, 9
Stiglitz, Joseph, 41, 109
Stoacılar, 90
su basması, 59
su, bir çatışma nedeni olarak, 53,
suç, 40, 64-65, 79
Sudan, 65
Suriye, 53, 67
Suudi Hanedanlığı, 66
Suudi Arabistan, 56, 66-68, 84
Şinto, 16, 17

T

Taliban rejimi, 65, 69
Tamil Kaplanları, 66

tarih, 3, 7, 16, 34-35, 39, 53, 91-92, 97, 108
Tayland, 45, 65
Taylor, F. W., 8, 107
Tayvan, 54
Tazmanya yerlileri, 96
Teizm, Yahudi-Hristiyan, 22
tek para birimi, 15
teknoloji, 35, 58-59, 93, 96
tektanrıci, 90, 92
Teosofistler, 10
terör, 8, 18-19, 47, 49, 64-65, 67, 70, 79-81, 100, 101-103
Thatcher, Margaret, Barones, 80
Tibet, 17
ticari birlikler, 60
ticari ortaklıklar, 2, 66
Tocqueville, Alexis de, 20, 84
Tokyo, 73
toplum, 3, 20, 24-25, 30, 33, 37, 39, 70, 92-93, 96
toplum mühendisliği, 26
Toplumlar, 1, 25, 72, 92, 96-97, 98, 111
totaliteryen, 96
Troçki, Leon, 8
Tsuşima Savaşı (1905), 16
Tutsiler, 54
Türkiye, 15, 20, 53, 60

U

Ulster, 66
Ulus-devlet, 15-16, 83, 106, 114
Ulusal Cephe (Fransa), 14
Uluslararası Para Fonu (IMF), 3
uygarlık, 3, 6, 22, 35, 62, 82, 86, 92, 101
uyuşturucu ticareti, 64, 79
Uzun Vadeli Sermaye Yönetimi, 45

Ü

Ürdün, 53, 68
Ürdün Nehri Havzası, 53
üretim, 3, 12, 25, 35, 54, 58
üretim endüstri, 14
üretkenlik, 43-45, 48

V

Valery, Paul, 5, 105
Vaux, Mme Clothilde de, 27
verimlilik, 42
Vietnam, 54, 64
Viyana Barışı, 63
Viyana Çevresi, 33-34, 42
Voltaire, 7, 30, 36, 55, 103

W

Wall Street, 46, 110
Washington: 11 Eylül 2001 saldırıları, 1, 46, 60, 71, 109, 112
Weber, Max, 63
Wells, H. G., 11
Westphalia Antlaşması, 62
Wilson, Woodrow, 42, 79, 82-83, 111
Wittgenstein, Ludwig, 34, 95, 116

Y

Yıldız Savaşları, 9
yoksulluk, ortadan kaldırılması güç, 3, 24, 40
Yunanlılar, 7

Z

Zapatista asileri, 72

EL KAİDE

MODERN OLMANIN ANLAMI

"11 Eylül 2001'de Washington ve New York'a saldıran intihar eylemcileri, binlerce sivili öldürüp Dünya Ticaret Merkezi'ni yerle bir etmekten daha fazlasını yaptılar. Batı'nın egemen mitini yok ettiler."

Global olarak hepimizin az ya da çok modernleşeceğimiz, bu süreç içinde daha çok birbirimize benzeyeceğimiz ve aynı zamanda daha mantıklı, daha barışçıl olacağımız inancını tartışmaya açarak başlıyor bu etkileyici kitap.

John Gray'in de ortaya koyduğu gibi, bu inancı yerle bir eden El Kaide'nin ideolojisi hem Batılı hem de modernidir. El Kaide'nin aydınlanma düşüncesi yüzünden batmakta olan dünyayı kurtarmaya duyduğu ütopik heves, hem felaket getiren Sovyet deneyimine hem de neoliberal bir küresel serbest pazar hayaline yol açmıştır.

El Kaide'nin eylemlerini dayandırdığı felsefeye, küresel serbest pazarın kısa tarihine, devletlerin çöküşüne ve kimyasal silahların yükselişine değinen kitabın 11 Eylül sonrasında yaygınlaşan düşüncüyü radikal bir biçimde

Gray'e göre hiçbir şey gerçeği saptıramaz. El Kaide, modernleşmenin küreselleşmenin bir ürünüdür ve canavarca yöntemlerin modern dünyanın aygıtlarını kullanan son grup da olmayacaktır.

